

ШКІЛЬНА БІБЛІОТЕКА

МАКСИМ
РИЛЬСЬКИЙ

ВИБРАНІ ТВОРИ

ШКІЛЬНА БІБЛІОТЕКА

М. Рильскій

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ

ВИБРАНІ ТВОРИ

ЛІРИКА ТА ПОЕМИ

Київ — 1977

Видавництво
художньої
літератури
«Дніпро»

ПРО МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО ТА ЙОГО ПОЕЗІЮ

I

Максим Рильський належить до старшого покоління українських радищських поетів. Високий патріотизм, філософська заглибленість, поетичне відчуття краси рідної землі, класична строгість і яскрава образність форм — характерні риси поезії письменника-комуніста Максима Тадейовича Рильського.

Вступна стаття

Олександра Дейча

Юні друзі-читачі! Пропошу вас узяти до серця добру пораду вашого старшого друга: бережіть, як золоті зернини життя, спогади й враження дитинства та юності. Коли ви будете вже дорослі, діяльні й корисні нашому суспільству люди, вам не раз спом'янутиметься дитячі роки, і прочитане тоді знаєнцька спалахне і мовби опроміниться вогнем гострого сприйняття. От через віщо люди до глибокої старості люблять змалку знайомі поезії та пригадують пошарпані сторінки перечитаних книжок, які змушували їх сміялися чи плакати.

Перед вами збірка віршів і поем великого українського поета Максима Тадейовича Рильського. Прочитати цю збірку — значить увійти в неповторний і живий поетичний світ, де ніби в казковому лісі переплітається коріння й гілля образів, дум, почуттів, поривань і злетів автора. Все життя М. Рильського віддане рідному народові. В шкільних підручниках із літератури ви прочитаете про те, як розвивався й міцнів талант письменника, який важкий і радісний шлях художника пройшов від, здобувши всенародну любов і славу.

Про Рильського як про поета написано багато, проте писатимуть ще й іще. Час не тільки не зітре його натхненної творчості, але й надасть їй нового життя. Мені хочеться розповісти вам про М. Т. Рильського як про живого нашого сучасника.

Якби можна було повернути стрілки годинника по циферблатах часу назад на шість десятиліть, я побачив би себе хлопчиком у тінівому Ботанічному саду Києва поруч із високим смагливим гімназистом у темно-синій куртці та форменому кашкеті з голубим кантом. Це був Максим Рильський. Мені він подобався кмітливим і проникливим розумом, докладністю, з якою оповідав про перечитані книжки, про село Романівку, де минало його дитинство.

З яким зацікавленням доводилося мені слухати некваліні, перекиняті гумором розповіді Максима про рибальство, про полювання, про сільських приятелів, що пристрасно, як і він, любили природу.

Пройдуть роки, і поет не раз пригадуватиме Романівку, «кученяний лісок на ледве помітному узгір'ї, білі хати й зелені сади понад річкою Унавою, що, перепищена греблемо, розливався в широкий, порослий комишами і лататтями став... Босі діти з замаленими ногами, з пастушими торбинками через плечі... Вечірні

співи дівчат, що солодкою луною пливуть у далечінь, парубочі розгонисті пісні... Солов'їні жагучі ночі, жаб'ячий хор і гукання водяного бугая...»

Батько письменника, Тадей Розеславович Рильський,— відомий український громадський діяч, учений-етнограф. Михайло Коцюбинський називав його «надзвичайно талановитою і симпатичною людиною». Максимові було сім років, коли вмер батько. У романівських селян надовго залишилась добра пам'ять про Тадея Рильського як сердечну людину, котра відгукувалась на будь-яке лихо. На відміну від більшості навколоїшніх польських і вкраїнських панів, Тадей Розеславович приятелював із хліборобами, залюбки працював із ними в полі й одружився із звичайною селянкою Меланією Федорівною. Це була мати майбутнього поета, і він завжди тепло говорив про неї, відзначаючи її природний допитливий розум, спрагливий до знань. Навчившись читати й писати, вона годинами просиджувала над книжками, особливо любила «Анну Кареніну» Л. Толстого.

Батько навчив п'ятирічного сина читати українською мовою, яка на той час зазнавала утисків і заборон царського уряду. Хлопчика підготували вдома, і він пішов одразу в третій клас приватної гімназії В. П. Науменка. Проти казенних київських гімназій цей учбовий заклад відзначався волелюбним духом. Нехтуючи забороною царських властей, учителі частенько читали своїм вихованцям твори українських письменників, особливо Шевченка, в оригіналі. Вже в старших класах гімназії коло зацікавлень майбутнього поета було навдивовижу широке. Він знає класичну й сучасну вкраїнську та російську поезію, зачитувався Міцкевичем в оригіналі, прекрасно знов давньоримську літературу і навіть читав шкільні реферати про античну поезію й мистецтво. Писати вірші М. Рильський почав із семи років, і все набуте в гімназії з світової літератури відбивалося в його ранній ліриці.

Максимові сповнилося лише п'ятнадцять літ, коли в Києві вийшла перша книжка його поезій «На білих островах» (1910). Я докладно пам'ятаю, з яким хвилюванням, перемішаним із почуттям гордості за товариша, купив її в книгарні на Везаківській * вулиці. В молодого поета була вже широта бачення світу, він запливав «на білих островах» (хмаринах) своєї уяви в далекі країни, його вабив південь Франції, Прованс, «співучий Лангедок» із пінною природою та своєрідною поезією, батьком якої був Фредерік Містраль. Характерно, що саме тоді Луначарський називав Прованс «французькою Україною», а Ф. Містраля порівнював із Тарасом Шевченком, правда, незмірно вище ставлячи

геніального Кобзаря. Звичайно, в мріях юного М. Рильського оспіваний ним Лангедок виглядав романтично абстрактно. Чи міг тоді знати поет, що на скилку свого віку, мандруючи Францією, йому доведеться побачити й оспівати красу реального Лангедока та «міста дзвонів» Авіньюона?

Із першої ж збірки Максим Рильський показав себе як поет викінченої класичної форми. Чіткість і пластичність образів, музична гармонійність вірша, очевидно, навели Лесю Українку на думку, збережену сучасниками: «неможена важкою хворобою, поетеса щіби шукала собі наступників в українській поезії». Про-читавши «На білих островах», вона сказала: «Ось хто повинен був би написати «Ізольду Білоруку». Також «Ізольда Білорука» — поема самої Лесі Українки, перейнята незвичайним почуттям духу й стилю зображені епохи — рицарського середньовіччя. Минуту роки, і Максима Тадейовича справді зацікавить легенда про Трістана та Ізольду, але як перекладача французької книжки Жозефа Бедье.

Молодість, шукаючи повноти життя, має властивість скаржитися на невдоволення й пориватися в усією силою та енергією на подвиги й великі звершення. В ранніх збірках Рильського всі ці мотиви існують. Брак життєвого досвіду змушує юного поета вдаватися до книжної мудрості, до надбань великих світових майстрів поезії. Авторові здається, що він може жити на витвореніх уявюю островах. Проте в нього надто життєлюбна вдача; його прихильність до простих земних радощів, до природи й людей така міцна, що будь-яка гадка про відчуження та спогляданість блідне, а подекуди й зникає.

Всі літературні асоціації Максима Рильського, які б відчутні вони не були, не перешкоджають зрозуміти його як письменника народного, з дитинства й до кінця життя пов'язаного з чуттями та думами України. Українську народну творчість він знову як ніхто в наш час. Недарма Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії, що ним поет-академік керував багато років, носять нині його ім'я.

У гімназичні роки М. Рильський мешкав деякий час у видатного композитора Миколи Лисенка. Майбутній письменник учився в нього розуміти силу та красу музики. Не раз доводилося мені слухати прекрасні імпровізації Максима Тадейовича на роялі, які вражали багатством композиції. Українська пісня й музика були завжди його рідною стихією. Інакше й бути не могло: його поетичне обдарування піднялося на крилах народної пісні, і сам він знову їх велику кількість — протяжно скорботних і життерадісно веселих, старовинних і сучасних.

Письменник полюбляв розповідати про мистецтво бандуристів

* Тепер вулиця Комінтерну.

і кобзарів. Замолоду почастило йому почуття славетного Михайла Кравченка, і Рильський охоче говорив про його зисокоталановите поєднання хисту музиканта й співака.

А згодом, через багато років, на Міжнародному конгресі славістів у Москві Максим Тадейович, уже заслужений зченій-академік і авторитетний знавець фольклору, робив доповідь про кобзарське мистецтво. Наш сучасник Степан Мовчан, продовжувач традицій Вересая та Кравченка, зиконав історичні думи, які були темою доповіді Рильського. Це засідання, як секційне, розраховувалося на спеціалістів, але багато делегатів конгресу та гостей, відомих учених всіх країн переповнили аудиторію. Це був тріумф народного мистецтва України, підтриманий схвильованою промовою поета й артистичним виконанням кобзаря, що мовби художньо ілюструвало доповідь.

Після закінчення гімназії М. Рильський поступив у Київський університет на медичний факультет, та невдовзі перейшов на історико-філологічний, бо насправді він був природжений філолог.

Рано-вранці, в естанні роки, його часто можна було зустріти у весняному чи літньому садку, коли він дбайливо доглядав квіти й дерева. У збірці «Троянд й виноград», відзначений Ленінською премією, поет порівнює роботу садівника, виноградаря, що обробляє землю, з працею філолога та письменника, який схиляється над брилами ще не розпушених слів і понять, виполює бур'яни, щоб виростити могутні павілья поетичної мови, створеної народом:

Прислухайтесь, як океан співає —
Народ говорить. І любов, і гнів
У тому гомоні морськім. Немає
Мудріших, ніж народ, учителів;
У нього кожне слово — це перлина,
Це праця, це натхнення, це людина.
(«Мова»)

Десять років (1919—1929) М. Рильський учителював: спочатку на селі, потім у залізничній школі Києва, викладав українську мову та літературу на робітничому факультеті Київського університету і в Українському інституті лінгвістичної освіти, продовжуючи літературну працю. Згодом, ніби підсумовуючи, поет так писав про цей перший і дуже важливий у духовному відношенні період свого життя й діяльності: «А понад усім — розумна й строга школа життя і голоси великих учителів — народу, Партиї, Леніна... Ця школа, ці голоси зробили з мене те, ким я є нині: літератора, який вважає себе передусім слугою народу, людину, яка в дні великої священної боротьби з гітлерівськими звірами вступила до лав Комуністичної партії, твердо пообіцявши звання комуніста своєю роботою виправдати...»

Як знадливо й радісно читати та перечитувати вірші Максима Рильського. Ніби йдеш біглим шляхом, а навколо розляглися безмежні поля України. Творчість його невичерпна. Кожна наступна поетична збірка приносila щось нове, свіже. Слідом за книжкою «На білих островах» з'явилися «Під осінніми зорями» (1918), «Синя далечінь» (1922), «Крізь бурю й сніг» (1925), «Тринадцята весна» (1926), «Де сходяться дороги» (1929), «Гомін і від-гомін» (1929).

Від збірки до збірки письменник усе більше наближається до життя, доляючи літературні та книжкові впливи. Уже в четвертій з них («Крізь бурю й сніг») автор прирівнює себе до мисливця, що прикладає вухо до землі, аби почуття найтенденціальніші й порухи:

Так і ти, поете, слухай
Голоси життя людського,
Нові ритми уловляй,
І розбіжні, вільні хвилі,
Хаос ліній, дим шукання
В панцир мислі одягни.
(«Як мисливець обережний...»)

М. Рильський дуже любив поезію Тараса Шевченка «Муза» і переклав її на російську мову. Він часто повторював безсмертні слова:

Учи неложними устами
Сказати правду.

І творіння його муз завжди відзначалися чесністю та правдивістю:

...зате в житті ні разу
Неправді не служив!
(«Пам'ятнику»)

Пригадую, як у лютому 1929 року до Москви приїхала група письменників України — Павло Тичина, Максим Рильський, Володимир Сосюра, Іван Кулик, Микола Терещенко. Зустрілися ми в редакції журналу «Прожектор», де я тоді працював. Кілька літ ми не бачились із Максимом Тадейовичем. Густі козацькі вуса одмінили його обличчя, однак, як і раніше, вирізнялося високе мудре чоло на смагляві лиці і по-молодечому лукаво поблискували очі. Читав Рильський вірші завжди рівноважно й вдумливо, без вигуків і «завивань», які тоді були в моді, а тому поезія «Декуройте сигари, допивайте...», которую він прочитав спокійно

ї просто, зробила на всіх присутніх велике враження. Образи владарів старого світу на «бенкеті під час чуми» вставали перед слухачами, і здавалося, чути заміну ходу робітників, які грізно вступають у бенкетну залу, щоб припинити ганебну оргію. Цей вірш нині класичний не лише в українській, але й у всій радянській поезії. Тоді ж стало очевидно, що письменник близько підійшов до соціальної теми герцю двох світів — капіталу та робітників, котра прозвучала також і в творі «Бенкет». Тож недаремно виступи М. Рильського на московських заводах і фабриках проходили з великим успіхом.

Поет іде в ногу з добою, зі своїм народом. Пора перших п'ятирічок, пора будівництва. З'являється нова книжка — «Знак терезів» (1932). Один із знаків Зодіака — Терези — взято в астрономії. Але він витлумачений алегорично. Шальки життя схильяються в бік трудящої людини, втіленої в могутній подобі робітника з важким молотом:

Знак терезів — доби нової знак.

Бійці, єднайтесь! Не дрімай, стороже!
Безкрилу тьму навіки переможе
Визволник людства — вільний пролетар.

Вірші Максима Рильського — дзеркало часу. Люди старшого покоління, читаючи їх, наче наново переживають колишні роки. Коли письменник напружену думас про сучасне й прийдешнє, він мимоволі порівнює їх із похмурим минулім, із кріпацтвом. Так виникає епічна поема «Марина», опублікована 1933 року. Звичайно, Рильський переважно лірик, проте критика правильно зауважила, що в нього є й епічні полотна, де особа автора ніби відходить на другий план, а натомість діють витворені ним герої. Суть «Марини» поет сам визначив у передмові: «Ідея — фальшивість усіякого «панського народолюбства», чи то «балагульсько-романтичного», чи навіть забарвлених кольорами найлівіших політичних течій, що на ті часи існували».

У пролозі-посвяті письменник звертається до сучасної йому жінки-трудівниці, нагадуючи, що «не для плачу та піжного ниття» розповів він про гірку долю дівчини-кріпачки, красуні Марини, а хоче, щоб «сон тяжкий» минувшини змусив іще глибше й більше цінувати сучасність. Образ Марини, принадний сам по собі, чарує читача ще й тим, що мовби перебуває в невпинному русі. Затуркана кріпачка, над якою знущаються пани, стає гнівною месницею й підпалює поміщицький будинок:

Стойте вона, зацішивши уста,
Струнка, вродлива, та уже не та,—
Не зляканя, заплакана дитина,—
Грім! гнів! покара! — месница Марина.

Максим Тадейович дуже любив цю поему. Взагалі вів мало знає напам'ять своїх віршів і читав їх із книжок. А ось «Марини» цілі шматки міг читати з пам'яті. Якось Рильський сказав, що особливо любить «Марину» за кревний зв'язок її з героями Шевченка та Міцкевича. При цьому він додавав, що «единий спосіб наслідувати великого поета — бути оригінальним».

Завжди в душі М. Рильського й на його вустах були імена Шевченка, Пушкіна, Міцкевича. Одного разу, після поїздки до Польщі в січні 1950 року, він, ділячись враженнями, зауважив, що Міцкевич об'єднав у собі струни, котрі звучать у серцях трьох народів — польського, литовського й білоруського. Так і в грудях самого Максима Тадейовича знайшли відлуння струни українського, російського й польського народів.

М. Т. Рильський був прекрасний знавець не тільки своєї рідної вкраїнської мови, але й російської, мови Пушкіна й Лермонтова, Тютчева й Льва Толстого. В останні свої дні він перевчитував «Війну і мир» Л. Толстого, пересиллючи фізичні муки невілковної хвороби. Максим Тадейович любив згадувати, як одного разу на день його народження численним гостям запропонували таку гру: «Напишіть, з ким із великих російських письменників ви хотіли б сидіти поряд за столом». На велику радість іменинника, переважна більшість гостей і він сам написали — «Пушкін». Один гость назавв Льва Толстого, і господар постеріг: «Ні, страшувато мати такого сусіду. Суворий старик».

Напередодні Великої Вітчизняної війни М. Рильський видав кілька поетичних збірок, серед яких хочеться особливо вирізнати «Київ». Поет оспівав улюблене місто, де з юних днів йому знайомий кожен камінь і де під кожним листатим каштаном жив який-небудь мілій серцю спогад. Багатогранний образ столиці Радянської України встає зі сторінок цієї книжки. Автор пишається древнім оновленням градом, оспівує «чорно-сизий дим над весняним Подолом», могутні новобудови, «дух фарби свіжої».

Пригадую передвоєнні зустрічі з Максимом Тадейовичем в Ірпені, де він жив із дружиною Катериною Миколаївною та двома синами — Георгієм і Богданом.

Наближалося 125-річчя від дня народження Тараса Шевченка. М. Рильський разом із поетом Миколою Ушаковим узяли на себе важке, але почесне завдання: дати «Кобзар» Шевченка в нових перекладах російських радянських поетів. Творці нового російського «Кобзаря» шукали шляхів, щоб зберегти при перекладі образи й ритми великого поета. Ось тут мені пощастило зустрітися з Рильським уже для творчої роботи. Він часто приїздив до Москви, а взимку 1938 року я прибув до Києва й поселився в Ірпені, щоб спільнно працювати над вивченням життя

Лірика періоду війни виявляла почуття поета-громадянина, патріота — любов до поневоленої, але нескореної України та глибоку зневинисть до її окупантів. Рильський кілька разів виїздив на фронт, де виступав серед бійців. Він одержував багато листів од них, і ці складені трикутниками аркушки були хвилююче дорогі письменників. Його відповідь їм, надрукована в армійських газетах, прочитана по радіо, особливо вірш «Славному воїнові-танкістові», і тепер звучить як заклик любити й захищати свою Батьківщину.

3

«Після переможного закінчення війни ми — письменники, наукові працівники, композитори, художники, артисти — ті з бойового поля, де показали свою відданість Радянській Вітчизні, ті з міст, куди були евакуйовані урядом і де працювали в міру сил в ім'я перемоги,— повернулись на Україну. Київ зустрів нас пожарищами й руїнами, але побачили ми незабаром, які творчі сили, який благородний патріотизм, яка жадоба розумного й красивого життя таяться в грудях радянського народу, що з таким же геройзмом, з яким бився проти фашистської навали, взявшись відбудовувати своє міста й села, свій добробут, свою культуру», — розповідав Максим Рильський у спогадах.

Повернувшись на Україну в квітні 1944 року, поет, як і перше, у вирі життя. Його можна зустріти на суботникові по розчищенню Хрестатика, на відкритті відбудованої школи, на засіданні Академії наук, куди його обрано академіком, на зборах молодих поетів. Працелюбність і працьовитість письменника вражали. Якщо його славного попередника Івана Франка називали «титаном праці», то це в не меншій мірі стосується і Рильського. Той, хто жив поруч із ним, не раз дивувався стійкій працездатності письменника, вченого, державного та громадського діяча.

1951 року сім'я Рильських переїжджає в будинок на улісі Голосіївського гаю. Тут поет знайшов необхідний для себе куточок природи, садок, де він так охоче трудився, і затишок для поетичної роботи. Максим Тадейович провів у Голосієві свої останні тринадцять літ життя. Сюди безперервно приходили гости, друзі й малознайомі люди. І робочий кабінет на другому поверсі, і велика вітальня внизу з відчиненими дверима на веранду часто ставали місцем зустрічей найрізноманітніших людей. Приїздив відомий співак Іван Козловський, і тоді вечір проходив під шатами музики й пісні. Рильський являв своє мистецтво імпровізатора, а Козловський, натхнений любов'ю до господаря, піднесено співав. З'являлися московські та ленінградські поети Микола

Тихонов, Віра Інбер, Марія Коміссарова, Олександр Прокоф'єв — і обід чи вечір заповнювалися віршами й втішними експромтами, піснями й частівками. Українських письменників трьох поколінь можна було зустріти в затишному будинку. Гостювали там Остап Вишня, Володимир Сосюра, Андрій Малишко, Михайло Стельмах, Юрій Смолич, Олесь Гончар, Платон Веронько, Олександр Копиленко, Микола Нагнибіда, Василь Козаченко та багато інших.

А під вікнами зеленіє садок, в який поет вкладав душу і в якому чимало плодових дерев, посаджених ним. Він любив тут зранку працювати. Відомо, що Коцюбинський був гарний ботанік. І Рильський не згірш деяких спеціалістів зізнав найрізноманітніші породи дерев та рослин. Надходить голосіївська осінь, під променями призахідного сонця жевріють яблука, золотиться брусквина, грають барви на зів'ялом листі. А сам Максим Тадейович полюбляв стежити за пишним згасанням природи, сидячи на улюбленому своєму місці під розлогою білою вербою. Ця верба ввійшла вже в літературу. І Віра Інбер, і вченій-академік О. Білецький, і інші описали це дерево, що облямовувало своїм віттям сиву голову господара.

Про Максима Рильського багато і справедливо говорять як про поета рідної природи. Перегортаю його листи. Знайомий гарний і чіткий почерк. І всюди між справами, літературними й особистими, між описами численних поїздок по Україні та інших республіках, по закордонних країнах — всюди рядочок-два (таких поетичних!) про природу. «Вчора на ловінні риби, першім у цьому році, бачив першу ластівку, журавлів, трясогузку, зграйку чирків, чув зозулю й одуда. Чарівно! На вулицях Києва прощають сон, проліски, ряст», — писав він наприкінці квітня 1958 року з Голосієва. Із Кончі-Заспи (під Києвом): «Дні в нас іще холоднуваті, та сніг загалом зійшов, дзвенять жайворонки, люди бачили гусей (ті, правда, летіли на південь), чаплів, я теж чув крик чаплі» (березень, 1963).

Максим Тадейович у спогадах оповіда, яке в нього змалку «було замилування в природі, в рибальстві та в полюванні». Пристрасний рибалка та мисливець, Рильський вводив у поезію життерадісне й емоційне відчуття рідної природи. Він чує «передзвін високих сосон», бачить «радість голубого дня», і синє небо видається йому щойно знятим із ткацького верстата. Такі пейзажі особливо інтенсивні в двох останніх збірках поета — «Голосіївська осінь» і «Зимові записи».

Письменник проникає в таємничий світ природи, він говорить про дерева, квіти й рослини як про живі істоти. Йому відомі голоси птахів, їх життя та повадки. Якось уподобав Рильський

у Голосіївському лісі дятла, нівтомного трудівника. Щоденно в один і той же час зранку він прилітав на одну й ту ж сосну і працював. Це захоплювало Максима Тадейовича, і з чисто юнацьким поривом він одного разу надіслав таку телеграму: «Дятер на місці, пле привіт і запрошує приїхати».

М'який гумор М. Рильського, невичерпність його дотепів добре відомі всім, хто з ним зустрічався. Ніжний жарт, легке добродушне кепкування, несподівана гра слів увійшли в його поезію органічною складовою частиною.

Як визначити, в чому головний зміст поетичної спадщини Максима Рильського? Вона розмаїта, як розмаїте життя та багатовікова культура людства.

Письменник десятиріччями набував враження від порізнених явищ життя, і все це багатство виявлялося в його творчості. Він заставався незрадливим класичній витонченості й довершеності форми, довівши, що поетична думка, найучасніша та найпекучіша, може бути висловлена в сонетах, октавах,— у тих видах поезії, які несправедливо оголошувалися застарілими. На прикладі Рильського-поета видно, що нове для художника — відчувати й розуміти свою добу. В епоху розквіту наукової та технічної думки, космічних кораблів і електронно-обчислювальних машин виникла суперечка про те, чи може існувати лірика, поезія почуття, краси й духовної досконалості. Вірш «Діалог», наявній дискусією про мистецтво в «Комсомольській правді», не тільки відповідає на це питання, але й виказує глибоку віру його автора в те, що внутрішній світ людини незмірно збідніє, коли відкинуті, як непотрібний придаток, поняття краси.

В останні роки життя поет все глибше замислюється над питаннями «красивого і корисного», вважаючи, що одне не може існувати без іншого. Він знаходить «не надхмарну красу» і в трояндах, які зваблюють людину ніжним ароматом, і в виноградній лозі, повній життєдайного сочку. Щоб зростити троянду, щоб виноград дав добри плоди, однаково потрібна людська праця. Образи трударів — садівників, виноградарів — постають у поезії М. Рильського в живій, майже побутовій атмосфері: дівчина, повернувшись із поля, йде в свій скромний квітник, щоб просапати його; машиніст, «укритий порохом, увесь пропахлий димом», знищує шкідників у винограднику. Хіба у свідомості цих трудівників не поєднуються поняття прекрасного й корисного?

Ми працюємо, що в творчість перейшла,
І музичну палку, що піжно серце тисне.
У щастя людського два рівних є крила:
Троянди й виноград, красиве і корисне.

(«Троянди й виноград»)

Визначеність, чітка відчутність бачених явищ, притаманна творам Максима Тадейовича Рильського, особливо проступає в його збірках останніх років («Троянди й виноград», «Голосіївська осінь», «Зграя веселіків», «Зимові записи»). Тут ви майже не знайдете чисто зовнішніх описів, швидкоплинних вражень мандрівника. Навчений роками, вдумливо-розсудливий письменник зважує все, свідком і учасником чого йому доводилося бувати. Він говорить із читачем, ніби гостинно прочинивши перед ним двері творчої майстерні. У вірші «По полях ми з Вишнею бродили...» не лише зафіксовано блукання друзів в осінніх полях, але кількома рядками розкривається живий характер майстра слова й людини Остапа Вишні, якого автор житейськи називає «любий наш Михайлович Павло» (ще одна подробиця, котра впритул наближає читача до образу твору). В заключних рядках постає вся вдача прекрасного письменника, чуйної та доброї людини:

Без гучних прожив він декламацій,—
А в душі поезія цвіла!
Друг людини, друг природи й праці,
Грізний ворог нечисті і зла.

Інший приклад тієї ж майже прозаичної визначеності і водночас такої поетичної філософсько-афористичної думки — поезія «Ми сиділи в Гданську». Митці сперечалися між собою, а за вікном — маловиність моря і над ним, розрізаючи туман, піряють птахи. Суперечка йшла про прекрасне в мистецтві, та живої краси, краси життя ніхто зі сперечальників, сусідів поета, не помічав. Отже, про яке прекрасне вони могли вести мову? Краса мистецтва в красі життя,— робить висновок автор.

Може, це — архаїка, дурниці,
Атавізм, дикунство, примітив,
Ta сьогодні голосок синиці
Душу всю у мене оновив!

Подія, здавалось би, незначна, якщо вона втілює щось значуще, вільно й природно входить у вірші Максима Рильського. Діти, молодь, юнаки й дівчата оточені його увагою й турботою. Відчуваючи тягар років і все ж молодий душою, письменник тішиться дитячим сміхом, веселим заповзяттям,— всім, що нагадує про вічний рух життя. Зима поета, посріблівши його голову, все ще наводить на гадку про весну, про квітчасту юність, бо дужа пам'ять серця, про яку сказано афористично точно:

Пам'ять серця,— о, вона жорстока,
Ta без неї тяжче, як при ній!

І заповітом молодим читачам, новим поколінням звучать рядки:

Все записуй в серці молодому,
Буде це як знахідка тобі,
Коли в старість прийдеш, як додому,
Як у гавань тиху по плавби!..

(«Як ідеш ти...»)

Як у кожного великого лірика, людини широких творчих обріїв, у Рильського особисте нерозривне з сусільним, громадським.

У філософських роздумах поета над долею рідного народу та інших народів знаходиться місце і для справедливого гніву проти тих, хто хоче ввергнути світ у морок безправ'я й утиску. Він у сні, як пише в одному вірші, перевтілюється в раба, котрий працює під свист бичів наглядача на каучукових і кавових плантаціях.

Серед екзотики, суміші сучасного американізму з предковічними звичаями тубільців, письменник проймається гуманною думкою про єдність усіх трудових людей нашої планети. Цикл «Ріо-де-Жанейро» ще раз розкрив масштабність хисту Рильського, зайвий раз потвердив широту його мислення. Прочитайте вірші, навіяні поїздками до Польщі, Болгарії, Югославії, Франції,— вам відкриється величезна ерудиція поета-мислителя, філолога, знавця історії, людини енциклопедичних знань. Поезії про Пушкіна та Міцкевича, про шаблю Христо Ботева, про «місто революцій» Париж — це сучасне осмислювання історичного минулого, сприйнятого очима й серцем художника-інтернаціоналіста. Однаке М. Рильський завжди залишається палким патріотом, який ніжно й глибоко любить свою Батьківщину. В номері готелю на далекому заокеанському материкові під чужим небом поет, почувши крик півнів, лине думками на дорогу серцю Україну, в село Романівку.

Учені, мабуть, думали чимало,
Відкіль тут кури, як живуть вони...
Та як на серці тепло, тепло стало
Серед чужої цеї сторони!

Так Чехов, проживаючи у Франції, на Блакитному березі, в Ніцці, писав оповідання про російську сільську вчительку, що іде на підводі.

Максим Тадейович полюбляв називати себе жартома старим чумаком. Як чумаки, мандруючи дорогами України до Криму, з пісні своїй раділи, що «мандрівочка пахне», так і поет знаходить щастя в численних подорожах, котрі приносили йому велику силу вражень і образів. «Не було ще поїздки, яка б тою чи іншою

мірою не відбилась у моїх віршованих рядках, а що головне — яка б не поглибила моєї незмірної пошані та любові до трудового радянського народу, до його животворної праці, до його невмирущої пісні», — писав він.

Інтереси М. Рильського виходили за межі літератури. Він був знавець образотворчого мистецтва і, як уже відзначалося, прекрасний музикант. Ряд оперних лібретто, перекладених поетом на рідну мову, принесли українській сцені твори Чайковського та Глінки, Римського-Корсакова та зарубіжних композиторів-klassikів.

Проте поезія, злита з сучасністю, була священною метою його життя. У вірші «Поетичне мистецтво» він мовби виклав програму своєї творчості:

Слова повинні бути покірні
Чуттям і помислам твоїм,
І рими мусять бути вірні,
Як друзі в подвигу святим.

Свій парус ладячи крилатий,
Пливти без компаса не смій!..
Світ по-новому відкривати,
Поете, обов'язок твій!

Поетичне слово Рильського відзначається передовсім точністю та ясністю виразу. Ніколи він не вдавався до химерних або на-вмисно ускладнених епітетів і метафор. Письменник не боїться простих, буденних слів і зворотів, і вони в нього вігріті важливістю думки. Його багата й глибока пам'ять зберігала образи різноманітних епох і народів.

Як було б цікаво й повчально скласти словник власних імен, що ввійшли в творчість Максима Рильського! Тут і напівлегендарні герої античності, і страдники науки пізніших віків, і наші сучасники, прославлені радянським народом. Звучать імена українських діячів культури — М. Заньковецької, М. Кропивницького, П. Саксаганського, М. Садовського, великих поетів — Т. Шевченка й О. Пушкіна, І. Франка й Лесі Українки, А. Міцкевича й Г. Гейне, Данте й Гете, імена побратимів — Янки Купали та Якуба Коласа, П. Тичини й А. Малишка. Вчені — від Едісона до Мічуріна, від Бербанка до Кулібіна — хвилюють серце письменника. В цьому розмаху творчих подумів видно не тільки широчезну ерудицію автора, в нім — торжество української культури, в будівництво якої він зробив величезний внесок.

Рильський — дослідник рідної й іноземної літератури, автор понад двадцяти літературознавчих книжок, багатьох критичних статей, монографій, теоретичних праць із важливих проблем поезії та прози.

Максим Тадейович Рильський пішов од нас 24 липня 1964 року, але його поезія, насычена світлими та гуманними ідеями, не вмре ніколи.

На закінчення, дорогі читачі, мені хочеться запросити вас відвідати голосіївський будинок письменника. Там нині літературно-меморіальний музей.

Тут усе дихає загадкою про титанічну й багатогранну діяльність М. Рильського, одного з найбільших поетів сучасності, лауреата Ленінської і Державних премій, академіка Академії наук СРСР і УРСР, почесного доктора Ягеллонського університету в Кракові, депутата Верховної Ради Радянського Союзу, одного з керівників Спілки письменників СРСР і Спілки письменників України, дбайливого вихователя молодих талантів.

Зайдім у робочий кабінет господаря. Через балконні двері відкривається далека перспектива красеня Києва. Письмовий стіл заledве вміщував масу рукописів, книжок, паперів, наукових дисертацій, листів виборців, поетів-пochatківців, студентів і школярів. На обертовій етажерці — різномовні словники. Рильський любив ці довідникові видання. Своїм природженим чуттям філолога він заглиблювався в значення слова й шукав у нім найточніші відтінки. З приводу витлумачення якого-небудь слова чи виразу Максим Тадейович міг написати детального листа.

Великі досягнення М. Рильського в галузі рідної мови. Він ніби поринав у стихію народної говорки і виносив із її глибин справжні перлини. І українська мова в його творах засяяла новими гранями, набула подальшого розвитку.

Прислужуючись великій справі культурних зв'язків між країнами й народами світу, Рильський створив бліскучі переклади з Пушкіна, Лермонтова, Міцкевича, Словацького, Тувіма, Больтера, Буало, Гюго, Расіна, Корнеля, Мольєра, Верлена, Ростана, Данте, Гейне, Шекспіра, Байрона і багатьох інших чужоземних поетів, які стали близькі для українських читачів. Його поважні дослідження про творчість класичних і сучасних письменників залишаються як зразки доброчинного поєднання наукової та поетичної думки.

Крок за кроком у цьому будинку перед вами пройде все життя письменника в документах, фотокартках, кінокадрах. Не можна без хвилювання слухати голос поета, записаний на магнітофонній стрічці.

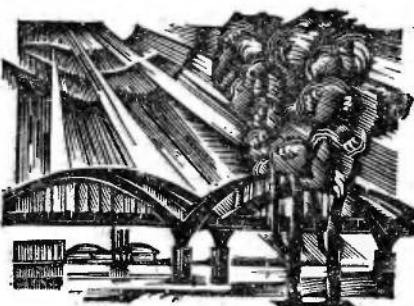
Який був Максим Рильський — чесний, благородний, мужній художник слова, людина широкого й щедрого серця,— такий він і залишився в пам'яті сучасників, такий він житиме для нащадків.

Олександр ДЕЙЧ

ЛІРИКА

ЛІС

Чого це ліс такий смутний,
Одєй зелений, самітний
Могутній ліс, і похилився
Додолу він, і зажурився,—
Питаю я,— чого смутний
Сей ліс зелений, самітний?
Чого в йому пташки лісні
Співають все смутні пісні?
Чого, скажи, ліс зажурився,
Додолу з смутку похилився?

Було давно се... о, давно,
Як в цьому лісові росло
Все дерево таке маленьке.
Було веселе, молоденьке...
Та близько біля лісу того
Курна проходила дорога,
Як ліс на горе на людське
На тій дорозі надивився,
То з того часу зажурився.

І от тепер такий сумний,
Колись веселий, молодий,
Могутній ліс отсей стойть
І смутно листом шелестить.

1908

БЕЗСОННА НІЧ

Душно, і тихо, і темно усюди,
Тьма мене давить, зловісная тьма.
Світу ясного нема... Де ж ви, люди,
Де ви поділись? Нема вас, нема...

Грізній стіни стоять мовчазливо;
Крутяться привиди в дикім танку...
Де ж ти, прекрасная, де ти, щаслива,
В сияві краси, як у пишнім вінку?

Душно... Вікно одчинити? Ні — тихо
Мрії блакитні влетять у вікно,
В серці ж нема для них місця... там лихо.
Серце нудьгує, і плаче воно.

Душно і тихо... О сни чарівнії,
Де ви? На мент лиш один прилетіть!
Стіни бездушнії, стіни німії,
Ах, розступіться! На волю пустіть!

1910

* * *

Люблю похмурі дні, коли крізь сизі хмари
Чуть пробивається проміння золоте
І ллє у тумані на землю тихі чари.

Люблю я дощ рясний, що гучно з неба ллеться:
Після дощу тогу уся земля цвіте
І ліс, покритий краплями блискучими, сміється.

1910

* * *

День осінній... вітер віє,
І красуня Сонце змерзло
Одягає теплі шати —
Хмари сиві і блакитні.

Одягає теплі шати,
Їх освітлює красою,
Обливає їх промінням,
Що з лиця красуні ллеться.

24

Потім шати всі скидає,
І лягає тихо спати,
І пірнає потихен'ку
У пуховисту постелю.

Укривається блакиттю
І тихенько засинає...
Хмари-шати розплівлися,
Розплівлися по всьому небі.

1910

ПІСНЯ

M. V. Лисенкові

Вийся, жайворонку, вийся
Над полями,
Розважай людську тугу
Ти піснями.

В небі, чистім і прозорім,
Сонце сяє,
Наче в морі, в жовтім житі
Хвіля грас.

Подивись: женці схилились,
Потомились
І від праці від тяжкої
Потом вкрились.

Розважай же їх піснями
Ти дзвінкими...
Вийся, жайворонку, вийся
Все над ними!..

1910

ДІВЧИНА

Еджілки злотисті
В квітах літають,
Роси перлисті
З трав опадають.

25

З золота зіткане сяєво ллється,
Ліс в нім купається, листя сміється.

В шатах зелених
Вийшла дівчина,
В косах студені
Роси-перлинни.

З золота зіткане сяєво ллється,
Ліс в нім купається, листя сміється.

В квітах барвистих
Дівчина сяє,
В оченьках чистих
Сонечко грає.

З тих оченяток сяєво ллється...
Дівчина літом веселим зоветься...

1910

* * *

Гей, удармо в струни, браття,
В золотій,
Розпалімо знов багаття
З іскр надії...

Гей, удармо в струни знову,
Заспіваймо,
А лихе вороже слово
Занехаймо.

Хай сміються з нас, глузують —
Нам байдуже,
Бо замовкнуть, як почують
Слово дуже.

Вдармо ж в струни разом, браття,
В золотій,
Розпалімо знов багаття
З іскр надії!

1910

* * *

Слава тим, хто прагне волі,
Хто весь вік живе в борні,
В кого в серці вічні болі
І душа горить в огні.

Хто з калюжі випливає
В море світлес ідей,
Хто і серцем всім кохає
І ненавидить людей.

Слава тому, хто шляхами,
Вже протертими, не йде,
А між скелями й тернами
Новий, кращий шлях кладе.

1911

* * *

На білу гречку впали роси,
Веселі бджоли одгули,
Замовкло поле стоголосе
В обіймах золотої мли.

Дорога в'ється між полями...
Ти не прийдеш, не прилетиш —
І тільки дальніми піснями
В моєму серці продзвениш.

1911—1918

* * *

Поле чорніє. Проходять хмари,
Гаптують небо химерною грою.
Пролісків перших блакитні отари...
Земле! як тепло нам із тобою!

Глибшає далеч. Річка синіс,
Річка синіс, зітхає, сміється...
Де вас подіти, зелені надії?
Вас так багато — серце порветься!

1911—1918

* * *

Яблука доспіли, яблука червоні!
Ми з тобою йдемо стежкою в саду.
Ти мене, кохана, проведеш до поля,
Я піду — і, може, більше не приду.

Вже й любов доспіла під промінням теплим,
І її зірвали радісні уста,—
А тепер у серці щось тремтить і грає,
Як тремтить на сонці гілка золота.

Гей, поля жовтіють, і синіс небо,
Плугатар у полі ледве маячить...
Поцілуй востаннє, обніми востаннє;
Вміє розставатись той, хто вмів любити.

1911—1918

* * *

Єсть ім'я жіноче, м'яке і ясне;
В йому і любов, і журба, і надія;
Воно як зітхання бринить весняне:
Марія.

Як запах фіалки в осінній імлі,
Як пісня дівоча в снігах і завії,
Зорею сіє над смутком землі:
Марія.

Нехай я у серці святе погашу,
Нехай упаду в беззмістовній борні я,—
Та слово останнє, що я напишу:
Марія.

1911—1918

* * *

Мені снилось: я мельник в старому млині...
Уночі затихають колеса.
Я не сплю. Часом качка в повітрі дзвенить
Чи кажан проти місяця грає.

У млині щось гризути і смакують щури,
Під колесами падають краплі...
Щука кинеться десь, і півсонний ситняг
Заспокоїтись довго не може.

Десь підвода далека в полях гуркотить.
Хто, куди та для чого прямує?
Зірка пада ясна і дугу розкида
На широкому темному небі.

І летить вся земля, як підвода в полях,—
До мети, у простори незмірні,—
І далекі міста, і мій млин, і качки,
І щури, і колеса, і люди.

1911—1918

ДИТИНСТВО

На стільці я іду по Сахарі,
Пелікана з палички стріляю,
Поринаю в піну Ніагари,
Океан на трісці пропливаю.

Вчора був я лоцманом. Синіли
І ревіли темнокосі хвилі,
А сьогодні я господар вілли,
Де в саду блукають пави білі.

Взутра маю їхати в Пампаси,
Де бізони бродять табунами,
І складаю їстівні припаси:
Сухарі, консерви, сир од лами.

А Ясько готує томагавки *
І бурмоче, чистячи гвинтовки,
Що, мовляв, бізон — не для забавки,
А Пампаси — не Криве й не Бровки.

1911—1918

* * *

Вже червоніють помідори
І ходить осінь по траві.
Яке ще там у біса горе,
Коли серця у нас живі?

Високі айстри, небо синє,
Твій погляд, милий і ясний...
Це все було в якісь країні,
Але не знаю я, в якій.

Що з того, що осіннім чарам
Приде кінець? Але в цю мить
Баштан жовтіє понад яром,
Курінь безверхий ніби спить,

І гнететься дерево від плоду,
І не страшний, моє дитя,
Нам час останнього походу
Без вороття — без вороття.

1911—1918

* * *

Коли на могилі моїй
Зелена затужить трава,—
Читатиме хтось ці пісні,
Нескінчені тихі слова.

* Томагавк — у північноамериканських індійців — бойовий кийок із закріпленим на кінці кам'яним ударником.

І скаже: він жив і горів,—
А що ж зосталось по йому?
Чи він не зогнів, як усі?
Чи ночі розвіяв пітму?

Читачу! Вглибися у те,
Чим я свою пісню зогрів,
І, може, почуеш ти щось,
Що більше од звуків і слів.

І, може, як птах в вишні,
Побачивши брата свого,
Затужить твій стомлений дух
І кине свій клич до мого!

Побачиш ти в пісні моїй
Луну своїх власних надій...
Читачу! Поглянь, усміхнись:
Я твій, я не вмер, я живий!

1911—1918

* * *

Люби природу не як символ
Душі своєї,
Люби природу не для себе,
Люби для неї.

Вона — не тільки тема вірша
Або картини,—
В ній є висоти незмірні
Й святі глибини.

У неї є душа могуча,
Порив є в неї,
Що більший над усі пориви
Душі твоєї.

Вона — це мати. Будь же сином,
А не естетом,
І станеш ти не папіряним —
Живим поетом!

1911—1918

* * *

Я молодий і чистий,
Як вічність, молодий.
Дорога колосиста
Звивається, мов змій.

Верби зелена гілка,
Як пальмове гілля.
Співає перепілка,
Пручається земля.

В селі моєму топлять:
Ясні дими стоять,
І паоці картоплі
Дітвому веселять.

І дівчина, як парус,
Махнула рукавом...
Нема моєї пари
В селі і за селом!

Вона за морем синім,
За бором за старим,
Вона зрідні пустиням
Та бурям степовим.

28 липня 1922 р.

* * *

Осінь ходить, яблука золотить.
Я приїхав у незнаний край.
— Чужоземко молодая, хто ти?
— Одгадай.

32

— Чужоземко, дай води напитись!
— У воді любовне є дання.—
Я рушницю почепив на віти,
Я до бука прив'язав коня.

Я дивлюся в вічі — і скорботи
Листя опада на дно душі.
Щастя ходить, і серця золотить,
І в знемозі клонить комиші.

28 липня 1922 р.

* * *

Поете! Будь собі суддею,
І в ночі тьми і самоти
Спинись над власною душою,
І певний суд вчини над нею,
І осуди, і не прости.

Устануть свідки темноокі
Зо дна поблідої душі,—
І скажеш їй: у світ широкий
Іди, не знаючи про спокій,
І, согрішивши, не гріши.

1922

* * *

Ні, ні! Прийдешнє — не казарма,
Не цементовий коридор!
Сіяє в небі нам недарма
Золотоокий метеор.

І він черкне щасливу землю,
І світ наш буде голубим
Од стін золоченого Кремлю
До піль, де спить залізний Рим.

1923

ЧОВЕН

Пам'яті найбільшого епічного поета
нових часів — Адама Міцкевича

Рибалка довго ходить по дібровах,
Де чорний дрізд у муравах шовкових
Шукає спілих, медових ягід,
Де ведмедиця полишає слід,
Одточуючи пазури об кору,
Де ключ прозоро б'є з-під косогору,
І рине, і дробиться по піску.
Там лист осик у вічному танку
Тремтить, і поривається, і лине
У височін. Там горді верховини
Довгорукавих і густих ялин
Гудуть і до соснових верховин
Схиляються для дружньої розмови.
Там розкидається шатро дубове,
Гостинне, ніби лицарський намет...

Чи диких бджіл густий, прозорий мед
Кривим ножем вирізує в дуплі він,
Чи, ніби грім, він кидається, гнівен,
На вовка, ворога його отар?
Чи трав шукає й корінців для чар,
Готуючи на ворога напої?
Ні ратища, ні лука,— тільки й зброй,
Що біля крайки вузької висить
Сокира гостра, що як дзвін дзвенить.
Байдужо топче він червоні смолки
І козельці, що золотої голки
Та заполочі золотої слід
Нагадують. Не сарниних копит
Шукає він одбитків серед моху,
Де віє вогкістю, немов із льоху;
Не виклика він піснею дівчат,
Що ягоди збирають, до дріад *
Подібні станом, та лицем смуглявим,
Та сміхом переливчасто-лукавим.

* Дріади — у грецькій міфології німфи, покровительки дерев.

Не ставить він і пасток на куниць
І срібнокрилих не чатує птиць,
Розкидавши серед кущів тернових
Зрадливу сітку із ниток шовкових.
Обходячи високі дерева,
То головою в роздумі кива,
То одійде і щось під ніс мугиче,
Немов клятьби шепоче таємничі,
То підійде, то по корі дзвенить
Тяжким обухом,— і з-під верховіть
Луна йому сто раз одповідає,
Тетерюків полохаючи зграй.
І довго ходить мовчазний рибак.
Аж врешті там, де крізь густий байрак
Здійма в блакить чоло своє левине
Високий дуб чи стовбур сокорини
Підноситься і рівний, і гінкий,—
Дзвенить сокира, ніби ревний бій
Зчинили серед пралісу сатири...*

Багато є роботи для сокири:
Рубать сучки, вигладжувати, рівняти,
Обтесувати й знову виправлють!
Він долотом, як гостроокий предок,
Роздовбує упертий осередок
І, жаром розігрівши, одгина
Краї трудом добутого човна.
І от з вершин, із гущі лісової
Пливе каюк повільною ходою
На глиб ковбань, де тонкоусий сом
Ліниво плеще віялом-хвостом.

Так і поет, досвідчений і зрілий,
Вдиняється, як наростають сили,
Як піниться, як міниться життя,
Як те в імлі згаса без воротя,
А те, мов брость пахуча, розгортає
Тонкі листки — і пишно розцвітає,
Готуючи на осінь повний плід.
Він гостро ловить зміни днів і літ
І, кидаючи плевели-дрібниці,
Збирає пишну золоту пшеницию

* Сатири — лісові божества за уявленням стародавніх греків.

КОСОВИЦЯ

Великих дум і постатей ясних.
Зокола думають: поет затих,
Поет засох, як джерело у спеку.
А він тим часом, вільно і далеко
Ширяючи на крилах голубих,
У днях труда, блаженних і тяжких,
У затишку своїх самотніх келій
Творить постави грізні та веселі,
Живе серед химерних диваків,
Дівчат, вояк, царів і бунтарів
І все, що снами й веснами розлито,
Спрамовує у пишне творче літо.

Так дні ідуть. Так долото сталеве
Заглибується в дерево міцне,
Так те, що смілим не дается чарам,
Поет пече своєго серця жаром,
Розрівнює, розширює, кріпить,—
В постійний згук заковуючи мить,—
І от нарешті з темних улоговин
На вільне плесо випливав човен.

1924

* * *

Шумить, і шепче, і тривожить
Зрадливий дощ із-за кутка,
А в серці: сонячна сіножать,
З граблями дівчина струнка,

І передзвони косовиці,
І житні золоті коржі,
І запах в'ялої копиці,
Полинь і кашка на межі.

1924

1

Гей, як вийде сонце з-за діброви,
Як на плесі крикнуть сірі гуси
І щаслива в лузі перепілка
З трави роси холодної нап'ється,—

Косарі вмиваються до сонця
Чистою, студеною водою
З голубої, доброї криниці,
Гострять коси, і чутно далеко
Іх мантажок голосну розмову.

Ходить вітер яром та горою,
Плачуть трави, тужать під косою,
Звіробой в януть на покосі...
Ходить вітер, сушить білі роси.

Ніби ключ веселиків по лугу
Походить рівно та статечно,
Косарі ідуть один за одним,
Білим військом звільна виступають.

Піт обличчя їм росою міє,
Заливає очі, ніби слізози,
Конюшина падає під ноги,
В тузі клонить голови червоні.

Гей ти, земле, хліборобська мати,
Обперезана річками голубими,
У зеленому високому очіпку,
У мережаній китайчатій запасці,
В плахті, критій квітами ясними,
Ти неси, перенеси на крилах
Косарів од краю і до краю!

Гей ти, віtre, парубче співочий,
Парубче співочий та веселій,
Ти суши червону конюшину,
Програй навалисті покоси!

37

Гей ти, сонце, мудрий господарю,
Ти, небесний золотий шахварю,—
Ти в'яли червону конюшину,
Напувай медами запашними,
Прикривай гарячими руками
Од дощів, од лютої негоди!

Гей ви, хмари, турки-яничари,
Ви не йдіть ордою на облогу,
Не лякайте косарів у лузі,—
Ви ідіть на море, поза гори,
Дожидайте слушного часу!

Як заходить сонце за діброву,
Як поснуть на плесі сірі гуси,
Косарі вертаються додому
На вечерю, на розмову втішну.

2

То не риба в морі розгулялась,
То не пави в небеса знялися,
Розійшлися дівчата з граблями
По сухих, пахучих покосах.

Ясна водо, молодая вродо,
Що спливла ярами та гаями,
Розливайся синіми річками,
Розтинайся срібними піснями
Над покосами конюшини!

Що зірок на небі у петрівку,
То копиць високих, мов давіниці,
Розсипається по лузі запашному.

Та ясніша над зірки погожі,
Та стрункіша над давіниці білі
Походжає дівчина по лугу,
До сестри словами промовляє:

«Сестро, сестро, ти, зелена руто,
Ти, зозуле в гаї, на калині!
В'ється туга біля моого серця,
Як гадюка, серце обвиває».

38

А сестра їй: «Сестро нерозважна!
То не туга — молодість бує,
То стискає серце не гадюка,
Чорні очі обпалили серце,
Аж на дно у серце зазирнули».

Сиза галка лине через балку,
Йдуть шляхом корови із діброви,—
Понад річкою, як річка, розлилася
Парубоча розлога пісня.

Ти кого шукаєш, виглядаєш,
Та чого ти, хлопче, світом нудиш?
Вже стойть червона конюшина
У копицях рівних та високих,
Вже ідуть додому дві сестриці,
Дві сестриці, бистрокрилі птиці.

1925

ЛОВЦІ

Ей досі люди: вітер і ліси
Одблисся у їх очах жорстоких,
В них перегукуються голоси,
Загублені у давніх, сивих роках.

Схилившися на конях огняних,
Що на боках несуть палючі тавра,
Женуться по заметах снігових,
Нагадуючи п'яного кентавра *.

І кінський піт, як божеський напій,
Голодні ніздрі палить і лоскоче,
І голе серце в темряві сліпій
Темніше од завіяної ночі.

Підвівши штуцер **, грізний і слизький,
На мушку ловлять гнівну ведмедицю,
І м'язи загорілої руки
Спокійно тиснуть непохитну крицю.

* Кентавр — лісовий демон, напівлюдина, напівкінь (грецьк.).

** Штуцер — рушниця.

39

Коли весною кулик лісовий
Пливе, як тінь, через безумні віти,
Вони очима круглими сови
Його чатують, щоб огнем зустріти.

Спадає осінь, як димчастий сніг,
І гостро пахне листя недогниле,—
Ловець, піднявши голосний батіг,
Спуска хортів на поле пожовтіле.

Все дише, б'ється, гомонить, іде.
Він любить рибу, звірину і птицю,—
І, люблячи, без жалю підведе
Свою холодну і тверду рушницю.

1925

* * *

Як мисливець обережний,
Звіробійник довголітній,
Посивілій слідоопит
Прилягає теплим ухом,
Щоб почути шум далекий,
До ласкавої землі,—

Так і ти, поете, слухай
Голоси життя людського,
Нові ритми уловляй,
І розбіжні, вільні хвилі,
Хаос ліній, дим шукання
В панцир мислі одягни.

Так як лікар мудру руку
Покладе на пульс дитині
І в бурханиі хорих жил
Бачить нам усім незримий
Поєдинок невловимий
Поміж смертю та життям,—

Так і ти, поете, слухай
Голоси і лживі й праві,

40

Темний гріх і світлий сміх,
І клади не як Феміда *,
А з розкритими очима.
На спокійні терези.

1925

ДОЩ

Благодатний, довгожданий,
Дивним сяйвом осіянний,
Золотий вечірній гість
Впав бадьюро, свіжо, дзвінко
На закурені будинки
Зголоднілих передмість.

Відкривай гарячі груди,
Мати земле! Дощ остоудить,
Оживить і запліднить,—
І пшеницею, й ячменем
Буйним повівом зеленим
Білі села звеселить.

1925

* * *

Тріпче сокір, сріблом потемнілим
Знімаючись у вогку височінь,—
І любо впасти на зелену тінь
Натрудженим і наболілим тілом.

Доми, давно порівняні до скринь,
Людські слова з їх розмахом несмілим...
Дай, серце, волю нетерплячим крилам,
Затріпочи, розвійся і полинь!

* Феміда — богиня права та віщувань у стародавніх греків. Зображенуvalась із тере-
зами в руці та зав'язаними очима.

41

А серце так: ти ж той листок єдиний
На гілці всеземної деревини,
Ти ж тільки частка, лінія одна!

Зумій же чутъ, як переходять соки
Крізь дерево плодюче та високе,
Спізнай, яка у цілім глибина!

1925

* * *

Запахла осінь в'ялим тютюном,
Та яблуками, та тонким туманом,—
І свіжі айстри над піском рум'яним
Зоріють за одчиненим вікном.

У травах коник, як зелений гном,
На скрипку грає. І пощо ж весна нам,
Коли ми тихі та дозрілі станем
І вкриє мудрість голову сріблом?

Бери сакви, і рідний дім покинь,
І пий холодну, мовчазну глибінь
На взліссях, де медово спіють дині!

Учися чистоти і простоти
І, стоптуючи килим золотий,
Забудь про вежі темної гордині.

1925

* * *

Збирають світлі, золоті меди
Веселокрилі та прозорі бджоли.
Поглянь, людино, і спокійно йди
На вулиці, на площі, в гай, у поле.

42

Неси в щільник свій мозок, кров і плоть.
Таких, як ти, кипучі міліони
Ідуть, щоб світ востаннє розколоть
На так іні, на біле і червоне.

1925

* * *

Докурюйте сигари, допивайте
Лікер і каву. Вдарив сім разів
Годинник месницький. Залізні кроки
Гудуть по сходах, землю потрясають,
І вам од них нікуди не сковатись,
Як не втекти епіскопу Гатону
Од темних і розлючених мишей.

Ключі од житниць кидайте на дно
Глухого, пінявого океану,
Востаннє гляньте, рицарі скупі,
На золото у вогких сутеренах,
Уста фарбованіх своїх коханок
Цілуйте наостанку. Вже трішать
Залізні двері, голоси гудуть,
І закривавились високі вікна.

1925

КИТАЙ

Він хмари рукавом розмаяв,
Піднявши хвилями вершин,
Окучерявленій Китаїв,
Благоуханий сельний крин.

Крізь плісняву холодних келій,
Крізь ладан, віск і клубуки,
Як очі грішниці веселі,
Сміються роки і віки.

43

Хай звук заплаканої міді
Скликає згорблених ченців,
Хай спис Євстафія Плакіди
Перед хрестом закаменів,

Хай прикладаються прочани
До переляканіх ікон,
Хай прорікає Первозваний
Царів, панів, корону й трон,—

Та в палицею пілігрима
У нові села й городи
Прямує тінь неутолима
Григорія Сковороди.

1925

* * *

Лягла зима. Завіяло дороги.
Тремтять хати від холоду. Клуні
Ховають жито, миршаве і вбоге.
Мороз погрози пише на вікні.

О, бідний той, хто крізь завої сині
Іде самотньо, мовчки, без мети:
Лише гуртом і пущі, і пустині
З піснями, з гуком можна перейти.

І в час, як білі пави ронять пір'я
На тишу сіл, на хорі городи,
Виходжу на засніжене подвір'я —
І раптом стану юний і радий.

Бо по дорозі, з бідними саквами,
Та з міццю думки, волі і руки,
Несхилено, непереможно, прямо
У дальню даль простують юнаки.

Колись шукали істин Піфагори
І для жерців горів огонь наук,—
Тепер всесвітні перелоги оре
У вбогу свитку вдягнений селяк.

44

Він дасть землі, Микула новочасний,
Незнану місь — і процвіте земля,
І стане лан — як стан злотопоясний,
І нові вруна випестить рілля.

Ідуть і йдуть... А на порозі мати
Залатаним махнула рукавом...
І пада сніг лапатий, волохатий
Спокійно й величаво над селом.

1925

* * *

Я натомився од екзотики,
Од хитро вигаданих слів,—
А на вербі срібляться котики,
І став холодний посинів.

Нехай я щастя не знайшов того,—
Його весна несе струнка,
І держить свічку воску жовтого
Її мережана рука.

Іще осніженою лапою
Зима на груди налягла,—
А свічка капає і капає
Над смутком білого села.

1925

* * *

На мосту, над темною водою
Ти ішла. Летів і танув сніг.
Кволі верби віяли весною.
Вітер грав у свій пустинний ріг.

Очі сяли, як свічки гарячі,
Груди несли нелюдську жагу,
А сліди були такі дитячі
На брудному, сірому снігу.

45

Вибивалась бідна волосинка,
Біла хустка плакала в імлі,—
І здавалось: розтає сніжинка,
Умирає сніжинка на землі.

1925

ДО РІЧНИЦІ СМЕРТІ
В. І. ЛЕНІНА

Хто там плаче? Хто голосить,
Наче буря восени?
І чий ридання носить
Вітер юної весни?
Гей, стискай кермо міцніше:
Впав стерничий у глибину...
Буря вис, буря свище...
Надійшла зловіща тінь...
Але чуєте: у піні,
У кипінні, в глибині
Голос дужий: — Геть квиління!
Всі зусилля до борні! —
Так не плачте ж: він між нами,
Як надія золота...

І багряними квітками
Новий берег розцвіта.

1925

ПАМ'ЯТІ ШЕВЧЕНКА

Збулись твої слова пророчі,
І час оновлення настав,
І темні просвітились очі,
Вчорашній раб всесильним став.

Там, де церкви та пишні трони
З в'язницями стояли вряд,
Нове життя, як мак червоний,
Братерський лад, як пишний сад.

46

Без пана, без царя, без бога
Ми йдемо по ясних полях —
І там, де звалено чертоги,
Свободи має стяг.

Пророче наш, предтече ранній!
Ми віримо, що прийде день —
І трони упадуть останні
Під звуки громових пісень!

Вперед, брати! Все далі й далі!
Як тихий невечірній світ,
Нам сяє в радості й печалі
Ясний Шевченків заповіт!

1925

* * *

Свіжа зелень розгойдалась,
Розгулялась, поплила.
Перші краплі засміялись
До голодного зела.

Голуби летять у сковок,
І в тіснім голубнику
Ряд округлих їх головок —
Як памисто на разку.

28 квітня 1926 р.

* * *

Коли дзвенять черешні
В медовому цвіту,
Узори нетутешні
Із цвіту я плету.

І щось бадьюре сниться —
А може, то ява,—
Немов лице в криниці
Чудовно ожива.

47

Земля тремтить у млості
І ронить пелюстки,
І невідомі гости
Злітаються в садки.

І думка стала словом,
І в поглядах — пісні,
Коли в цвіту медовім
Черешні запашні.

Квітень, 1926 р.

* * *

Піднялися крила
Сонних вітряків,
І черешню білу
Вітер розбудив,

І війнув на книги,
Розметав листи...
Серце! Ти не з криги?
Не з заліза ти?

1926

ПЕРЕД ВЕСНОЮ

Ви чули? Жайворонки прилетіли!
Ще сніг крихкий лежить в заметах бурих,
Ще по дорогах голодують галки,
Ще тільки декуди блищить рілля
У чорно-синій соковитій барві,
Ще календар не одзначив весни,—
А в ковала сьогодні вже завізно:
Той борону, той кремера притяг,
Той коло плуга метикує хитро,
І дотепів не менше, як у клубі
Англійському.

Їй-богу, вже й трава

На вигоні от-от зазелені!
Ви чули?

Може, їхали санями
Із ярмарку, де пахне кінським потом,
Перкалем пофарбованим, та дьюгтем,
Та тютюном, та радістю людською,
Де приторгують, сміються, брешуть,
Де під возами п'ють моторичі,—
І враз помітили, що в талім небі
Розсипалися круглі намистинки
І задзвонили дзвоники дзвінкі?
Чи, може, йшовши навпростець полями
На збори членів кооперативу,
Задерли раптом голову, аж шапка
Одсунулась,— і з усміхом дитячим
Крилатого вітали співuna?
Чи, може, ви робаківець упертий,
Що з громади прибув на кілька день —
Одвідять матір, із кривим Матвієм
Посперечатися на сучасні теми
Та в комсомолі навести порядки,—
І от, коли зо станції ви йшли,
Знялася грудка із-поміж снігів
На таловині — ожила чудовоно —
І заспівала, що скортіло й вас
Такої втяті, як іще ніколи!
Або ви дівчина. Нахаба вітер
Із-під хустини вибив пасма кіс,—
А ви й не сердитесь, йому ви вдячні,
Бо він вам пісню голубу підносить.
Підносить вас у високості ніжні
І все життя у пісню оберта!..

Направду жайворонків ще нема,
А так лише згадалося, між іншим.
Що й я не раз, промочуючи ноги,
Провалюючись у снігу тяжкому,
На смерть рокованому,— поспішав
Почути вісників життя нового,
Немудрих жайворонків!.. Скільки снилось,
Як вірилось, як дихалося — вкупі
З землею, звіром, з першими бруньками!
І не було неправди в юних снах,
Бо от тепер — зима лежить довкола,

I всі, що знають тільки Реомюра *
Та календар,— принципіально мерзнуть,
На холод скаржаться, купують дрова,—
А я, хоч, правда, теж посинів трошки,
Кричу, всьому і всім наперекір:
Ви чули — жайворонки прилетіли!

21 лютого 1927 р.

* *

Епоху, де б душою відпочить,
З нас кожен має право вибирати,
Найдемо тут до вибору багато
Народів, царств, богів, людей, століть.

Готичний присмерк, еллінську блакить,
Легенд біблійних мідь, вісон і злато —
Все можемо на полотні віддати
Чи на папір слухняний перелити.

Але любить чи не любити те,
Що вколо нас і в нас самих росте,
Що творить нас, що творимо самі ми,—

Лише слінець, що замість крові в нім
Тече чорнило струмнем неживим,
Тривожиться питаннями такими.

1927

ВЕЛИКИЙ ЖОВТЕНЬ

Жовтню, батьку, друже, брате!
В рік великий, в рік десятий
Плетемо тсбі вінка...
Ти прийшов — і в нашім краї
Оживас і лунає
Мова матері дзвінка.

* Р е о м ю р Рене-Антуан (1683—1757) — французький учений, що першим градуював термометри.

Ти прийшов — упали пута,
Всіх закованих розкуто,
Люд, як море, гомонить...
В кожнім серці, в кожній хаті
На десятім нашім святі
Слава Жовтневі дзвенити!

1927

* *

Щодня в подвір'я наше залита
Упертий дятел. Сяде на колоді —
І стук та й стук, що й переслухатъ годі.
Мурко вже закрадався до хвоста
І сяк і так, неначе справжній злодій,—
Та де там! Раз — і знявся, й полетів,
Ниряючи над снігом синюватим...
Ех, Мурку, Мурку! Ще б чого схотів!
Адже не кожне родиться крилатим!

Вересень, 1927 р.

* *

Суворих слів, холодних і шорстких,
Перебираю низку, ніби чотки,
І одкидаю твердо з-поміж них
Усе легке, все ніжне і солодке.

Не треба сліз і не потрібен сміх,—
Лише удар, разючий та короткий,
Що опече безжалісно, як батіг,
І, мов стріла, проніже серце кротке.

Зірву zo стін малюнки і квітки,
Дешеву розметаю позолоту,
Щоб вийшов день, високий і стрункий,

Як каменяр виходить на роботу,
Щоб жест руки, розмірено скупий,
Валив каміння і ламав стовпі.

1927

ЛЮДСЬКІСТЬ

П. Тичині

Червоноїоким яблуком округлим
Скотився день, доспілій і тяжкий,
І ніч повальним помахом руки
Широкі тіні чорним пише вуглем.

Солодкою стрілою пізній цвіт,
Скрадаючися, приморозок ранить.
Дзвенить земля, як кованій копит.
Зима приде — і серця не обманить,

Все буде так, як писано в книжках:
Зірчастий сніг, легкий на вітах іній
І голоси самотні у полях.

Та й по снігах, метелицях поплине,
Як у давінких, незміряних морях,
Невірний човен вірної людини.

1929

* * *

Ластівки літають, бо літається,
І Ганнуся любить, бо пора...
Хвилею зеленою здіймається
Навесні Батисва гора.

Гнуться клени ніжними колінами,
Чорну хмару сріблять голуби...
Ще от день — і все ми, все покинемо
Для блакитнокрилої плавби.

52

Хай собі кружляє, обертається,
Хоч круг лампочки, земля стара!..
Ластівки літають, бо літається,
І Ганнуся плаче, бо пора...

1929

НОВИЙ ХЛІБ

Пахучий пил невпинно осіда,
Фарбує все у матові півтони,
І голоси людські — як відгомони
Того, про що розказує вода.

Черги спокійно кожен дожида,
А сам у маренні якомусь тоне,—
І тільки жарт приперченено-солоний
Місток до дійсності перекида.

Діждались нового! Жита, сказати,
Як у людей... Подумати: коли б
Іще на горе довелось чекати!

Ну, та минуло. А тепер од хати
До хати розлива всесильний хліб
Міцні та живодайні аромати.

1929

ТРУДИ І ДНІ

Зелені вруна стеляться, як вовна,
Картинками старих дитячих книг
Здається далеч. До землі приліг
І слухаю трептіння невгамовне.

Як віриться, як сниться невимовно,
Який шумить не знати звідки сміх,
Яке це щастя — в радощах земних
Трудів і днів спивати кубок повний!

53

Полуменіють сосни. Срібний пил
Бадилля сріблить. Міста профіль строгий
Поволі виплива на небосхил.

І от — в одну збігаються дороги,
В єдиний помах рвуться сотні крил,
В один чертог — усі хатки убогі!

1929

ОПІВДНІ

Мохнатий джміль із будяків червоних
Спиває мед. Як соковито й повно
Гуде і стелеться понад землею
Ясного півдня віолончель!

Спочинь! На заступ вірний обіться,
І слухай, і дивись, і не дивуйся.
Це ж сам тиколо зеленню розлився,
Огудинням прослався по землі,
Це ти гудеш роями бджіл брунатних,
На ясенових гілках сидячи,
Ти по житах літаєш, тонким пилом
Запліднюючи теплі колоски,—
Ітвориш ти з людьми і для людей
Нові міста, ти арки ажуріві
Над синіми проваллями будуєш!

Заснули води і човни на водах,
Висять рої, як кетяги пахучі,
І навіть сонце, мов достиглий плід,
Здається непорушним...
Тільки ти
Не дався чарам півдня й супокою,
Бо, як сестра, скилилась над тобою
Невтомна подруга, сурова творчість.

1929

* * *
Біжать отари, коні ржуть, реве
Тяжкий бугай на буйнім пасовищі,—
І чорні птиці промайнули віщі,
І чорна тінь поймає все живе.

Як весело співуча буря рве
І розкидає злякане огнище,
Як дощ січе, як п'яній вітер свище,
Яким потоком далечінь пливе!

Радій же, земле! Пий напої грізні,
Приймай цілунок, як удар меча,
Впади в обійми радості заліznі!

Вже ж виглядає з-за твого плеча
Нове життя,— і голос солов'їний
Крізь грім і грюкіт котиться і лине.

1929

* * *

Цілий день не втихала робота,
Віяв вітер і сонце пекло,—
І німотне смеркання ворота,
Наче гість дорогий,увійшло.

Вогкий гній розкидали по полю,
Гноєм пахнуть і руки, і вилка,
Ноги терпнуть і мліють од болю,
Голова, мов залізо, тяжка.

Як байдужий старий літописець,
Сам холодний, безсилій давно,
Людські сни переписує місяць
На широких небес полотно.

1929

* * *

Не надивився, ні! я на сади рожеві,
Криниці юності убогим корячком
До дна не вичерпав... Горяль хмарки квітневі,
Дугастим угорі сіяючи мостом.

О, перекинь моста, моя немудра пісне,
До радощів людських і до людських зусиль,
Хай сонцем ранішнім мій тихий вечір блисне,
Хай людям принесе це слово благовісне
Журбу зцілюючу і животворний біль!

1929

МАНДРІВНИЙ
МУЗИКА

1

Струни підтягни,
Рівно вдар смичком,
Вересень ясний
Склитися над селом.

З дальніх роздоріж —
Там, де синій дим,—
Голубінь розріж
Танцем золотим.

А тоді здіймай:
Шапочку стару:
Дай копійку, дай
За веселу гру!

2

Рівно вдар смичком
По людських серцях,
Щоб ніхто кругом
Не згасав у снах,

Щоб очам людським
Розкривалась даль,
Щоб сміялась їм
Молода печаль,

Щоб лилася любов
У безодній жбан,
Щоб похилий знов
Розігнувся стан.

3

Вересень ясний,
Як нова весна,—
Довгої струни
Голосна луна.

Гей, усі в танець,
Молоді й старі,
Поки не кінець
Переливній грі,

Поки сонце б'є
У серця й уста,
Поки в скриньці є
Каніфоль густа.

4

Склитися над селом
Сонячна твердинь,
Ластівка крилом
Розтинає тінь.

Далі, як вона!
Не спиняй ходи!
Осінь чи весна —
Ти іди і йди.

І коли б забрів
У незнаний край,—
На новий мотив
Скрипку наладнай.

56

57

З дальних роздоріж —
Мандри без кінця.
Як блискучий ніж,
Розтинає серця,

Як громучий грім,
Рокочи й гуди,
В кожну хату й дім
Не питай — іди!

Хай пісень твоїх
Не збегне слухач,—
Ти буди живих
І по мертвих плач.

Там, де синій дим,
Друг твій і сім'я,
Та чужий ти ім
І жага твоя.

«Струни наладнав
На дивочний лад,
Знявся й почвалав —
Не прийде назад!

Тільки ледве чутъ
Невідомий звук...»
Ти навік забудь
Простягання рук!

Голубінь розріж,
Розметай мости,
Не питай, коли ж
Відпочинеш ти,

Не шукай ніде
Затишку й тепла,
Бо сама прийде
Опівнічна мла,

Бо останній крок
І останній звук —
І впаде смичок
З похололих рук.

Танцем золотим
Надь, пали і муч,
Щоб зйтися всім
В золотий обруч.

Щоб розквітла кров
Живоносних ран,
Щоб похилий знов
Розігнувся стан,

Щоб ударив грім
Із безодні хмар,
Щоб орлом ясним
Стрепенувсь бідар.

А тоді здіймай
Шапочку стару:
— Все життя віддай
За безумну гру!

1930

* * *

Яскраві барви, повні тони!
Нюанси пріч і геть півтон!
Рожеве вмерло, і червоне
Горить огнями виногрон.

Доволі млосного зітхання!
На повні груди, без вагань
Вдихай ненависть і кохання,
Переступай останню грань!

Круши гниле і недогниле,
Розлийся повняво сил:
Червоні заграви спалили
Старого світу небосхил.

1931

* * *

Вода й повітря, блискавка і грім,
Земна кора і поклади підземні —
Все стане побудованням струнким,
Що, ніби меч, проріже хмари темні,

Шумливі скелі розлетяться в прах,
Як вірні коні, запряжутися води,
І ти, людино, в себе у ногах
Побачиш постать гордої природи.

1931

ДО МЕТИ!

Гей, лети вперед, лети,
Мов крило аероплана,
Наша сила нездоланна,
До мети!

Розмахніться дужче, теслі!
Дзвінко бийте, ковалі!
Вожай слова воскреслі
Стали ділом на землі.

Гляньте: влившися рікою
В будівництва океан,
Усміхнувся Волховстрою
Дніпрельстан.

Гляньте: там, де пісня туги
Розливалась серед нив,
Повен сили і напруги
Зеленіє колектив.

60

Гляньте: там, де пішоходи
Заливали сонна тінь,
Наши фабрики й заводи
Розтинають височину.

Із можливого в чудесне
Перекинуто мости...
Линьте ж, дні, котіться, весни,
До мети!

1931

ГІМНИ ТРУДУ І СОНЦЮ

1

Як гордий соняшник, самого сонця син,
Лише до нього вид обертає квітучий,
Так ти, обернений до майбуття годин,
Ніде й ні перед ким не гнеш своїх колін
І знаєш: вічний ти, а все скороминуще.

Ти в простім одязі. Не пурпур, не єдва —
Тіл зделіачених, знесилених оздоби,—
Ні: блузя, що одна привабити могла б
Свободу-дівчину, кому король і раб —
Два різні вияви єдиної хвороби.

Не шабля і не спис, а молот і терпуг,
Не мрія, а ява, не порив, а потреба:
Із темних брил життя ти силою напруг
Витісуєш Нове — і синій виднокруг
Обійми розкрива скорителеві неба.

2

Гнуться присмерки віджилі
Перед сонячним життям,
Срібне полум'я флотилій
Крас груди небесам.

Грім, ухоплений рукою,
Світить далі голубій.
Геть, уславлений спокою!
Ми в труді, у боротьбі!

61

Для нового Прометея
Твій огонь не згас у млі!
П'ятикутною зорею
Сяє сонце на землі.

3

Усе злічити й скерувати,
Узяти небо в береги,
І перетяти світ проклятий
Промінням волі і жаги,

У праці, в муці стиснуть зуби,
В боях устоять, як граніт...
Ну, справді, що нам до Гекуби *,
Як ми новий створили світ?

4

Міцних, вузлуватих, потрісканих рук
Не спинить ні гамір, ні гомін, ні стук,
Зловісні примари очей не вжахнуть,
Бо видиться ясно ясна для них путь.

Ці руки — ти бачиш? — цих рук міліон.
Ці руки — за троном хитається трон,
Ці очі по кроку вимірюють крок,
І падають мури, як жовтий пісок.

Де сон стародений, мов крига, застиг,
Творці вибаються з темних кормиг.
У світі найкраще — визволення крик.
Мільйони трудящих — один робітник.

1931—1932

* Гекуба — дружина троянського царя
Пріама, котра втратила на війні майже всіх
своїх дітей. Тут перефразовано вираз із драми
Шекспіра «Гамлет»: «Що йому Гекуба?»

ЛАСТІВКИ

Ластівки на телеграфнім дроті...
Чи не твій прообраз, майбуття:
Ясністю окрілене життя
З генієм людським в одному льоті!

Димарі, що їх рожевий дим —
З хмарами в братерському єднанні,
І лани, як гаї благоуханні
В електричнім колі світлянім.

Послухняні велетні машини,
Як слони, покірні малюкам,
І струнка струна радіограм,
Що з пташками у повітрі плине.

Перемігши звіра й звірину,
У прозорих цвітучих будовах,
На землі нових Асканій-Нóвих
Тирсу ми розсімо шумну.

Мускулів буяння безутомне
Праці й свята межі перетне,
І для тебе, племено земне,
І зірки палатимуть, і домни,

Розіллються ріками скрипки,
Килимом простеляться метали... —
Так мені й синкові щебетали
На тугому дроті ластівки.

26 серпня 1932 р.
Oster

БЕНКЕТ

Леді й мілорди, месьє і медам!
Прошу уклінно до зали!
Годі бюджетів, газет, телеграм!
Гей! Орхідей і азалій!

Крякають круки про кризи і крах,—
Фе! Нецікаво, панове!
Дайте-но нам, щоб розвіяти страх,
Устриць, шампану, любові!

Чули ми вже про «сучасний момент»,
Акції, банки, зарплату...
Хай нам утворить новий Дезесент *
Пишну з лікерів сонату!

Хай поцілунок, як ніжний бісквіт,
Тане на губках і в роті,
Хай закружляє натомлений світ
В дикім, у млюснім фокстроті!

Двері замкніть! Опустіть жалюзі!
Більш не приймайте нікого!
Хай Ватікан, коли буди грозі,
Ноту напише до бога!

Двері замкніть... Затушкуйте шпарки...
Виженіть сонце з кімнати!..
...Ах, та співайте ж, прокляті скрипки!
Хто там? А, чорт! Не пускати!

Леді й мілорди! Месьє і медам!
Тост на хвалу патріотам!..
Хто вони? Хто вони?
Хто вони — там,
Близько, під стінами? — Хто там?..

Кав'яр, палпети, ажур, голизна,
Пестощі, жарти, шартрези...
Пані й панове! Тривога дурна!
Пиймо за розум тверезий!

Вугілля й золота вистачить нам,
Чом же не пити, не їсти!
Леді й мілорди! Месьє і медам!
Всі мудреці — оптимісти.

* Дезесент — герой роману французького письменника-декадента Гюїманса «A few hours» («Навпаки»). — M. P.

В'ється по залі метеликів рій,
Пахне парфумами й тліном...
Серце холодне пороками грій,
Думку гостри кокаїном! *

Що? Безробітні? Голодні? А де ж
Преса, парламенти, кулі?
...Гляньте: у келихах відблиск пожеж...
Грайте, музики заснулі!

Пийте, цілуйте криваві уста!
Голосу! Крику! Знемоги!
Хто вони?

Хто там хита

Наші камінні чертоги?
Що там за хмара на сході встає?
Що там за вітер на сході?
Леді й мілорди! Медам і месьє!
Годі! Спинітесь! Годі!
— Ах, це ж комедія! Є в нас закон,
Є в нас церкви і темниці...
В пунш мараскін!

Ананаси в крюшон!
Зраду в любові! Веселітесь!

Панство! Не згодиться наш робітник
На небезпечні ті спроби...
А як погодиться, — знайдемо лік
На більшовизму мікроби.

Хо! Лікарів ще чимало в нас є!
Знають методи останні,—
Ну, а як треба, медам і месьє,—
Буде і кровопускання!

— Браво! Чудово! Які ми смішні!
Ах, наш господар — це геній!
...Тихше... Мовчіть... Погасити вогні!..
Цільте, скрипки навіжені!

* Кокаїн — наркотична обезболювальна речовина, що приводить до втрати чутливості.

Скільки їх?

Троє —

чи десять —

чи сто?

Хто вони?

Іх міліони!

Хто вони?

Хто вони?

Хто вони?

Хто

В тріски розтрощує трони?

Псів! Вояків! Шпигунів і катів!

Сотні обітниць ласкавих!

Грошій! Погромів!

Та що то за спів

Там, у просторах кривавих?

«Встаньте, голодні, в країнах усіх!

Чуєте? Сурми загралі!..»

...Пані й панове! За ситість і сміх,

Може, останні бокали!

Хто вони?

Хто вони?

Хто вони? —
Там

Падає брама залізна...

Леді й мілорди! Месьє і медам!

В наших бокалах трутизна!

1932

ПРОМЕТЕЙ

Прометею, Прометею!
Одлетів твій кóршак хижий,
Не допив живої крові,
Плоть живу не доклював.

Увірвався ржавий ретязь,
Скеля порохом розпалась,
У титана під ногою
Переможений Кавказ.

Ходить вітер, світить сонце,
Журавлі летять на північ,
Наче крики журавлині,
Голоси дзвенять людські.

Прометею, Прометею!
Чорний коршак не прилине:
Одігнав його навіки
Твій незагашений огонь.

1932

* * *

У присмерку осінньої алеї
Згрібають діти каштановий лист
І пісеньки наспівують своєї,
Синиці передражнюючи свист.

Бездумні роси на траві поблідлій
Живуть життям ритмічним і легким,
А сонце, розмахнувшись навідлі,
Короткий шлях перетинає ім.

Осіннє сонце! Смуток воєводи,
Що все скорив, щоб опочити сам!
Та серце вірить, повне прохолоди,
Дитячим неосіннім голосам.

1932

* * *

Над копицями стрункими
Голубий, смугастий дим.
Тихе озеро незриме
Віє духом трав'яним.

Крик тривожного бекаса,
А не знати, де бекас.
Як густа, застигла маса,
Стали просторінь і час.

Тільки ж сонця дай на луки —
Оживе і фарба, й звук,
І земля простягне руки
До робочих темних рук.

1932

СТРАЙКОЛАМ

— Дітки! Стомився, зате недарма.
В інших, бач, хліба й шматочка нема,—
Ну, а у нас, богу слава,
Бачите — пундики й кава.

Інші в лахмітті, обдерті й брудні,
Мелють за право, здобуте в борні,
Страйком лякають, ледачі...
Тато ваш — іншої вдачі.

Правда, наш добрий хазяїн, бува,
Трохи загострі говорить слова,
Трохи шрафус застрого...
Тсс... За дверима — нікого?

Можна б і працю тяжку скоротить,
Більше б хоч краплю годилось платити,—
Тільки ж і в нього, малята,
Всяких видатків багато.

Хто б то задурно своє віддавав?
Іх би послухав — нічого б не мав,
Сам би, зігнувшись до бруку,
Мусив простягувати руку.

Я говорив: упадімо до ніг,
Слізми обмиймо хазяйський поріг,—
Серце ж не камінь у нього...
Тсс... За дверима — нікого?

Де там! Страйкують! Від диких вимог.
Мабуть, у небі здригнувся сам бог!
Сміlostі, бачиш, набралися...
Що ж? Дошумілись, догралися?..

Той у тюрмі, той з торбами пішов.
Декілька в сутичці стратило кров,
Мертвими кілька упало...
Годі чи ще, може, мало?

Бідні сирітки! Нещасні жінки!
Ех! До такого лихі ватажки
Нашого брата доводять...
Тсс... За дверима не ходять?

Як управитель до мене тоді
Мовив: «Гляди, щоб не був у біді!
Хочеш подвоїти плату?» —
Ну, я й не кинув верстату.

Що ж? Я нікому нічого. Я вік
Біля верстата згинатися звик,
А для зарплати двійної
Можна й зігнутись удвоє!

Ліплять до мене тепер: страйколам!
Хай собі ліплять, а я зате вам
Можу купити того й сього...
Тсс... За дверима — нікого?

Що товариство? Аби для сім'ї...
— Тату! Гіркі солодощі твої!
Краще без хліба конати!
Зраднику, будь ти проклятий!

1932

* * *

Знак терезів — доби нової знак.
Як розгойдалися всесвітні шалі!
Бліді серця і погляди зів'ялі,
Ховайтесь! Бурі носить зодіак *.

Не сутичка п'яних заводіяк —
Дві сили, що одна росте дедалі,
За найдорожчі борються скрижалі,
І кожне н і — вогненне чує та к...

* Зодіак — сукупність 12 сузір'їв, по яких відбувається видимий річний рух Сонця.

Та хилиться рішуча, повна чаша...
Ми знаємо, що перемога наша,
В повітрі стигне блискавки удар.

Бійці, єднайтесь! Не дрімай, стороже!
Безкрилу тьму навіки переможе
Визвольник людства — вільний пролетар.

1932

ЗАСІВНА ПІСНЯ

Розлягайся, скибо чорна,
Сійся, зерно, і рости!
Наша сила необорна
В далечіні кладе мости.

Гей, до заходу від сходу
На росистий ранній сад
Розливай погожу воду,
Молода Країно Рад!

Всі, у кого серце вірне
Сонцю нашої весни,
Сійте зерно, гей! добірне
В нерозмежені лани!

Хай потужна хвиля ллеться,
Не вертаючись назад,
Хай уся земля назветься:
Молода Країна Рад.

1932

ФРАНКО

Син Яця-коваля, Іван рудоволосий,
Рибалка і мудрець, цоєт і каменяр,
Не надився на блиск і на позверхній чар,
На Чайлльд-Гарольдів * плащ, на Лорелеї ** коси.

* Чайлльд-Гарольд — герой одноіменної поеми видатного англійського поета Д. Байрона (1788—1824).

** Лорелея — легендарна дівчина з старовинних німецьких пісень, до образу якої звернувся у вірші «Не знаю, що сталося зі мною...» один із найбільших поетів Німеччини Г. Гейне (1797—1856).

Заглиблений у книг нових і давніх стоси,
Він служав голоси з низин і з-понад хмар,
І хоч хитався він, та мав високий дар
Гніт ненавидіти і люд любити босий.

Дорога у житті самотньому тяжка;
Навколо — ворогів закрадливість лукава,
Панки, що «люблять Русь» для ласого шматка...

Ta rанив тяжко він беркута і удава,
I проміж нас живе ясна і чиста слава
Малого Мірона, великого Франка.

1932

ЛЕНИН

З жестом суворим і простим,
З усміхом мудро-ласкавим,
Гордим, небаченим зростом
Зріс він над світом іржавим.

Так, він титан, бо «титанів»
Скинув з золочених тронів;
Глянув, дихнув — і розтанув
Лід їх застиглих законів.

Так, він титан, бо на крові
Бою двох сил непримирних
Склав підмурівок будові
Подвигів творчих незмірних.

Звідки ж набрався він сили?
Звідки той порив червоний?
Мозок його запліднили
Рук мозолястих мільйони.

Всім злидарям він і гнаним
Кинув потужне: боріться!
Тим же й горить, як зоря, нам
Жест огняної правиці.

1932

БЕТХОВЕН

Д. Балацькому

Коли глухого генія музики
Уже людські не досягали крики,
Коли він чув лише бунт німих стихій
І з них, у пінній пристрасті своїй,
Складав гармонії, щоб сам не чути,—
Настигла смерть. Відомий і забутій,
Прославлений, осміянний, владар
І раб — він умирав. Сувої хмар
Заслали небо. Потемніла далеч.
Ішла гроза. Думки, як чорна галич,
Назустріч ночі креслили круги.
Враз — повеневтленної жаги —
Він стрепенувсь, орел, ще не добитий.
Ей чув, він ч у в! — Ах, землю розтрощити,
Створити землю, дати радість їм,
Синам землі! — Він чув, як темний грім
Перекотився під німим склепінням.
Охоплений нових надій тремтінням —
А смерть уже на чоло клала знак,—
Він небу, гордий, показав кулак.
Бетховене! Той жест руки худої
Страшніший від симфонії страшної!

1932 р.
Ostera

ПРАВНУКОВІ

Коли мій правнук
Летітиме з Києва
На Ямайку
Поговорити з товаришем,
Попити вечірнього чаю
Чи виставу побачить нову,
Коли під ним,
Як на мапі *,
Що висить у мене над ліжком,

* М а п а — карта.

Стелитиметься схематичний океан
І чорнітимуть
Цятки островів —
Атоми земної комуни,—
Хай він тоді пригадає
Тих,
Що уперто й невтомно бороли
Просторінь,
Час
І суспільства неріvnість.

Правнуче мій!
Ти, що в клітинках веселого тіла своєго,
В мозку, у крові, в кістках
Доніс якусь невловну частину
Мого зотлілого «я»,—
Усміхнися!
Ми багато чого любили на світі:
Пахощі зілля і трави,
Довгі вії на личках рум'яних дітей,
Пісню в вечірнім тумані,
Пристрасті руки жагучі
В колихани нічному,
Вітрила далекі,
Що пливуть, мов ясні пелюстки,
На млистому, синьому морі,
Горді лінії білих будов,
Ніжного слова оксамит
І крицю мужнього слова,
Ми любили страждання свої
І дитячі свої радощі,—
Ах, багато чого
Ми любили!
А проте
Як ударила хвиля дев'ята,
Як заскиглили щогли високі,
Як шугнув із-під хмар буревісник,—
Геть,
Мов нікчемний баласт,
Кинули ті, що між нами
Недаремно найкращими звались,
Усе,
Що в'язало й м'якшило серця.
Ніжність вони прокляли,

Кохання об камінь розбили,
 Зціпили зуби суворо
 І з усіх
 Веселчастих барв
 Обрали єдину:
 Багряну.
 Правнуче мій!
 Не була то борня мальовнича,
 Намальована в книгах прадавніх:
 Ані коней з роздутими ніздрями,
 Ні широких блискучих мечів,
 Ні алмазами саджених сідел,
 Ні кирей *, галтованих золотом!..
 Не була то й словесна борня
 Безпечними рапірами дотепів
 Серед світлої повної зали...
 Hill
 Кулеметів ритмічне цокання,
 Геометрія гарматних траекторій,
 Алгебра страйків,
 Безробіття страшна арифметика,
 Одірані руки і ноги,
 Затруєні газами очі —
 Така була перша дія
 Тієї трагедії.
 Кулемети — до наших рук!
 Гармати — до наших рук!
 Безробітні — до наших лав!
 Страйки — в міцні береги революції!
 Геть війну між трудящими!
 Хай живе війна за трудящих! —
 Така була друга дія.

Всіх,
 Що сито жували
 У голодних вирваний хліб,
 Всіх,
 Що словом брехливим
 І димом кадильним
 Туманили мозок рабам,
 Всіх,

* Кирей — верхній одяг.

Що гнобили, дурили, карали, топтали, —
 Всіх у моря кипучу глибінь,
 У смертельну глибінь —
 Навіки!
 Така була третя дія.

Тоді
 Серед розшумованого моря
 Виник могутній —
 Наш —
 Острів.
 То не був острів блаженних,
 Намальований у прадавній книзі,
 Ягня там не гралося з левом,
 Уже не суворим,
 Острів'яни безжурні
 Не зривали в неробстві щасливім
 Золотих, як золото, грон.
 Там ішла
 Борня за метал, за вугілля і зерно,
 За кожний там крок
 Платилося кров'ю, і потом, і мозком.
 Цифра,
 Суворість,
 План,
 Наказ,
 Одностайність,
 Упертість —
 Таким був стиль тієї доби,
 Мій правнуче.
 А з моря солоних глибин
 Випливали ротаті акули,
 Живились шматками,
 Чигали на здобич живу,
 Бились за тіло живе і за трупи,
 І кожен від берега крок
 Обертається в чорний, лихий поєдинок.
 Веслом по акулячій голові,
 Щоб розскочився череп!
 Нехай океан
 Кривавою піною грає,
 Обмиваючи наші
 Гранітом лямовані
 Береги!..

А тим часом
Ті самі жорстокі й шорсткі
Самовіддані руки
Несли звідусюди
Каміння, залізо й цеглу,
Будували, робили, творили
Свій високий і простий,
Сонцем пронизаний
Дім.
Правнуче!
Моє кучеряве дитя!
Відчуй мій цілунок
На своїм на засмаглім чолі!
Зрозумій:
То була невесела робота,
Веселіша за все на землі!
Знаю добре:
В книжках старовинних
Ти читав про той острів завзятий,
Про будинок і башту високу,
Де горіли удень і вночі
Огняні рубінові літери:
Єднайтесь, трудяще
Всіх країн!
Ти читав, як підступно, лукаво і хижко
Закрадались тумани,
Бурі й потвори,
Як шукали на острові тому
Тепла й порятунку
Моряки з чужих кораблів,
Що крізь ніч —
На башті високій —
Прочитали міцні, огняні
Рубінові слова.
Ти читав їх, ті книги химерні,
Ті рядками написані крики одважних,
Ті слова, де відбилися плескоти моря,
Стогін, мука, агонія, творчість,
Смерті кров і кров породіллі!
Ти читав,
Як ширше і ширше,
Пробиваючи темряви хмари,
Розливалося коло червоне

Од високих, зірчастих літер,
Як од них перескочив огонь
На моря, острови, континенти,
Як по всіх найдальших краях
Ожили й заспівали
Рубінові невтомні літери...
Линь же, линь,
Дитя моє тепле,
На Ямайку, до друзів у гості,
І згадай, усміхнись... Я вже бачу
Вогкий усміх в очах твоїх юних.

1932 р.
Остер

ДЕКЛАРАЦІЯ ОБОВ'ЯЗКІВ ПОЕТА Й ГРОМАДЯНИНА

Слухайте, слухайте всі!
На уламках старої Росії
(«Цар, та Сибір, та Єрмак, та тюрма»)
Горде чоло підіймає
Спілка вільних народів.
Ну, як же, поете! Подив?
Сміх, недовіра?
Що там прокаже «божественна ліра»?
Тільки -- щиро!

Вийди на темний брук,
Вслухайся в шум і стук,
Вглянься в неспинний рух,—
Як? Цікаво?
Ну, цікавитись — кожного право,
І декларації прав
Тут не треба.
Тільки ж, о виучню Феба *,
Цікавості мало
Там, де пал,
Де борня за нове будування.

* Феб — одне з імен Аполлона, покровителя муз.

Іншу підношу річ,
Інший кидаю клич,
Чорний здіймаю бич
Проти всіх, чий девіз — бокування.
Рима дешева? Дарма!
Слухайте, слухайте всі!
На руїнах страшної Росії
(...«народів тюрма»...)
Спілка трудящих чоло підіймє
Зерно навидане сіє!

Слухайте, слухайте всі,
Часу нового Горації! *
От вам у всій красі
Нашого дня декларація:

§ 1. Мусиш ти знати, з ким
Виступаєш у лаві,
Мусиш віддати їм
Образи й тони яскраві,
Мусиш своє ім'я
Там написати ясно,
Де мільйонне сіяє:
Клас.

§ 2. Ім'я нам легіон,
Поети й поетки.
Тож за облавок канон
Старенької пані естетики!
Горді будинки ростуть
Від солодкого півдня до Арктики.
Гей, розчищайте путь
Для нової тематики!

§ 3. Книга, й терпуг, і плуг —
Цілість едини.
Хай прискорює рух
Кожна година,
Хай жодне слово пусте
З уст не зрине,
Хай виростає й цвіте
Наша зміна!

* Горацій Флакк — великий давньо-римський поет (65—8 пр. до н. е.).

§ 4. Місто й село? Пройшло,
Зникло, минуло!
Гвинт і зело,
Лезо і дуло,
Все, що диші й горить
У полі, в майстерні, в слові,
Має служити
Робітникові!

§ 5. Слухай, дивись, учись.
Будь сьогоденним!
Світу повернемо вісь
Рухом шаленим,
Дивно-прекрасна рать
Даль пойняла неозору...
Гей, відставать —
Сором!

§ 6. Бачиш ватаги вагань,
Підшепти, брехні, «секрети»?
Вище, на взгір'я стань,
Поете!

1931—1949

БУДОВА

Не примхою міліардера,
Не на потіху томних дам,
Не сон, не мрія, не химера,
Не лупанарій * і не храм,

Ні! Гордий вицвіт мускулястих
Смагливих одностайніх рук
В сплетіннях круглих і гранчастих
Піднісся над шумливий брук.

Таж недарма, коли рубанки
Шкварчали в золотих стружках,
Наспівували «Варшав'янку»
Війці, не стомлені в боях.

* Лупанарій — будинок розпусти в древньому Римі.

Таж недарма юнацька повінь
Всі сходи й вікна залила,
Коли відслужених риштовань
Упала павутинна мла.

Таж недарма з нори глухої
Шипів і прискал міщанин,
Доби віщуючи старої
Давно приречений загин.

...І сипле відблиски червоні
На мури вранішня зоря,
І на високому фронтоні —
Ясне чоло проводиря.

1933

МАНДРІВКА

Плывем... Куда нам плыть?
А. С. Пушкин

1

О тиха пристане робочого стола,
Де ще на якорях дрімають вірні рими,
Де мислі щоглами підносяться стрункими,
Струмують образи, як понадводна мла!

Уже рука моя вітрила нап'яла,
А ще не знає ум, куди його нестиме
Повітря свіжого дихання незбориме,
Як повів мужнього орлиного крила.

Ще крихти, кинуті з таверни куховаром,
Чайки, змагаючись, хапають із води,
Ще хтось там — на молу — сміється оком карим,

Сльозу ховаючи,— а вже хисткі сліди
Між хвилями стерно рисує шумовите...
Прощайте, береги! Прощай, знайомий світе!

80

Ми довго плавали, ми бачили увіч
Гарячі кактуси, банани тонкошкури,
Легку блакить лагун на чорнім фоні бурі
І темну, як графіт, над океаном ніч.

Міста ми бачили, де котиться з узбіч
Хвилястий виноград, де на стрімкому мурі
Гірлянди ніжних німф * і дікі зграї фурій **,
Де, ніби музика, солодка ллеться річ.

Та скрізь: у мареві майсовых плантацій,
У синіх гаванях, на доках гомінкіх,
Серед шумних будов — лице рабині-праці,
Скрізь піт, і гніт, і кров, і свист бичів ідких.
Красуні, дітками годовані живими...
О раю, проклят будь! Будь проклят, буйний!
Риме!

3

І в гомінливий, стоязикій порт
Нас, гнівних, море принесло широке.
Сміється город, і кипучі доки
Громадять руль з рулем, до борту борт.

Як сотні вен, артерій і аорт,
Струмують улиці. Людські потоки
Під гордий марш свої рівняють кроки,
І над садами гордий знісся форт.

Відтіль лунає мідною сурмою
Клич: «Гей, трудящі, силою одною
На сонце й працю обернімо світ!»

Я пізнаю тебе, тебе я знаю,
Мій любий, рідний, стоголосий краю!
Радянська земле! Шана і привіт!

1934

* Німфи — в античній міфології богині, що уособлюють сили природи.

** Фурії — римські богині помсти.

81

ШОПЕН

Шопена вальс... Ну хто не грав його
І хто не слухав? На чиїх устах
Не виникала усмішка примхлива,
В чиїх очах не заблищала іскра
Напівкохання чи напівжурби
Від звуків тих кокетно-своєвільних,
Сумних, як вечір золотого дня,
Жагучих, як нескінчений цілунок?

Шопена вальс, пробреньканий невміло
На піаніно, що, мовляв поет,
У недлі «достигло идеала».
О! даль яку він срібну відслонив
Мені в цей час вечірньої утоми,
Коли шукає злагідніле серце
Ласкавих ліній і негострих фарб.
А десь ховає і жагу, і пристрасть,
І мрію, і силу, як земля ховає
Непереборні парості трави...

В сніги, у сиву сніжну невідомість,
Мережані, оздобні линутъ сани,
І в них, як сонце, блиснув із-під вій
Лукавий чи журливий — хто вгадає? —
Гарячий чи холодний — хто збагне? —
Останній, може, може, перший усміх.

Це щастя! Щастя! Руки простягаю —
Б'є сніг із-під холодних копитів,
Метнулось гайвороння край дороги —
І простяглася пустиня навколо.
Сідлатъ коня! Гей, у погоню швидше!
Це щастя! Щастя! Я приліг до гриви,
Я втис у теплі боки остроги —
І знову бачу те лице, що ледве
Із хутра виглядає... Що мені?
Невже то сльози на її очах?
То сльози радості — хто те скаже?
То сльози смутку — хто те розгада?
А вечір палить вікна незнайомі,
А синя хмара жаром пройнялася,
А синій ліс просвічує огнем,

А вітер віти клонить і співає
Мені в ушах... Це щастя! Це любов!
Це безнадія!

Пане Фредеріку,
Я знаю, що ні вітру, ні саней,
Ані коня немає в вашім вальсі,
Що все це — тільки вигадка моя.
Проте... Нехай вам Польща чи Жорж Занд *—
Коханки дві, однаково жорстокі! —
Навіяли той ніжний вихор звуків,—
Ну ѿ що ж по тому? А сьогодні я
Люблю свій сон і вас люблю за нього,
Примхливий худорлявий музикант...

1934

СМЕРТЬ ГОГОЛЯ

Хрипіла польська Росія
У Миколаєвих руках,—
А хворий друг отця Матвія
Шептав про потойбічний жах.

Загострювався ніс восковий,
Чорніли кола круг орбіт,—
А плюшкіни і хлестакови
Сквернили поцейбічний світ,

Радіючи, що сам своєго
Він безуму не поміча,
Що зрікся він свого страшного,
Свого убивчого бича.

І де від Пушкіна до нього
Стелилась сонячна тропа,—
Хитала головою строго
Тінь божевільного попа.

* Жорж Занд (1804—1876) — відома французька письменниця. Розрив їхніх стосунків із Шопеном прискорив його смерть.

І шлях один йому відкритий
Здавався в темній далині:
Себе й дітей своїх спалити
На фанатичному огні.

І мертві душі насміхали
З безсмертного, що умирав,
Як другу, очі закривали,
Щоб іх востаннє не пізнав.

І над нишнотою сумною
Його убогої труни
Вони зловісною юрбою
Літали, ніби кажани.

1934

НА БУРЯКАХ

Хрусткий вечірній холодок —
Як серця перша охолода.
Іще осіннього болота
Зірчастий не засклив льодок,

Та ронять верби жовте пір'я
На чорні колії доріг,
І строгий погляд постеріг
Відльотний клоч серед безмір'я.

А де ж супутник той і брат
Осінніх вечорів суворих,—
Де сум, сентиментальний ворог,
Перевіршований стократ?

Згадай: текла землею осінь,
Як хвилі мертвої ріки.
Копали панські буряки
Дівчата, традиційно босі.

Як попіл, падали на гай
Холодні присмерки. Здавалось,

Небесні крає покривала
Самого господа нагай.

І другим господом прикажчик
Ходив по стоптаній землі,
І труд, що ледве не зомлів,
Хиливсь додолу важче, важче...

Співали, як же! Пригадай,
Однолітку і друже давній:
Немов на глум, хтось пісню дав нам,
Як ми казали: хліба дай!

Носи ці спогади під серцем,
Немов дитину; хай вони,
Як гнів, як грім, як шум весни,
Гrimлять: було, та не тепер це!

Наш крок — співучий молоток,
І сила наша труд наш гріє,
І воля Демченко Марії
Теплить осінній холодок!

10 жовтня 1935 р.

ЖУРАВЛІ

Сьогодні над Бульйонською * мосю
Ключем перелітали журавлі.
Сусідський хлопчик їх помітив перший
І крикнув так, що всі повибігали
З кімнат: май син, мудрець чотирилітній,
І тітка із ганчіркою в руках
(Вікно вона по-весняному мила),
І жінка, що не встигла зав'язати
Одного черевика, й музикант,
Якого творчість безперечний вплив
На Моцарта ** і на Шопена мас,

* Улиця, де жив автор у час написання цих віршів.— М. Р.

** М о ц а р т Вольфганг-Амадей (1756—1791) — великий австрійський композитор.

І я, свого покинувши Рабле *,
І, снідання покинувши, Сергій,
І навіть Шарик — пес, протиприродно
Дурний, але «с возвищеною натурою»,
Як це та ж сама тітка запевняє,
І навіть горда надлюдина — Жорж,
У сьомій групі вождь непереможний.
Усі ми голови позадирали
(Крім Шарика — той просто над кущем
Жоржин проблематичних зупинився
У філософськім роздумі собачім)
І в небо пальцем тикали, і слух,
І зір напруживши...

Вони летіли
Тим кутом традиційним, що мають
У хрестоматіях; вони співали
Тим голосом жагучим, що про нього
Написано грубезні стоси віршів,
І все було, як добрий тон велить:
І синє небо, і в повітрі запах
Гіркого листя, що перемагає
Усякі інші пахощі бульйонські,
І молоде, несміливе тепло
Несміливого сонця ранкового,
І радість наша, трохи старомодна...

Уже не чути сурен журавлиніх,
Уже й самих не видно журавлів
(Востаннє жінка, найбистріша оком,
Гукнула: «Он... Дивись на ту антену,
Праворуч...»), а ми все ще стоїмо,
Все дивимося в небо спорожніле...
Не знаю, що там думають мої
Сусіди й домочадці,— ну, а я
Міркую так: коли б мені схотілось
Подати образ нашої доби
У простій алегорії,— я взяв би
Отой сталевий журавлинний ключ,
Міцну напругу, силу непохитну,

* Рабле Франсуа (приблизно 1494—1553) — великий французький письменник.

Його жадобу обрій, його
Непереможну волю, мудрий лад
У побудові, де до того все
Скероване, щоб легше розтинати
Грудьми повітря, де ясна мета
І певний шлях, де крил незламна криця
Весняне сонце срібно відбиває,
Де все в одному подиху злилось.

1935

ІЗ ЦИКЛУ «ЗОЛОТИ ВОРОТА»

З просторів польових прибулець,
Беріз колисаний гіллям,
Як я любив химери вулиць,
Що дивним дихають життям,
Де в кожнім зламі й повороті
Тайтесь усміх і любов,
Де в темнім камені церков
Кричать галчата жовтороті
Про радість жити і жадати,
Де, не згоряючи, горять
Спокійно-пристрасні каштани,
Де вечір, як музика, тане!

Не раз хотілося мені
Намалювати по-новому
Вечірні трепетні вогні,
Жіночих лиць рожеву втому,
І голубині блискавки,
Що креслять ранок злотолитий,
І на нічних будинках віти —
Узор примхливої руки,
І шум барвистий на базарі,
І тінь людей, що йдуть у парі,
І все, що бачили ми всі
У невіддаваній красі.

Був, річ відома, молодим я,
Тому до дна телер збегнув,
Що навіть звук, чи тон, чи ім'я

Були мені за тайну,
Бо серце билося інакше,
Що іноді мені бринів.
Неначе соловейка спів,
Охриплий голос сиворакші,
Що взагалі за юних літ
Нам видиться видимий світ
Так свіжко, як його б хотіли
Ми бачити аж до могили.

Та от — до старості дійшов,
Чи то пак... до її порогу...
Вже тільки спомином любов
Перебіга мені дорогу,
Уже, здавалось би, пора
Камінним стати, як не трухлим...
І що ж? Підношу з повним кухлем
Я тост за береги Дніпра,
За тих людей, що окрилили
Цей город гордий, та безкрилий,
Кого взвиватимуть віки
Ясним ім'ям: більшовики.

Я молодий, бо з молодими!
Я — сто чортів, п'ятсот відьом! —
Поневажаю разом з ними
Харона * ветхого пором!
Творити хочу я, карамба! **
Тесати, рубати, будувати,
Охоти теслям додавати
Тугими приструнками ямба,
А як зайдеться на війну —
В найвищу вдарити струну,
Щоб найсильніш рука стискала
Меч, викуваний із орала.

Не оглядаючись назад,
Ми прapor свій несемо в хащах
За цвіт, за світ, за владу Рад,

* Харон — міфічний перевізник мертвих у підземному царстві.

** Карамба — в іспанській мові вигук невдовolenia, що відповідає українському: «А лихий би його взяв!»

За переможників-трудящих,
За вольні води весняні,
За спільну ціль і спільне поле,
За Миргороди і Хороли,
Які не снилися і вві сні,
За повінь праці і спочинку,
За те, щоб нам сміяться давінко,
За юні села і міста,
За горді, пристрасні уста.

Хто ж дав нам молодість і силу,
Мій рідний городе, обом?
Хто мертвих літ незрушу брилу
Тонким різцем і долотом
На постать обернув прекрасну,
Де порив, полум'я, пожар,
Міцні й прозорі, мов янтар,
Де дні палають непогасно?
Ім'я вже назване. Воно
Небес широке полотно
Відслонює, немов запону,
У даль, як і воно, бездонну.

1935

НА БЕРЕЗІ

Ці пагорби легкі, ці дерева могучі,
Дніпро, що розметав єдвабні рукави,
Будинки ці стрімкі, ці жовторебрі кручі,
Це марення піску, каміння і трави,

Ця далеч, ці ліси в струмистому тумані,
Ці схили, де росте полинъ та звіробій,
Оркестру мідний рев, трамваїв дзеленчання,
Роботи й спочиву розмірно-певний стрій,

Цей чорно-сизий дим над весняним Подолом,
Дух фарби свіжої, асфальт у казанах,
І пляж, де губиш лік тілам брунатно-голим,
І жвава метушня залюблених комах,—

Цей світ, обведений небесною стягою *
І переламаний крізь безліч людських призм,
Приплив одним шляхом з Батумі і з Москвою
В розлогий океан, що звуть — соціалізм.

Прозору синяви різьблена крає прова **,
І парус пурпуром гарячим майорить...
О, що за даль ясна, що за цвітінь чудова,
Співучий Київе, дитя живих століть!

Електрика пройме глибінь старих закутин,
Рука робітника дзвінкий підійме щит,
І вже не буде Дніпр ніколи каламутен,
І сонце проросте крізь київський граніт.

1935

ДРУЖИНІ

Тихий часе надвечірній,
Як ти землю непомітно,
Як ти серце облягаеш!
Як ти млою повиваеш
Те, що гратло пишноцвітно
В кольоровості незмірній!

Зголубіли зимні шиби,
Пролетіли птиці сонні,
Заспокойлися кроки...
Тіні сунуться широкі,
Наче в синьому затоні
Фантастичні плинуть риби.

Розкажу дружині вірній,
Приклонившись до рамена,
Казку мовою простою...
Як зріднився я з тобою,
Як ти горнешся до мене,
Тихий часе надвечірній!

1928—1935

* Стяга — смуга.

** Прова — передня частина судна.

МОЯ БАТЬКІВЩИНА

Моя Батьківщина — не палац бучний
Над смутком хаток посивілих,
Не церква, не трон, не кружляння війни
Із кров'ю на крилах.

Моя Батьківщина — не сяйво пожеж,
Де трупам зчорнілим гойдаться,
Моя Батьківщина — це поле без меж,
Це звільнена праця.

Моя Батьківщина — удар молотка
І руль тракториста невтомний,
І скелі розбиті, й покірна ріка,
Комбайні і домни.

Моя Батьківщина — Мічуріна сад
І Горького слово високе,
Моя Батьківщина не знає — «назад»!
Вперед її кроки.

Моя Батьківщина — це поле борні
За волю труда і трудящих,
Вона виногради плекає рясні
В пустелях і хащах.

Моя Батьківщина — подолана ніч,
На кремені вирослий колос,
Моя Батьківщина — це Леніна клич,
Це Партії голос.

Цвіте Казахстан, Закавказзя і Дін,
Росія цвіте і Вкраїна...
Союз непоборний радянських країн —
Моя Батьківщина.

Остаточна редакція — 1936 р.

ДРУЖБА

Зустрічі Шевченка із славетним трагіком Олдріджем, зустрічі двох великих синів поневолених народів, поета-художника і артиста, які, не знаючи мови один одного, зайшли в тісну дружбу,— це тло, на якому вимальовується одна з найкращих тем нашого дня — тема дружби народів, пригрітих сонцем Радянського Союзу.

Зійшов з помосту божевільний Лір *,
Зійшов з помосту дивний Айра Олдрідж,
Упав у крісло, стомлений своїм
Життям подвоєним, що зветься грою,—
І раптом убігає до кімнати.
Поет Тарас Григорович Шевченко,
Стискає Олдріджа в міцних обіймах,
Гарячими слізами обливає,
Гарячими слізами!..

Ні півслова

Сказати зрозумілого не може
Один одному,— а проте обидва
Один одного розуміють краще,
Ніж ті, що оплесками проводжали
Безумного від горя короля,
Раба-поета славили, свій лан
Поетовими орючи братами...
...І знов картина: у майстерні скромній
Оригінал портрета й портретист.
Один наспівувє своїх пісень,
Породжених неволею, сповитих
Недолею, колиханих жалем,
Годованіх убожеством суворим,—
А другий теж пригадує свої
Пісні — такі, здавалось би, несхожі,
Але споріднені одним жаданням,
Одною мукою.

І враз обом

У далечі — на обрії щасливім —
Сіяє день, коли для всіх рабів —

* Лір — головний герой драми «Король Лір» геніального англійського письменника Вільяма Шекспіра (1564—1616).

Для чорношкірих, білих, жовтолицих —
Неволі мур додолу упаде,—
І слози променіють в їх очах,
Осияні далеким сонцем волі.

Шевченку! Олдріже! Той день настав!
Знайшлась рука, що темний мур розбила,
Знайшовся голос, що на цілий світ
Промовив: чорні! білі! жовтолиці!
Гуртуйтесь під прапором одним! —
І звідусуди чути голоси,
Що з голосом єднаються могучим,
І всім пригніченим свої обійми
Країна Рад широко розкриває.

1936

ЧОТИРИ ВІРШИ

1

Серпень з вереснем скрестили
Довгі шпаги несмертельні.
Перша шпага — жовтий промінь,
Друга шпага — сірий дощ.

Над медовою землею,
Над пожатими полями,
Над городами, що стелять
Гарбузи зеленоребрі,
Над пташиним сивим свистом
Глухо точиться двобій.

Сталь об сталь нечутно дзвонить,
Сталь поблискусє і гасне,
Сині очі зустрічають
Погляд сірих, довговіх,
Та немає зла в очах!
Надмір сил у кожнім русі.
Кров жива в ударі кожнім.
Грають мускули, як струни,
На оголених правицях,
Сміх злітає з повних уст.

А земля лежить медова,
А поля пожаті mrіють,
На городах досягають
Гарбузи зеленоребрі,
І в пташинім сивім свисті
Крил широких рівний мах.

2

Як слово милої, упам'ятку
Зелена блискавка верби хисткої
І пагорба зеленого зигзаг
Крізь тепле скло вагона. Пастушки
З брунатними ногами, з торбинками
Через плече, махали нам устрітъ
Руками іронічними. Кудлатий
Веселий песик, їхній компаньйон,
На поїзд гавкав з радісним презирством,
А вітер синю тінь переганяв
Через луги, через жіночу постать,
Таку струнку, як тільки незнайомі
Бувають постаті, і через ліс,
Уже вечірнім діткнутій промінням.
Усе це довго на письмі виходить
І в пам'яті лишило довгий слід,
А лиш хвилину в дійсності тривало.

Один із хлопчиків найдовше нам
Махав рукою; всі товариши,
І навіть песик, до поточних справ
Вернулися, а він усе дивився
На поїзд наш, що вигинався луком
По колії блискуче-загадковій.
Що думав хлопчик,— невідомо нам.
А я згадав про хлопчиків колишніх,
Мимо яких увесь їх рабський вік,
Од батогами битого дитинства
До старості, прибитої печаллю,
Шуміли жовтоокі поїзди,
Лишаючи їм довгі пасма диму
Та невиразні mrії про якесь
Чуже життя, шумливе та барвисте,—
І думав радісно, що, може, цей

З брунатними ногами пастушок
Водитиме у далеч незабаром
Бадьюрі гомінливі поїзди,
Дороги буде прокладати рівні
Крізь наші одволовлені поля,
Сам вітром, блискавицею, вогнем
Зелені розтинатиме простори.

3

Було ще рано, спали пасажири,
Півсонний умивався пароплав
І пирхав, наче кінь. Повітря сіре
Ще негарячий промінь лоскотав.

Я вийшов на терасу. Мокра лава
Зустріла з легким подивом мене,
Проте я сів. На березі отава
Лила солодке куриво міцне.

Якийсь дідок, потягуючись, вийшов,
Сів біля мене — також на мокрінь —
І закурив. Махорка з духом вишні
Дитячу в серці сколихнула тінь.

Заговорили, звісно (берегами
У дзвоники дзвонили кулики).
Дід витяг вузуватими руками
Якісь дбайливо складені листки.

А, розумію! Там, де літо стелить
Єдваб ланів і росяні сади,
Такий невинний луговий метелик
Несе людині пригоріці біди.

Так, так! На ніжних, на прозорих крилах
Летить пустиня жовта, мов кістяк,—
І винайшов сусід мій простий прилад,
Щоб нищити прозорих розбишак.

О, добре пам'ятас він схидний,
Глузливий сміх, немов проклятий сон:

Чудово! Від верстата винахідник!
Кулібін! * Самосійний Едісон! **

Але тепер — цікаві стались речі
На цій землі! І швидко, ї до ладу!
Як чорнобривець, очі молодечі
На зморшкуватому цвіли виду.

А день зростав. Зчиняли хриплий галас
Над бурою водою мартини,
І пасажири сонні прокидалися,
І викидалась риба з глибини,

І профіль комсомолки малювався
На тлі розлитих широко небес,
І щоглами стрункими підіймався,
Як видово прекрасне, Дніпрогес.

4

Серпень з вереснем стискають
Один одному правиці,
Що одна правиця — сонце,
Друга — місяць-молодик.

Просвистіли ситі крижні
Над утомленим болотом;
У густому верболозі,
Де залиг густий туман,
Гомонять перед нічлігом,
Опустившись, ніби хмарка,
Невпокійливі шпаки.

А земля лежить медова,
А над вічними льодами,
Над Північним океаном,
В гострій птичій далині,
Прокладають путь сувору
Молоді аeronавти

* Кулібін І. П. (1735—1818) — російський механік-самоук.

** Едісон Томас-Альва (1847—1931) — видатний американський електротехнік і винахідник.

І домують на крижині
Мореплавці молоді.

А земля лежить медова,
А в глухих степах авійських,
Де схиляється без вітру
Дзвінкостеблий саксаул,
Добувають воду світлу,
Росять жадібні простори,
Живоносне зерно сіють
Наші сестри і брати.

Я стою, я стис рушницю,
Дожидаю перельоту,
Лугову вдихаю вогкість
Ненаситними грудьми,
А душа вже набрякає,
Як дубова брость весною,
І розів'ється небавом
У неспівані пісні.

Все тобі, медова земле,
Все тобі, моя крайно,
Де смуглява ходить праця
По оновлених полях!
Все тобі несу з любов'ю,
Півдню й півночі складаю
Працю рук, зусилля мозку,
Бліск очей і серця кров!

1936

* * *

Ми збирали з сином на землі каштани,
Ми дивились довго, як хмаринка тане,
Як хмаринка тане, як синіє синь,
Як колише вітер струни павутинь.

Я казав синкові, що цвіте Вкраїна,
Бо вона — країна у Країні Рад,—
І пливла у далеч біла павутина,
І сміялось небо, як блакитний сад.

Ми збирали з сином жолуді дубові,
І про день майбутній я казав синкові,
І пливли багрові хмари в вишніні,
І співала осінь весняні пісні!

20 жовтня 1936 р.
Київ

НАРОДАМ РАДЯНСЬКОЇ ЗЕМЛІ

Народи! Зéрно ясно-жовте
У наші житниці пливе
Густими струмнями.— Промовте
Це слово, горде і живе:

«Сднайтесь, всіх країн трудяць!» —
Хай прогримить, як кари грім,
На тих, що роззявляють пашці,
Щоб світом володіти всім,

Що розбрат сіють поміж націй,
Щоб легше їх держать в ярмі,
Щоб перешкодить їм єднаться,
Щоб одчинить всі брами тьмі.

Ні! Світлу відчиняймо брами
До наших молодих садів,
Бо правда — в нас, бо правда — з нами,
Бо з нами сонце всіх віків!

Хіба до Разіна Степана
Не йшли вкраїнські бідарі,
Хіба не нам — краса багряна
П'ятипромінної зорі?

Хіба забулось, що за грати
Нас ворог спільній посилає,
Що Чернишевському, як брату,
Шевченко руку подавав?

Народи! Дружніми рядами
Проти розбійних ворогів,
Бо правда — в нас, бо правда — з нами,
Бо з нами сонце всіх віків!

1937 р.
Ірпінь

ЧЕРНІГІВСЬКІ СОНЕТИ

1

На березі хвилястої Десни,
Де білі піски й дерева зелені,
Де слід віків одкопували вчені,
Стояло місто, оповите в сни.

Ріка розкочувалась щовесни —
А дні ішли, такі сумні й буденні,
Страждав народу скованого геній,
Стогнав у пісні смуток давнини.

Та блиснув меч повстання. Загримів
У слові Щорса, вилитім зі сталі,
Трудівника пробудженого гнів,—

І човен, що гойдався на причалі,
Як блискавиця грізна, полетів
З човнами братніми в щасливі далі.

3

Тут був готель «Царград». Спинись, людино!
Він Пушкіна, вигнанця і співця,
Приймав колись. Низенька зала ця
Найвищу привітала верховину.

Зібралися на весілля, у гостину,
Неволі син, що визволяв серця,
Тут спочивав, не знавши рішенця,
Що тъмою сонячну повив годину.

Шевченко й Пушкін! Гнала їх обох
Рука царя під бурю і негоду,
Та не взяли ні пліснява, ні мох

Їх серць палких — і, непокірні зроду,
Вони несли не разом, та удвох
На крилах слова сонце і свободу.

4

Час не одну годину строго вибив
Над скромним цим будиночком.

Трава

Росла і в'яла. Та й тепер жива
Твоя тут пам'ять, Леоніде Глібов.

Нащадки сіверян, полян, дулібів,
Малята вчать ті сонячні слова,
Що, ніби чародійник з рукава,
Ти сипав їм — і в добрості не схибив.

«Стойть гора високая» ї тепер,
«А молодість» — такої не зазнав ти,
Бо в сірі дні, бо в чорні дні умер.

Сини і дочки! Щебетанням славте
Дідуся, що за тих сумних часів
«Дзвінком» * серця дитячі веселив.

5 **

В тугому комірці, з тяжким портфелем,
Охайній, чепурний і мовчазний,
Він перебув тут вік свій нелегкий
Над статистичним ділом невеселим.

Та недарма ми буйним цвітом стелем
Узгір'я, де піднісся дуб ставний,
Що пам'ятник отінє німий:
Він рідний нашим городам і селам.

Глибоким зором і пером тонким
Він слугував народові своєму,
Боліючи душою разом з ним.

* Мається на увазі дитячий журнал «Дзвінок». — M. P.

** 5-й сонет — про Коцюбинського. — M. P.

100

Життя і кров, а не сюжет і тему
Він залишив на білих сторінках —
І слів його не обернуть на прах.

6

Іще, здається, вчора тут гули
Громовим кроком бойові загони
І грізний тупіт огнегривих коней
Будив луну серед тяжкої мли.

Тут синьо-жовту плісняву змели
Бійці, що прапор піднесли червоний,—
І пам'ять ваша в пітьмі не потоне,
Завзяття більшовицького орли!

Вклоняюся будиночку низькому,
Де очував безстрашний командир
У блицавицях, в рокотанні грому.

Ми ростемо і в височінь, і вшир,
І правда наша кривду поборола...
Хвала ж борцям! Він з нами, Щорс Микола!

2 квітня 1937 р.
Чернігів

ШОТА РУСТАВЕЛІ

Там, де тіняві долини, де снігами вкриті скелі,
Скрізь, де квітне сад радянський, взеленяючи пустелі,
І кожній хаті робітничій, в хліборобовій оселі,
Скрізь, де серце людське б'ється, славте месха Руставелі.

Про любов його поема і про біль любовних ран,
Про любов, яка людину забирає в ніжний бран,
Про звитяжця Таріеля і закохану Нестан,
Про високу, горду мужність і зненависть до оман.

У віках, неначе в морі, відкладаються перлини,
Перли мудрості ясної, що повік ніде не згине,
Із із уст в уста літає від людини до людини:
Нєо Шота Руставелі нас вражає щоквилини.

101

«Хто бере — усе той тратить, хто дає — усе придбав».
Чи не він, поет, це слово для нашадків проказав?
І така його поема, ніби щедрості рукав,
Що широко розсишає сотні сот квітка і трав.

Живемо в країні вольній, в праці квітнемо веселій,
Де нема палаців панських, де нема чернечих келій,
Де душа живе єдина в українці і в мінгрелі,
І поети всіх народів славлять месха Руставелі!

21 грудня 1937 р.

* * *

Димом котиться весна,
Вітер гонить, віти клонить,
Краплі сонця в воду ронить
І рокоче, як струна.

Пахне хлібом і землею
Вогкий вітер-срібнокрил,
Річка, небо, суходіл
Стали синню однією.

Ти дорогу перейшла,
Повні відра похитнула...
Не одна весна минула,
Не остання ж і прийшла.

Березень, 1938 р.
Ірпінь

ГРИБОК

Мій син, грибок на двох тоненьких ніжках,
У перший раз пішов сьогодні в школу.
Пенал, портфелик, голубі штанці —
Усе таке єдине й неповторне,
Як перше слово, півсвідоме «ма»...
Крізь вихор чорних, білих і русявих
Він увійшов у двері — і несміло,

І впевнено. І двері зачинились,
І я зостався в коридорі. Дзвоник
Продзеленчав. Я закурив цигарку,
Побоюючись строгого швейцара,
І сам себе відчув таким маленьким,
Таким щасливим, як і мій грибок.
Учитися! Вдихати шум віків!
Рости і розумнішати! Дивитись
Дедалі все яснішими очима
На землю нашу, що в рясному поті
Її ми перетворюєм на кращу,
На небеса, куди пілоти наші
Все вище й вище зносяться крилами!
Мій хлопчику! З тобою сам би я
Охоче сів на лаву, розгорнув би
Синенький зошит, підштовхнув сусіда
Під бік чи в спину (пустоці одвічні,
Яким — я певен — данину віддав
І сам Декарт *, і Гете, і Горацій)
І слухав би... Та пізно! Надто пізно!
Тобі — не пізно, мавпеня мое!
Рости, живи — і знай, що людська мисль,
Що людська творчість — це найбільша мука,
Найбільша радість на планеті нашій,
Найкращій — присягаюся — з планет!
Так думав я. З високої стіни
Дивились доброзичливо на мене
Мічурін, Павлов, Маркс, і Менделєєв,
І наш учитель рідний — Ленін наш.

Вересень, 1938 р.

УКРАЇНА

Лежать віки, покриті пилом,
Позасихала кров на них,
Колишнє — віддане могилам,
Сіяє сонце для живих.

* Декарт Рене (1596—1650) — видатний французький філософ, математик, фізик, фізіолог.

Будов нечувано нових
Ростуть каркаси променисті,
Встає в селі, встає у місті
Нова людина. Гордий вік
Вінчає слово: більшовик.

О водо українських рік,
Не раз ти кров'ю зчервонилася,
Не раз від трупів козаків
Ти виступала з берегів
І панським трупом затруйлася!
О земле українських нив,
Стократ потоптана військами,
Полита рабськими слізами,
Повита в темряву і гнів,
Про тебе повістю сумною
Не раз озветься ще струна,
Але, навіяна грозою,
Горить, як світоч, над тобою
Зоря майбутнього ясна!
Дніпровська синя глибина
Покірні дівигає турбіни,
І ллється електричний струм,
Жадібні живлячи машини,
Розгойдуючи твердий шум,
З якого стала і алюміній
В колишній родяться пустині.

Пшениця ллється у степу
Хвилястим золотом гарячим;
Полуду скинувші сліпу,
Світи зміряє оком зрячим
Дзвінкоголосий тракторист —
Дитя веселе колективу,
Чий рівний стан і мужній зрист
Епоху втілює щасливу.

Довгастих буряків кагат
Заводу серце звеселяє,—
То слово Партиї сповняє
Бригада сміливих дівчат,—
І голос Демченко Марії
Осінню прохолоду гріє.

Пливуть полями поїзди,
Везуть у даль по срібних струнах
Вагони вугілля й руди,
Добуток рук пружисто-юних.
Свої скарби розкрив Донбас,
Бо знає нас, бо любить нас,
Бо в мовчазну глибину поглянув
Невтомний Олексій Стаканов,
Герой розумного труда.

За ним бадьора й молода
Іде трудівників когорта,
Що не у бога і не в чорта —
У власнім розумі й руках,
У маркс-ленінській науці,
У мудрих Партиї словах,
У гордих ритмах революції
Найшла всепереможний шлях.
Земля міняє на очах
Свое лице: цвітуть заводи,
Співають води і гаї;
Людина погляди свої,
Як стріли, в глибочині природи
Затоплює, — і вироста
Рослина та — і вже не та
Під оком вченого глибоким.

Нові пісні новим потоком
На тій хвилюються землі,
Де ручаем лились широким
Скарги, печалі та жалі.
Нові квітки на килимах
Рука дівоча вишиває,
Кінь Ворошилова, як птах,
З-під білих пальців вилітає,
Рясні гойдаються сади
На яснотканих гобеленах,
Налиті пурпуром плоди
Звисають тяжко з віт зелених.

Шевченку! Відгук дум своїх
Чи чуєш ти у нашім співі,
Твій, Гоголю, нещадний сміх

Чи не пройшов крізь літа сиві,
Щоб нашій молоді щасливій
Про мертві душі розказати?
Чи не приходять розмовлять
Із нами Леся Українка,
І Коцюбинський, і Франко?

Шуми, Славутичу-ріко,
Ростіть, дерева юні, гінко,
Клоніться вітами до ніг
Великим людям і народам,
Що в нас із ними спільний подум,
Що ми з усіх земних доріг
Іх раді стріти й привітати:
Вольтер, і Гете, і Ньютон,
І Пушкін радісно-крилатий
Янтар і злoto виногрон
Несуть, як дар, у нашу землю.
Із башт озореного Кремлю
Гrimить «Інтернаціонал»
Сім'ї розкованих народів,
Ворожий будить гнів і подив,
Вершить трудящих ідеал.

Наш ворог у боях відходив —
І гайдамака, й генерал.
Петлюрівців звірячий шал,
Гетьманське дике панування,
Сусідів-хижаків знущання
І куркулів хазяйнування
Відбито і розбито вкрай.
Ta сниться панові нагай,

Сичить недобиток проклятий,—
Не час ще зброю випускати!
Радянська земле, не дрімай!

Круг Партії — тісніше лави!
Зміцняймо міць більшовика!
За день, як золото, яскравий,
За цвіт, за сонце, за ЦК!

1938

ГОРЬКИЙ

Он между нами жил..
A. С. Пушкин

Він жив між нас, найкращий серед нас.
Серед людей, у кого зброя — слово,
Глибоким зором просторінь і час
Він прозирав, немов стрілець діброву.

Який прекрасний вечір він зустрів,
Пройшовши день тяжкий і многотрудний!
Навколо в міліонах голосів
Союз республік молодих громів,
Як перемоги марш багатолюдний.

Він знов, що частка і його труда
У наших смілих, огняних будовах,
Його душа, до смерті молода,
Цвіла в книжках — у квітах пурпурових.

Йому хотілось мати сотні рук —
І наші руки кликав він до праці,
І в кожнім словічувсь единий звук,
Єдине гасло і пароль — змагаться!

Була його дорога нелегка,
Але по правді він пішався нею...
Він стяг письменника-більшовика,
Як сонце, ніс над рідною землею.

1938

ІЗ ВІРШІВ ПРО ПУШКІНА

Нет, весь я не умру.
A. С. Пушкин

Олов'яний погляд Миколая,
І Данtes у профіль і en face...
Друг корить — як завжди, ворог лає,
І минає, і спливає час.

На балу кокетлива мадонна
В'ється, безрозумна, як мотиль,
А земля така навколо сонна,
А такий у серці темний біль!

Що там щастя — хоч спокою б клапоть,
Хатка і піщаний косогір,
Де жандармська не одягне лапа
В пізній камер-юнкерський мундир.

Рідні книги в синьому сап'яні,
Тихий згад шумних літейських літ,
Воркітивий, сивий голос няні,—
Та невже це тільки тінь і слід?

Тінь і слід — і дружба, і кохання,
І вигнання, й пориви, і сни?
Та невже було це дожидання
Зовсім не можливої весні?

Ні! Рука не випускала вперто
Вірного, невтомного пера,
І, як час йому прийшов умерти,
Сам він зів, що весь — не умира.

1938

ГОРЬКИЙ І КОЦЮБИНСЬКИЙ

Два серця трепетні, високі два уми —
Широковітій дуб і ясен тонколистий —
Не слави марної, не ситої користі
Вони, страждаючи, шукали між людьми.

Многонародній годованці тюрми,
Вони вели серця в життя нове і чисте;
Не схожі в них слова і не одинакі хисти,
Але однакова відраза в них до тьми.

Один з них не дожив до сонця й дня нового,
Упав, зневажений, на крем'яну дорогу,
А другий світочом для всесвіту загорів.

108

Та у серцях людських живуть вони обое,
Як символ щирості і мудрості живої,
Як друзів радоці, як пострах ворогів.

Остаточна редакція 1960 р.

ВІНОК БЕЗСМЕРТЯ

Ти перед нами стоїш, як світоч,
Ти перед нами гориш і світиш,
Ти перед нами, ти серед нас,
Бо допала в ти, але не згас.

В грудях народу — у кожній жилці,
В гаях народних — у кожній гілці,
У кожній хвильці твого Дніпра
Цвіте твій голос і не вмира.

Твій голос повнить пшеничний колос,
Бо те, за що ми жили й боролись,—
Твій сон щасливий, зоря твоя:
Велика, вольна, нова сім'я.

Сіяйте, вікна, пливіть, оркестри,
Вінок безсмертя сплітайте, сестри!
Поета славить країна дужа,
Дівочий голос і голос мужа!

1 березня 1939 р.
Київ

КОЦЮБИНСЬКИЙ

Він ходив полями і гаями,
Він любив, він жив, горів, творив,
Кононівськими пройшов ланами
І зустрів він «мужика» між нив.

«Говори!» — це слово «мужикові».
«Говори!» — художнику наказ.
І страждання людське в людським слові
Запалало тонко, як алмаз.

109

Він «самотній» — завжди друг людині,
Він — холодний, він — гарячий тут...
У такій прекрасній самотині
Не боятись муки і отрут!

Олексій Максимович зустріне,—
Капрі — сонце — золото — блакить...
Україно! Як такого сина
Не любити —
не благословити?

1939

ЛИСТ ДО ЗАГУБЛЕНОЇ АДРЕСАТКИ

Ніяковий, сутулий, в гімназичній
Наївній формі, мрійник і позер,
Що тратився в компанії незвичній,
Як, зрештою, умію ще й тепер,—

Такий я був у Корсуні, над Россю,
Коли тебе я вперше ти назвав,
Коли в твоєму темному волоссі
Дощу ясного пахощі вчуваав,

Коли з твоєї пригорщі легкої —
Ти пам'ятаєш? — воду з джерела
Холодну пив, а з тиші лісової
Текучим медом іволга пливла,

Коли мій друг із цяп'ки-пістолета,
Ревнуючи, стрілявся за кущем,
Коли читали Гамсуна * і Фета,
Коли під літнім бігали дощем

Навзвади — і під пахучим сіном
Безтямно цілувались крадькома,
І хвилювалась над твоїм коліном
Лише тоненька суконька сама,

* Гамсун Кнут (1859—1952) — норвезький письменник.

Коли я був такий дурний і дикий,
Як знов хотів би — і не можу бути...
Усе це, може, щастя й невелике,
Ta більшого не вмів я досягнути.

Ta що! Бабусі навіть довгі спиці,
Що, певне, міліон панчіх сплели,
I стиглі пресолодкі полуниці,
Що на очах палали і росли,

Що ти мені на підвіконня вранці
Тихенько клала, — чи забути ж їх?
A чистих ранків золото й рум'янці!
A плескіт весел, вірних і живих!

Це все було — не може бути й мови!
I яблуня, і пісня, і вікно,
I потиск рук лукавий та нервовий
У п'ятірі поганенького кіно,

I вогких уст сердите надування,
I усміх, що до серця пропікав,
I досить легкодумне розставання,
De не лилися слізози у рукав...

Які там слізози! Хмари лебедині
Плили над нами, струмували даль,
I вірилось, що лиш на те людині,
Щоб радощі підкреслити, печаль.

I ще не знав я, що асфальт перону
I приступка у поїзді брудна
Сльозу колись родитимуть солону,
Tим гарячішу, що вона — одна.

Я сипав дотепи, махав кашкетом,
Я був незмушений, я червонів,
Не певен був, яких воно поетам
В таких випадках уживати слів,

I, зрештою, зрадів, коли поволі
Mій поїзд рушив, беручи розгон,
I чарівнича невідомість колій,
Покитуючи, понесла вагон.

А далі — Фастів, де найняв я коні
За п'ять рублів — останніх, що були,—
І гордо розвалився в фаетоні,
Якого шкапи ледве-ледь тягли.

І грали балагульські балабони,
І машталір хитавсь на передку,
І прив'ядав троянди цвіт червоний
На синій куртці в лівому кутку.

То ж ти його, відома річ, зірвала,
Ти й приколола, і вколона ним,
І пелюстків принада нетривала
Здавалась вічною лиш нам одним.

А далі... Що ж! Нехай би і нічого!
Умер, напевне, сивий машталір,
Хтось інший виряджає у дорогу
Когось молодшого, і юний зір

Ані одна слозинка не туманить,
Бо щастя, бо життя — без берегів,
І, може, їх надія не обманить,
Отих мені не знаних юнаків!

Не знаю, дё ти, хтоб ти, що ти нині,
Усе перекотилось без сліда...
Та вірю, як приречено людині,
Що й досі ти прекрасна й молода.

Жовтень, 1939 р.
Львів

БЛАГОСЛОВЕННІ МИР І ПРАЦЯ

Відцокотіли панські коні,
Лягає курява на шлях,
Як дим століть. На тихім лоні
Землі старої, на полях,

Де однотонною струною
Дзвеніла вікова печаль,

Сьогодні радістю живою
Горить рожевоперста даль.

Каміння Львова посивіле
Юнацький відбиває крок,
Птахи багряні прилетіли
Між благовісних блискавок.

Не розбрат, а братерство націй
Братерські принесли шаблі...
Благословенні мир і праця
На цій іновленій землі!

1939

* * *

У повітрі грають ворони,
Значить — от уже й весна...
Скільки це разів говорене,
А не сказане до дна!

Березневою синицею
Сад напружений дзвенить,
І тебе, смагляволицьої,
Я не можу не любити!

1 березня 1939 р.
Ірпінь

В АЗЕРБАЙДЖАНІ

1. БАКИНСЬКІ ТЕРЦІНИ

Присвячується азербайджанським друзям-поетам, що з давньої традиції та з величі власного серця взяли собі за улюблени образи — перелітних журавлів і весняні фіалки.

Над древнім Каспієм у синій вишині
Підноситься гіант з простертого рукою —
Один із велетнів, що мінятъ наші дні.

Він завжди повен був живого неспокою,
І вгору Партиї вела його тропа,—
Тому ж то він і став над величчю такою.

Він сонце ніс туди, де ніч була сліпа,
І діло, й слово він за діло мав єдине,
Подобу строгого дорійського стовпа.

Недарма змолоду ввійшов він в полк орлиний:
Він знов, що хибний крок злочинним може
стать,
І точно міряв він і наміри, й причини.

Він скрізь, де тільки був, єдинав велику рать,
Своєю смілістю був здатен зрушити гори,
І води Каспія про нього гомонять.

Дивлюся вниз — лежить Баку широкозорий,
Новий і давній вік у час один сплелись,
Софокла * мудрого старий і юний хори.

Огнепоклонники молились тут колись,
І ми заходимо у храм закам'янілий,
Де вишкі нафтові навколо піднеслись.

О предків-диваків поріддя, серцю міле,
Рибалки, ратаї, каменярі, співці!
О, як сьогодні ви прекрасно б зрозуміли,

Що доля людськості — лиш у людській руці,
Що підкорилися і скелі нам, і хвилі,
А мирні ми тому, що завжди ми бійці.

По Леніна шляху ми в нездоланній силі
Йдемо вершинами, цураючись низин,
Вслід яснокрилу ми стали яснокрилі.

Брати! Оці слова вам України син
Несе як скромний дар від пишної країни,
Це вам — фіалки цвіт із київських долин,
Це — з українських лук вам голос
журавлинний!

1939

* Софокл (блізько 495—405 рр. до н. е.) — великий давньогрецький драматург.

2. НІЗАМІ *

На грани двох епох Петrarка ** й Дант ***
колись
Прорвали мертвий круг застиглої латині,
І мови рідної потоки полились
В даль італійської долини.

Так мудрий Нізамі крилом прорвать хотів
Ті пута золоті, що спів його скували,
Щоб по-братерському озватись до братів,
Ta час і шах йому на перешкоді стали.

Але настали дні щасливих поколінь,
І вільний він тепер, азербайджанський геній...
Так лебідь, як весна веслом розплеще синь,
До рідних лине вод через луги зелені.

1939

НАРОДАМ СВІТУ

Кружляє світ наш між світів,
Гуде землі прадавній спів,
І кожен атом і мікрон
Один виконують закон
І творять море, поле й твердь —
Неутомленну круговерть,
І в бурях зоряних стихій
Іде життя і смерті бій,
І ви, стривожені сини
Заплідненої глибини,
Живете повівом весни,
І літа сонцем голубим,

* Великий азербайджанський поет Нізамі Ганджеві (1141—1203) через умови часу писав не рідною, а фарсидською мовою. З початку поеми «Лейлі і Меджнун» видно, як рвався він писати по-азербайджанськи і як тому на перешкоді стала воля шаха. С підстави думати, що деякі твори (які не дійшли до нас) він писав усе-таки своєю мовою. — M. P.

** Петrarка Франческо (1304—1374) — великий італійський поет.

*** Данте Алігієрі (1265—1321) — великий італійський поет.

І осені багрянцем злим,
І сріблом чистих, строгих зим,
І шовком теплої трави,
З якою народились ви
У муках мужніх породіль.
Вам дорогий ваш біль, ваш хміль,
Ваш серп, ваш меч, ваш спів, ваш гнів,
І усміх дочок та синів,
І струнний перебір дібров,
І неокраяна любов,
Огонь домашнього тепла,
Зростання гнучкого стебла,
І звір в гаю, і в хмарі птах,
І риба в ріках та морях...
А хто ж владає цим добром,
Що ви взяли своїм трудом,
Своїм трудом, своїм горбом?
Так! Хто вони? Чи теж сини
Озореної глибини —
Ті, що у творчу круговерть
Несуть руїну, рабство, смерть,
І топчуть вам поля й сади,
І ллють трутізну до води,
І яд в повітря ваше ллють,
І сіють бурю, кривду жнуть?
Хто п'є землі живлючий сік,
Бере скарби із гір, із рік,
Щоб вам не мати їх повік?
Хто думку, музику, слова
Плазучим гадом обвива,
Хто ваш благословенний піт,
Живої праці вольний світ,
І кров, і м'язи, і пісні
На гроші розклада дрібні,
Щоб обернути власні дні
В кошмари розкоші брудні?
Хто світле немовля живе
Від лона матернього рве,
І розтліває, і сквернить,
І чисте серце попелить?
Хто тіло і життя своє
За дешевинку продає,
Хто святить ладаном церков
Грабіж і кражу, кривду й кров,

Сумирні залива лани
Морями чорної війни,
Ехидни слинаю плює
В обличчя, ратаю, твое,
У твій худий, ковалю, вид?
Хто підіймає рід на рід
І племена на племена?
Чий бог — це торг, чий храм — війна?
Чи довго вам терпіти їх,
Ту зграю ситих і глухих,
І плуга чесне чересло
Переливати в збройне зло,
Гадюче тішити кубло?

О, хтів би я всі мови знатъ,
Усі крайни облітать,
Усім народам закричатъ:

На світі правда лиши одна —
І тільки там живе вона,
Де селянин і робітник
На пана повернули штик,
Де з другом друг і з братом брат
Рясний плекають виноград!

Травень — червень 1940 р.
Коктебель

ПАМ'ЯТИ
МАРКА ЛУКИЧА
КРОПИВНИЦЬКОГО

Я тільки раз його на сцені бачив —
Титана, що зламали вже літа,—
Та молодим в очах він вироста,
Bo я таким в душі його відзначив.

Він вийшов — сотні голубиних крил,
Зірвавши, в повітрі заплескали.
Здавалося, і мертві стіни зали
Враз ожили, весняних повні сил.

І мовчки, ніби скеля над прибоєм,
Він на помості, мовчазний, стояв,—
І от прибій ущух, і залунав
Глибокий голос мужнім неспокоєм.

То був Шевченків вечір,— і слова
Про Яр Холодний роззвіли гарячі,—
Про те, як стануть зрячими незрячі,—
І правда говорила в них жива.

Я пам'ятаю, як я здивувався
Нечуваній, високій простоті.
Він одкидав прикраси золоті,
Щоб діамант, як сонце, сам пишався.

І думав я, і думав зал увесь
Про шлях його, де терен з лавром сплівся,
Про подвиг многорічний, що лишився
Навік-віків, нетлінний і поднесь.

Давно життя минуло старосвітське
І зник з землі Глітай, або ж Павук,
Та знов, мов крила, міліони рук
Стрічають плеском ім'я — Кропивницький.

7 травня 1940 р.
Київ

СВИСНУВ ОВЛУР ЗА РІКОЮ...

Князеві спиться — не спиться,
Вітер колише намет,
Крикнула вісниця-ittiця,
Віщо шумить очерет.

Покотом сплять половчани,
Ніч — мов криниця без дна...
Клонить обличчя кохане
До узголів'я жона.

Ні, вже не знати спокою!
Туга пече, як змія!
Свиснув Овлур за рікою,—
Чуеш ти, земле моя?

Сідлані коні готові...
Геть із ласкавих тенет!..
Сон увірвавсь Кончакові,
Буря колище намет.

20 травня 1940 р.
Коктебель

МОЙ УКРАЇНІ

Серед щасливих сестер ти щаслива,
Напосна пахучим медом нива,
Залитий золотом розлогий лан,—
Моя Вкраїно!

Біль колишніх ран,
Підків ворожих слід на чистім лоні
Забуто, змито... Сонячно-червоні
Радянські прапори шумлять крильми,
І ми йдемо, прорвавши коло тьми,
Ходою вільною, шляхом просторим
Назустріч даліям дивним, неозорим,
В одній сім'ї, як сестри і брати,
До нашої прекрасної мети.

Дуби і явори, берези й сосни,
Струмків і рік переклик стоголосий,
Поля, де колос клониться тяжкий,
Сади в плодах, мов пурпур огняний,
Заводи-велетні, де людський розум
Керує мудро, вугілля й чернозем,
Картини й книги, статуй й доми —
Це наше все, і це відстоїм ми,
Коли захоче випробувати ворог,
Чи є у нас в порохівницях порох!
Ми ідемо, ми будемо іти,
Ми прийдемо до світлої мети!

* * *

Восени прилітають невідомі птиці,
З дивним крикомпадають на ріку,
І стрілець сам не знає: може, то тільки
сниться,
Що весною він бачив саме таку.

Восени кожен день — якась відміна:
То зів'яла стеблина, то зелений пожовк...
Восени розумнішою стас людина
І ще м'якшим — трави прим'ятої шовк.

Восени залягає риба в ковбанях,
Щоб немудрі якісь бачити сни...
Осінь, звісно, пора розмов останніх,—
Але ї сходить пшениця теж восени!

1940

ЖОВТНЕВИЙ КІЇВ

Я вийшов на балкон. От він, прадавній Київ,
Мій незрадливий друг, порадник мій старий.
Він хмари разметав і тіні всі розвіяв,
І шум його дзвенить на ще не знаний стрій.

Проміння кинув він на села і на ниви
По всьому обрії, освітлив іogrів,
Він старість проміняв на розмах крил
бурухливий,
На величину будов і перегук гудків.

Жовтневий Києве, ти ясною свічкою
Над українською землею возсіяв,
Ти — шелест мудрих книг і шепіт юних трав,
Цвіте безсмертя цвіт над славою твоєю.

1940

120

ВЕЧПРНЯ ЗОРЯ

Ой зійди, зійди ти, зіронько та вечірняя.
Улюбленна Шевченкова пісня

Про зіроньку вечірню він співав,
По вбогій походжаючи майстерні,
І сутінки надходили химерні,
І вітер над Невою застигав.

Життя пройшло — а чи й було, не знати!
Як павутиння, в пам'яті плелись
Ті друзі, що божились і клялись,
Щоб так лукаво зрадити й продати,

І вороги, що й ліку їм нема,
Як дням неволі у степах безлюдних.
Лягала на дорогах многотрудних
Дочасна непокликана зима.

Проте ж зустрів він на зорі вечірній
Одважні очі і ясні серця,
І холод одинокого кінця
Йому зігріли руки щирі й вірні.

Вже чулись кроки того косаря,
Що і царя, казав він, не минає,—
А він співав — і вірив, що засяє
Непереможна вранішня зоря!

1941

ЗА РІДНУ ЗЕМЛЮ

На наші ясні зорі,
На наші тихі води
Руйну, смерть і горе
Несуть вони, народе!
Та хай цей сон проклятий
Грабіжникам не сниться —
Довіку не топтати
Ім нашої пшениці.

121

Гей, сміло стань,
Гей, прямо глянь
Ти ворогам у вічі!
На славний бій,
Останній бій,
Усіх Отчизна кличе!
У бій за наші ниви,
За ясний сміх дитячий,
За юний спів щасливий,
За славний труд гарячий,
Вперед, полки суворі,
Під пропором свободи
За наші ясні зорі,
За наші тихі води.
Гей, сміло стань,
Гей, прямо глянь
Ти ворогам у вічі!
На славний бій,
Останній бій,
Усіх Отчизна кличе!
За кров братів пролиту,
За кожен плач дитяти
Проклятим відплатити,
Розбійників скарати.
Щоб жити нам в спокої,
Щасливо і погідно,
За Партию — до зброї,
За землю нашу рідну!
Гей, сміло стань,
Гей, прямо глянь
Ти ворогам у вічі!
На славний бій,
Останній бій,
Усіх Отчизна кличе!

1941

СЛОВО ГНІВУ

Піднявши голову гадючу,
Де злоби випечено знак,
На землю світлу і могучу
Повзе ватага розбишак.

122

Вони і досі не зrekлися
Своєї чорної мети —
Лани, що медом роалилися,
Скаженим потоптом пройти,

Вони, що Францію веселу
В жалобу чорну одягли,
Вони, що чеські білі села
У пута куті повили,

Вони, що прирікають радо
Народи мирні на загин,
Вони, чис наймення — зрада,
Вони, чис дихання — тлін, —

Вони переступить насміли
Землі тієї грань святу,
Де лине люд ширококрилий
Із висоти на висоту,

Де всі серця в битті єдинім
Живуть, і люблять, і горять,
Де українець із грузином,
Вірмен із руським — вряд стоять.

Нової прагнучи поживи,
Туди насміли йти вони,
Де, ніби моря переливи,
Цвітуть народи і лани...

Дарма, кати оскаженілі!
Вам перемоги не діждать!
Назустріч вашій темній силі
Устало промениста рать,

Над нею стяг багряний має,
Над нею вольний спів громить,
І в ночі сил таких немає,
Щоб наше сонце погасить.

1941

123

МОСКВА

Серце народів, мозок землі,
Всім вона рідна, хто вільний і смілий.
Бражі об неї щербляться шаблі,
В порох напасники падають злі,
Чорні під нею розсиплються сили.

Там ми, братове, збирались не раз
В дружній розмові і в дружньому ділі.
Там обіймав Україну Кавказ,
Там наших співів гранився алмаз,
Там наші думи росли буйнокрилі.

Там правдолюбця Толстого сліди
І Грибоєдова сміх невгласимий,
Там Маяковський, єдиний завжди,
З Пушкіним стрівсь — весняної води
Бурний потік із валами морськими.

Там непогасний свободи рубін
Світові світить крізь ніч пурпурово.
Там осереддя всіх гір і долин,
Кожен там рідний, хто вольності син,
Громом лунає народу там слово.

Хай же наш кліч над поля снігові
Лине,єднає родину велику,
Хай усі люди почують живі,
Що не упасти ніколи Москви,
Нашому серцю не вмерти довіку!

1941

УКРАЇНІ

Україно моя! Чисті хвилі ланів,
Променисті міста, голубінь легкоокрила!
Україно! Сьогодні звірів-ворогів
Ти грудьми вогняними зустріла.

Україно, живого труда сторона,
Зорі ясні, погожі, тихії води!

124

Україно! Ти в славній борні не одна,
В ній з тобою під стягом багряним — народи!

Не один ти стрічала погрозний погром,
Знаєш тупіт, і стукіт, і грюкіт Батіїв,—
Та з пожару щора з лазуровим вінком
Виникав твій співучий, могучий твій Київ.

Бачиш — руський з тобою, башкир і таджик,
Друзі, браття твої, громоносна лавина.
Свят союз наш, народ непоборен повік,
Нездоланна повік його сила левина.

Мати ніжна моя! Знай: по бурі тяжкій
Перемога засяє давінка і погідна.
Славен буде в народах священний твій бій,
Славен серп твій і меч твій, свята моя, рідна!

1941

ВОГОНЬ, ЗАЛІЗО І СВИНЕЦЬ

Чого ви прагнете, грабіжники з пустелі?
Чого ви лізете в радянський наш город?
Чи не надістеся, що славний наш народ
Подасть вам хліб і сіль на золотім тарелі?

О, по-належному ми зустрічаем орди
Гостей, не кликаних у край наш на ралець!
Ми вержемо вогонь, залізо і свинець
На лапи їх брудні, в оскаженілі морди.

Рахунки давні в нас. Нам не забути довіку,
Як чобіт їх топтав України лани,—
Та пам'ятають же, напевне, і вони,
Як гнав їх наш народ, розбійну силу дику.

За кожну п'ядь землі, за кожен зойк дитяти,
За слізози матерів, за рідну братню кров
З нас кожен — чуєте? — себе віддать готов,
Та й камінь неживий волає до відплати.

125

Єдина думка в нас, і серце в нас єдине,
Радянський прапор ми, як сонце, піднесли,
І ви, що здобичі сюди шукати йшли,
Найдете, прокляті, безславні домовини...

Все: труд робітника, і сміливість героя,
І кожен дар землі, і кожен сплеск води,
І села вквітчані, і горді городи,—
Все звернене на вас, як безпощафна зброя.

Шалійте! Землю рвіть отруйними зубами!
Сичіть гадюками і вийте, як вовки,—
Вам не уникнути покарної руки!
Над вами — тьма і кров, а сонця світ — над нами!

1941

Я — СИН КРАЇНИ РАД

Я — син Країни Рад. Ви чуєте, іуди,
Ви всі, що Каїна * горить на вас печать?
Отчизни іншої нема в нас і не буде,
Ми кров'ю матері не вмієм торгувати!

Не тільки знесена на камінь п'єдестала,
Квітками вінчана і кроплена вином,—
Стократ милішою вона для серця стала,
Грудьми стрічаючи руйну і погром.

У крові, в стогоні, в риданнях несказаних,
У бурі подвигів, що крізь віки пройдуть,
Ясніше від усіх небес благоуханих
Сіяє нам її щоденна каламуть.

Нам хліб її черствий святіший за святині,
Сніги зими її красніші, ніж весна,

* Каїн — біблійний убивець рідного брата Авеля.

І те, що туюю вона повита нині,—
Лиш знак, що воскреса для радості вона.

Я — син Країни Рад, що ранами гіркими
Несе визволення усім земним краям,—
І кожен буйний квіт, що на землі цвістиме,
До ніг приклониться радянським воякам.

Я — син Країни Рад, що і мечем, і словом
Розвить і тне катів з розмаху, до кісток;
Сьогодні ще стойть вона в вінку терновім,
Але вже сплетено лавровий їй вінок!

Дрижать поля мої від матернього плачу,
Та ворог хилиться, уже спіткнувся він...
О сяєво зорі, тебе я бачу, бачу!
Я син Країни Рад — самої правди син!

26 грудня 1941 р.

СЛОВО ПРО РІДНУ МАТИР

Благословен той день і час,
Коли прославлалась килимами
Земля, яку сходив Тарас
Малими босими ногами,
Земля, яку скропив Тарас
Дрібними росами-слезами.

Благословенна в болях ран
Степів широчина бездонна,
Що, як зелений океан,
Тече круг білого Херсона,
Що свій дівочий гнучий стан
До дніпрового тулиль лона.

Благословенна ти в віках,
Як сонце наше благовісне,
Як віщий білокрилий птах,

Печаль і радість наша, пісне,
Що мужність будиш у серцях,
Коли над краєм хмара висне.

Благословені ви, сліди,
Не зміті вічності дощами,
Мандрівника Сковороди
З припорощими саквами,
Що до цілощої води
Простує, занедбавши храми;

Благословен мечів ясних
Огонь, отчизни охорона,
Іржання коней бойових,
Морських походів даль солона,
І «Енеїди» владний сміх,
Полтави тихої корона,

Гаряча дума Кобзаря,
Що і вогні не спопеліє,
І молоток Каменяра,
І струни Лисенка живії,
І слави золота зоря
Круг Заньковецької Марії!

І труд, і піт благословен,
Життя рясного виногради,
І при дорозі зелен клен,
І світло мудрої лампади,
І майво збраташих знамен
Навколо Кремлівської огради.

Благословенна синь озер,
І Псло, і повів рути-м'яти,
Народу геній, що не вмер,
Не вмре від жодної гармати,
У гроні світлому сестер
Благословенна наша мати.

Благословені ви, брати,
Що в сяйві дружби і свободи
Йдете до спільноЯ мети,

Родина Рильських. Зліва направо: брат поета Богдан,
батько — Тадей Розеславович, малій Максим на руках
у матері Меланії Федорівни, брат поета Іван і друг родини
Й. В. Юркевич. 1900 р.

9
З над річкою після гостини,
А тут, від гостинної відряду,
іде безглузд, лагодна вінка
Сирбонів із синіми трояндами.

16/III 1985.

7. Троянди й виноград

Із поезії Бруна Крістіане пройшло
і, коли вітероза дзвінила кільце
За салату — в кітках, деревах
марі, розах,
де куркульвився з куркі шаписько
й шебр.

З французької версії вірша Макарічі,
Укритий порохом, усе в пропахній
до мені, —
до виноградника! Лініадор Гасоль
Де не писованій? Ан. Енретту Вестону
після війни — хворі виногради.

Автограф вірша «Троянди й виноград».

У роки війни. Зліва направо: дружина поета К. М. Рильська, М. П. Стельмах, син Богдан і М. Т. Рильський. Уфа, 1942 р.

М. Т. Рильський та О. П. Довженко на фронті. 1943 р.

М. Т. Рильський виступає на ІІІ з'їзді
спілки письменників СРСР. Москва, 1959 р.

На ясні зорі й тихі води,
Благословен і славен ти,
Російський сміливий народе!

Хто може випити Дніпро,
Хто властен виплескати море,
Хто наше золото-серебро
Плугами кривди переоре,
Хто серця чистого добро
Злобою чорною поборе?

Настане день, настане час —
І розілеться знов медами
Земля, що освятив Тарас
Своїми муками-ділами,
Земля, що окрилив Тарас
Громовозвукими словами.

Хіба умерти можна їй,
В гарячій захлинутись крові,
Коли на справедливий бій
Зовуть і дерева в діброві,
Коли живе вона в міцній
Сім'ї великої, вольній, новій?

Хіба їй можна одцвісти,
Коли зоря горить рожева,
Коли шумлять-дзвенять світи
Від рику раненого лева,
Лисиці брешуть на щити
І кличе див поверху древа!

Хто золоту порве струну,
Коли у гуслях — дух Боянів,
Хто димний запах полину
Роздавить мороком туманів,
Хто чорну витешє труну
На красний Київ наш і Канів?

Ні! Сили на землі нема
І сили на землі не буде,
Щоб потягти нас до ярма,

Щоб потоптати наші груди,
Бо Партія біля керма
Стоїть, радянські, вільні люди!

Гримить Дніпро, шумить Сула,
Озвались голосом Карпати,
І клич подільського села
В Путивлі сивому чувати.
Чи совам зборкати орла?
Чи правду кривді подолати?

О земле рідна! Знаєш ти
Свій шлях у бурі, у негоді!
Встає народ, гудуть мости,
Рокочуть ріки ясноводі!..
Лисиці брешуть на щити,
Та сонце устас — на Сході!

1941

ЧАША ДРУЖБИ

До броні, слов'яни, до броні!
М. П. Старницький

В присмерковій пісні колисковій,
В оповіді сивій про походи,
Про походи, подвиги безсмертні,
В солов'їній співанці весільній
Він дзвонів не раз, переливався,
Споконвічний голубий Дунай.

Сном весняним, плеском лебединим,
Давніх літ переказом кривавим,
Скорбною легендою про розбрат,
Ще й бувальщиною побратимства
Він шумів і серце молодеє
Чарував солодким, тихим болем,
Всеслов'янський голубий Дунай.

В ньому всі ми скупані, слов'яни,
Ним усі колихані, слов'яни,

130

І в борні священній, грозовій,
Як один, підносьмо чашу дружби,
Як один, підносьмо чашу клятви,
Чашу волі, слави і братерства,—
Хай загине ворог наш навік.

Не за кривду ми йдемо — за правду
На високий, чесний ратний подвиг,
Щоб на древню Прагу золоту,
На Кремлівську гордую твердиню,
На мовчання Вавеля * суворе,
На задуму Мінська лісового
Волі вітер віяв-повіав.

Як ворожа сила налягала
На Москву, неначе чорна хмара,—
Всі народи братського Союзу
Одностайно стали їй на захист
І грудьми її обороняли.
Ой, чи це ж то, браття, та не приклад,
Не взірець хоробрості високий,
Не зразок єднання та братання?
Тож підносьмо вище чашу дружби,
Тож підносьмо вище чашу клятви,—
Хай загине ворог наш лукавий,
Хай шумить єдиним світлим шумом
Синій Дніпр і срібновода Вісла,
Вольна Волга в славному роздоллі,
Світ слов'янський — голубий Дунай!

2 квітня 1942 р.

ЯНЦІ КУПАЛІ СКРОМНІ НАМОГИЛЬНІ КВІТИ

Ти, що був бійцем і сурмачем
Люду чистосердого своєго,
Рушив, опромінений плачем,
У далеку, у нічну дорогу.

* Вавель — замок-кремль у місті Кракові, визначний пам'ятник польської архітектури XI ст.

5*

131

Знаю, що немає вороття
З того шляху, благородний Янко,
Що не стрів на покоті життя
Ти нового, ярого світанку,

Знаю все, поете, і журюсь,
Як журався ти крізь гнів великий,
Що твою зелену Білорусь
Залиши криваво-чорні ріки.

Але й інше знаю я: дуду,
Що ти хлощем вирізав у гаї,
Я в твою могилу покладу,—
Хай калина з неї виростає.

Інший хлопець прийде молодий,
Щоб сопілку вирізать з калини,
Заспіває знов вона про бій
За веселі предківські долини,

Знов Ореса-річка зашумить,
Знову заквітчається Олесь,
І в незгасній радості в ту мить
Ти з Тарасом, Янко, обіймешся.

1942

ПАМ'ЯТНИК БОГДАНА

Було, по вулицях знайомих
Ідеш до рідної ріки —
І рантом бачиш владний помах
Богдана гордої руки.

Ітратиши ніби часу вимір,
Бо обступили навкруги
Софія древня, Володимир,
Дніпра безсмертні береги.

І мислиш: то не снів уява,
Не порох пожовтілих книг —

132

Човни листючі Святослава
І хижкоокий печеніг,
І скрип Батиєвих повозок,
Неволі соромотні дні,
І, зроджений в диму та грозах,
Козак-нетяга на коні.

О так! Минуле — не могила,
Хреста примарний силует,—
Недарма ж мужнього Данила
Те п е р оспіве поет *.

Недарма, як глибока рана
Вкраїни тіло протяла,
Свого великого Богдана
Ми вічні славимо діла.

То ж він народні смаглі руки
Єднав обаполи Дніпра,
Щоб не літали вражі круки
Клювати нашого добра.

Коли несли ворожі сили
Лукаву ханщину нову,—
Він зінав, куди простерти сміло
Свою зірчасту булаву,

Він зінав, що шлях лежав єдиний
Серед пасток і вовчих ям —
З'єднати долю України
З народу братнього життям.

Хай ласки царської омана
Лягла на груди, мов тягар,—
Та як прийшла пора жадана
І в прірву впав останній цар,—

Пішли вперед брати-народи
Плече з плечем і меч з мечем
До сяйва праці і свободи
Без плах, корон і діадем.

* Йдеться про поему Миколи Бажана
«Данило Галицький».

133

І вітер радісний повіяв,
Зорю приносячи живу
У золотий прадавній Київ,
У Кремлем вінчану Москву,

І де розсипались окови,
Де трон розпався на тріски,—
Зросли поемами будови,
Лани розквітли, мов казки.

Та враз ударило на сполох
Народне серце. Зашумів
По всіх ланах і видноколах
Титана раненого гнів.

І, знову ставши до двобою
З камінносердим хижаком,
Брати ідуть рука з рукою
Ворожий відбиває погром.

Простерла смерть в моєму краї
Отруту чорних крил своїх,
Та предків зброя оживас
В нашадків подвигах святих.

В очах стойть гора Чернеча,
Копитом б'є Богданів кінь,
І вкрита славою Унеча
Гримить до наших поколінь.

Крізь ніч, крізь прах той день настане,
Здобута кровію пора,
Коли воскресне, наш Богдане,
Народ обаполи Дніпра.

І зашумує наша нива,
І знову виросте наш дім,
І пам'ятника бронза сива
Засяє золотом новим.

6 серпня 1942 р.

СЛАВНОМУ ВОІНОВІ-ТАНКІСТОВІ

Старшому лейтенанту Череднику, ~~і~~
лишньому викладачеві української
мови й літератури, синові партизана-
героя часів громадянської війни і учас-
ників війни Вітчизняної

Ти слову українському служив,
Тепер ти збройно служиш Україні.
Як гадів злих, ти давиш ворогів,
Воюючи за серця вільний спів,
За далі сині, за віків святыні.

Ти знаєш твердо, що коли в полях
Ревуть гармати і рокочуть танки,—
Вони до щастя прокладають шлях
І віру будять у людських серцях,
Що знов заграють, як вино, світанки.

Ти знаєш твердо, що кривава путь
Веде до сонця наші всі країни,
Що як останні вороги впадуть,
То знов для тебе в серці розцвітуть
Шевченка думи і пісні Тичини.

1943

ОЛЕКСАНДРОВІ ДОВЖЕНКУ ДРУЖННЕ ПОСЛАННЄ

Не раз, не два розмова в нас бувала
Про пору ту, коли ізнов орала
У вогку землю пустить рідний край,
Про час, коли від ненаситних зграй
І тінь сама розвістяся за димом.
Ще довго біль у серці ми нестимем,
Та сонце й вітер весняних степів
Тепло живлюще в груди сіячів
Без міри щедро будуть уливати,
І усміхнеться знову наша мати,
І рані заростатимуть... Той час
Веселкою стояв поперед нас,
Коли натхненно Ви пророкували,
Як знов гілля підійметься прив'яле

В садах народних, як рум'яний цвіт
Понад Дніпром звисатиме із віт
Над самою водою, пахощами повен,
Як випливуть із темних улоговин
У срібну даль процвітані човни
І мужній гарп священної війни
В священній праці нам потроїть сили.
Жита квітучі дух розіллють мицій,
Зростуть будови з попелу руїн,
І там, де проростав гіркий полин,
Гречки поплинуть молоком медовим.
Стривоженим, без краю щирим словом
Казали Ви, що маєм принести
Ми заповідь людської доброти
Туди, де ворог намагавсь розлити
Людиноненависницькі заповіти,
Що пильний погляд і тверда рука
Ітимуть в парі у більшовика
З проникливістю, з розумінням ліній
Усіх складних, якими йти людині
Доводилось в кромішній темноті,
Що над усе ми маємо в житті
Гарячу кров і творчість шанувати.
Тепер, коли святу грозу гармати
Несуть на Захід і земля стріча
Достойну смерть убивці й руйнача,—
Ви, що вливали «Ніччю перед боєм»
Ослаблим — міць, стократну міць — героям,
Прийміть од мене прості ці слова.
Вона жива, Довженку, і жива
Зостанеться, допоки сонця-світу,
Вкраїна наша! Розп'ято і вбито
У неї не одно ясне дитя,—
Але шумить, як вітер, вороття
Весни, що так лукаво в нас украли,—
І станем ми, — кріпкій і нездужалий,—
Палкий юнак і сива голова,
По лікті засукавши рукава,
До чистої, як перший сон, роботи —
Змагатися за голубі висоти,
За пломінь серця, теплоту руки,
За плескіт весел вздовж Дніпра-ріки,
За мрійний Київ, за блакитний Канів,
За передзвін незнаних океанів,

За мудрість мужа, за любов жони,
Братерства міць, дитячі світлі сни,
За шум Арагви, Волгу повноводу,
За спільну путь радянського народу!

27 січня 1943 р.

СТАЛІНГРАД

Колись унук, забравшись на коліна
Дідусяві, — цікавий як дитина,—
Між сивиною знайде в нього шрам
І скаже: — Що це? — Дід одкаже: — Там,
Над Волгою, є город, що за нього
Лягло братів моїх і друзів много
І множество — тяжких дістали ран,
Щоб випростала вся країна стан,
Хребет огидний ворогу зламавши.
Дитя! Про город той пригадуй завше,
Поглянувши на цвіт, що вкруг цвіте,
Чи яблуко зірвавши золоте,
Чи вільну пісню чуючи над полем.
Як виростеш ставним і ясночолим,
Як з друзями навчатимешся ти
Із світу в світ перекидати мости,
Легкі, мов сон, виводити будови,—
Благослови за юний день чудовий,
За твій, за наш благоуханий сад
Наш біль, наш гнів, наш подвиг —

Ста лін град!

6 лютого 1943 р.

Мандрівка пахне, аж серце п'яне!
Спадають краплі у сніжний дзбан.
Замети скляться, готові сани,
Дорога прагне подорожан.

Іржуть тихенько гарячі коні,
І рвуть обраті, і в землю б'ють,
І встало сонце на оболоні —
Додому, друзі! В щасливу путь!

15 лютого 1943 р.
Уфа

КИЄВУ

Прекрасний Києве на предковічних горах!
Многострадальному хвала тобі, хвала!
Хай на просторищах, де смерть, як ніч, пройшла,
Воскресне день життя і весен неозорих!

За очі змучені дітей смертельно хворих,
За кров, що річкою гарячою текла,
За сквернені скарби, за чорні всі діла
Хай вороги твої розсиплються на порох!

Покари повної настав жаданий час!
Не пощербився меч, і світоч не погас,
Вершить свій правий суд свята людська скорбота!

Синам, що віddaють життя за отчий дім,
Що волю принесли крізь непроглядний дим,
Наш Київ Золоті розкрило ворота.

16 лютого 1943 р.
По дорозі до Києва

МОЄМУ КРАЄВІ

Чи знаєш ти, о краю мій,
Що кожною слізовою
Ти випікаєш слід страшний,
Що в гроб візьму з собою?

Чи знаєш ти, о краю мій,
Що всі убиті діти
Волають у душі моїй:
Убивцям відплатити!

Чи знаєш ти, о краю мій,
Що тьма твоєї ночі
У день весняно-голубий
Мені кривавить очі?

Так хай же я згину — цвісти
Тобі, мій рідний краю!
Чи чуєш ти, чи знаєш ти? —
І голос: чую! знаю!

22 квітня 1943 р.

ПЕРЕЯСЛАВСЬКА РАДА

Ти стойш передо мною
В темних образах і світлих,
Україно, Україно,
Молодая у віках:
То скривавлена війною,
У комет зловісних мітлах,
То розквітла солов'їно
І розкрилена, мов птах.

Скільки меду і отрути,
Скільки муки, скільки сили,
Скільки правди золотої,
Скільки кривди і оман!
Як же день отої забути,
Переяслав сонцекрилий,
Що осяяв булавою
Непокірливий Богдан!

Раду радили чубаті
З неущербними шаблями,
Вкриті палом перемоги
Сивоусі юнаки,—
Як завести лад у хаті,
Як неволі змити плями,
Ворогам закрити дороги
До Славутича-ріки.

Щоб не брав султан ясиру,
Щоб вельможна Польща-пані
У ридвані не впрягалася
Святославових синів,—
Братню кров і братню віру
У братерському вітанні
Рада мудро привітала
Віщим клекотом орлів.

Поруч сіяли, орали,
Поруч жали і косили,—
Як же поруч не іти нам
Крізь замети снігові?

І знамена запалали,
І шлики в блакить злетіли
Гаслом-голосом єдиним
Променистій булаві.

Простяглась вона до сходу,
До восточної столиці,
Показала путь-дорогу
Поколінням і вікам.
Однокровному народу
Наш народ подав правицю
На єднання, на помогу,
На погибель ворогам.

Переяславе-герою,
Місто слави, місто згоди,
Ти зазнав неволі-муки
Від хижачкої руки,—
Та єдиною рукою
В дружбі з'єднані народи
Розв'язали білі руки
Край Славутича-ріки.

Наша згода — наша сила,
Наша дружба — наша воля,
Не темниці-кам'яниці,
А свободи світлий храм.
Хай же знає тьма безкрила
Грім козацького пістоля,
Стиск братерської правиці
На погибель ворогам.

12 січня 1944 р.
Переделкіно

КАНЕВУ

Уклін земний священним верховинам,
Де тінь Тараса на віки віків —
Душі народної любов і гнів —
Знялася в безсмертя помахом орлиним!

Там ворог був і потоптом звіриним
Топтав святині. Там моїх братів

Лилася кров і сльози матерів
Квітчали сон синовнім домовинам.

Ta встав Тарас, і встав Тарасів син,
І всі брати-народи, як один,
Знялися сонцем супроти туманів,—

І зловорожа падає стіна,
І непорочний, як зоря ясна,
В багрянім сяйві виникає Канів.

1 лютого 1944 р.

ВОІНОВІ

Коли затихне вітер у деревах
І води віддзеркалять рідний дім,
Коли по вікнах і столі твоїм
Заграє сонце в одсвітах рожевих

І мати, що устала із труни,
Тобі розчеше кучері русяви,—
Про дні, прожиті у диму і в славі,
Ти для сусідів слово розпочни.

Згадай про них, товаришів незмінних —
Степовиків, поморів, шахтарів,—
З незнаним часто передзвоном слів,
Але в одвагі й вірності єдиних.

Багато з них, немов стебло трави,
Ворожа сила в полі підкосила,
Але усіх вела вперед і гріла
Сурма неподоланої Москви.

І сам ти впав був од тяжкої рани,
Та прapor полку у руці втримав,—
І орден серце мужнє осіяв
Героєві без плями і догани.

Великий гнів і непогасний пал
Тобі левину навівали силу,
Бо всі боролись за Отчизну милу,
Як за життя, — солдат і генерал.

Ти пам'ятаєш мури Сталінграда
І грізні громи Курської дуги,
Приніс ти на дніпрові береги
Гілля зелене батьківського саду!

Од Волги й Дону ніс ти до Карпат,
Свого народу здійснюючи волю,
Жадобу помсти, крик святого болю,
Син матері і брату — рідний брат.

Поглянь вікно — твоя це перемога,
Це дружби й братства пам'ятник живий,—
Цей лан, цей сад, цей порив твій і мій,
Ця в безміри прокладена дорога!

Вершиться суд над душогубом злим,
Вінчає лавр чоло твоє стемніле,
І знову ти обличчя бачиш міле
В сусідськім колі крізь родимий дим.

Живе сім'я велика і єдина!
Твій крок твердий усі світи потряс —
І на стіні до Пушкіна Тарас
Промовив: «Воскресає Україна!»

16 серпня 1944 р.

НАПИС

В моїм будиночку, в зеленім Ірпені,
Була поліція. Запроданці брудні
Творили над людьми нелюдську тут розправу,
Все глибше грузнучи в липучу твань криваву.
Їх пан в Німеччині, що хтів би цілий світ
Загородить в один колючий, ржавий дріт,
Навчив і посіпак, — тож круг моєго саду
Колючу і вони поставили ограду.
Як спомин про страшні, про зловорожі дні,
Не стерто напису у мене на стіні:
«Такого-то числа такого-то убито...»
Яку трагедію в тім написі відбито,
Хто був незнаний той, чи написав він сам,
На страту ідучи, прощавшися з життям,

142

Ту епітафію, чи друг його й товариш,—
Не знати. Та ножем страшніше не удариши
У серце, як отим незграбним олівцем
Мене уражено! —

Ми топчемо й женем
Сьогодні зграю зло. Услід за хазяями
Втікають зрадники гарячими шляхами
У прірву, де їх жде заслужений кінець.
А невідомий той — можливо, що боєць,
Вояк заслужений чи, може, комсомолець
З ірпінських затишків чи київських околиць,—
В могилі десь лежить, і квітка польова
Могилу золотом пахучим обвива...
Спи, брате дорогий, товаришу і сину!
Безсмертен будеш ти, бо вмер за Україну.
Твій напис глибоко ми в серці бережем,
Катів караючи залізом і вогнем!
На нашій вулиці настало, друже, свято!
Знов будем ми свій сад ретельно доглядати,
Жита посімо по рідних облогах,
І, твій шануючи безвісний, скромний прах,
Дерева молоді на цій землі посадим,
І обів'emo дім веселим виноградом!

8 вересня 1944 р.
Ірпінь

МЕДИТАЦІЯ

В бідне серце моє закрадається вечір покволом,
Тихо в серці, і жаль мені світу, і дня мені жаль,
Ніби марно пройшов я, співаючи, горами й долом,
Повз веселі гаї, мимо темних, як тучі, проваль.

Друже мій, ще не знаю, який ти з лиця і на ім'я,
Молодецький мандрівче, що тільки-но рушив у путь!
Знай — я пізно збагнув це! — що кожна хвилина —
це сім'я,
Із якого й квітки, і зілля зловорожі ростуть.

Добрим паростам ти віддавай і любов, і увагу,
Без жалю викорчовуй лихий та отруйний бур'ян,
Чисту воду люби, що гарячу вдовольнює спрагу,
І серця, що минають дорогу образ і оман.

143

Кожна хмарка й травинка, у зорі відбиті твоєму,—
Тільки раз тобі послані, вдруге не буде таких!
Звуків, ліній та барв ми довіку назад не вернемо,
Тож не думай ніколи: багато ще стрінеться іх!

Маю жаль я за всім, що плило біля мене й круг мене,
За всіма, що любили мене і кого я любив.
Знай, що в світі найтяжче — це серце носити студене!
Краще вже хай шалене, повите у ніжність і гнів!

Оглянуся назад — ледве видно в туманах стежину,
А прислухаюсь — ледве якісь там ячать голоси...
Мицій сину! Коли я цю землю хвилинну покину,—
Мій недоспів візьми і, як пісню, його понеси!

11 вересня 1944 р.
Ірпінь

ПЕРЕМОЗІ

О, як тебе ми виглядали
Крізь ніч, крізь морок, крізь туман.
Як ми для тебе засівали
Від ворога відбитий лан,
Які човни, які причали
Благословенній готували,
Яким напоєм наливали
Жадоби невтолимий жбан!

Клонилася мати при дорозі,
Простягши руку в далечінъ,
Де на дощі і на морозі
Іржав синовній вірний кінь,
Земля здригалася в погрозі.
І омивали чисті слізози
Синів, що впали на порозі
Життя майбутніх поколінь.

Коли під гордою Москвою
Ворожі пінились вали
І терези страшного бою,
Як світ, розгойдані були,—
Ми, сильні силою одною,

Попід Кремлівською стіною
Стояли, сповнені тобою,
Тобою дихали й жили.

Серед німих воронок чорних
У сталінградському диму,
В ділах, як юність, неповторних,
В гостях у смерті, як в дому,
Ми, військо друзів непоборних,
З ланів, з хребтів високогорних
Мололи ворога на жорнах
І пастку ставили їому.

Єдина воля нас живила,
Єдине сонце гріло нас,
Коли тупа ворожа сила
Отрути повіддю лилась,
Малюток білих кров'янила,
Дівчат неволею душила
І провіщала, чорнокрила,
Нам рабства час і смерті час!

Та в кузнях сивого Урала,
В сухому мареві степів,
В тумані тундри, що лежала,
Неначе мертві, вік віків,
Одна рука мечі кувала,
Орала, сіяла, збирала,
Щоб затупились чорні жала
У зловорожих літаків.

І час настав, прийшла година,
Незнаменована пора,
Коли воскресла Україна,
Мов цвіт, обаполи Дніпра,
І грізна поплила лавина,
Злетіла зграя соколина
За батька мститись і за сина,
За те, що мучилася сестра.

Що для безсмертя народилося,
Від зброї смертних не умре!
Ми всі збраталися і зсестирились,
Новим овіявши старе,

Ми всім народом ополчилися,
Дніпро і Волга розгнівились —
І морем бурним покотились
До збаламученої Шпре! *

Все чесне і живе на світі
Із нами стало в дружній ряд,
Щоб мертвородники неситі,
Сини злочинства, діти зрад,
Святою правдою побиті,
Навік неславою покриті,
Постали на суді в одвіті
За Ленінград і Сталінград!

І обернувшись весною,—
Та й ким же ще ти стать могла? —
Прийшла ти, рідна, з поля бою
До білосніжного стола,
І хліб лежить перед тобою,
Що невтомленою рукою
В змаганні з тugoю-бідою
Солдатка сіяла й пекла.

Шумлять світи зеленим шумом
І жайворонками дзвенять,
Тече непереборним шумом
Тепла і праці благодать,
І не гуляти чорним чумам
По полю, всіяному сумом,—
Рости-цвісти народним думам,
Пшениці й пісні розцвітати!

Весняний гук іде в народі,
Що рідну землю засіва...
Ой скільки тонів і мелодій!
Ой що ж то будуть за жнива!
Тремтить розбійник, никне злодій,
Почувши стогромове годі,
І сонце, що зійшло на Сході,
Огнями всесвіт залива!

Київ
1945 р.

* Шпре — річка, на якій стоїть Берлін.

СВЯТО МАТЕРІ

Ронила слези у чистім полі,
Стікала кров'ю у темнім гаї,
Несла в неволі нестерпні болі,
В труні лежала — і оживає!

Ти простягала пожовклу руку,
Благословляла синів на битву,
Як вража сила, мов крук по круку,
Ішла на дику свою ловитву.

Високе серце назустріч звіру,
Назустріч кату — огонь розплати,
У дні, як ночі, — нетлінну віру
Ти зберігала, скрботна мати.

Радій же нині, о всеблагая,
Клечальним зіллям квітчай оселю:
Заржали коні у темнім гаї,
В стремена дзвонята сини веселі!

1945

* * *

Ніколи я не знов, що так люблю —
До болю, до смертельного жалю —
Понад Дніпром сріблисті верболози,
Березу, що прозорі ронить слози
На тиху, присмирнілу мураву,
Бур'ян в напівзасипанім рову,
Де часом вальдшнеп, поетична птиця,
Між листям жовтим від стрільця тайтесь.

Ніколи я не знов, як тяжко жити
Без солов'я, що в пісні аж тремтить
Тільцем своїм маленьким і гарячим...
(Коли таке ми раз в житті побачим,
Як бачив я в ліщині, при горі,

Насупроти рожевої зорі,
Над рідним ставом,— ніжної отрути
Ніколи нам, довіку не забути!)

Ніколи я не знов, що малюки,
Вітаючи нас помахом руки,
Коли наш поїзд між полями лине,
Дарують неоцінні нам перлини,
Які ревниво треба берегти.

Чужі перетинаючи мости,
Милуючися пишними містами,
На площі, що розквітли прапорами
І головами людськими киплять,
Я голосу не можу відігнати
Єдиного, що зве мене і кличе,
І заглядаєш ти мені у вічі,
І я руками тінь твою ловлю.

Ніколи я не знов, що так люблю.

21 жовтня 1945 р.

СИНОВІ

Ти був іще малий котигорошок,
Така собі одна із людських мошок,
Що виповзли на сонце, бо весна
Тепло лила із келиха без дна,
І щось собі блаженно лепетали,—
І от тебе розумники спитали
(Можливо, й сам слова сказав я ті):
Чим хочеш бути, хлопчуку, в житті?

Серйозний, як усі котигорошки,
Ти на питання це подумав трошки
І відповів: людиною. Дитя!
Благословляючи твое життя,
У трудну виряджаючи дорогу,
Яку пораду чи пересторогу
Я кращу дам, ніж дав собі ти сам?

148

Будь вірним слову, що усім словам
Із ним одним ніколи не зрівняться!
Хай веселять тебе любов і праця,
Хай дружби непогасної крило
Гірке від тебе відганяє зло,
І хай у час останній свій про сина
Спокійно я подумаю: людина!

21 жовтня 1945 р.

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

Йти назустріч бурям і зливам,
Буть одній — як велика рать,
Жити в нещасті життям щасливим,
Муку творчістю перемагати,—

Хвора дівчина, бідна Леся!
Де ще хворі такі були,
Щоб літали в таке піднебесся,
Ішо його не сягнути і орли!

Справді дівчина, справді хвора,—
А душа — немов океан,
Де сурова душа командора
І привабливий Дон-Жуан,

Де віки і в простори мандри,
Де Україна — Еллада і Рим,
Де пророча журба Кассандри
Як високий громіла грім,

Де слова обертались у крицю,
В кров живу — друкований знак,
Де підносив з мечем правицю
Вождь рабів — безстрашний Спартак.

Ти себе Українкою звали,—
І чи краще знайду ім'я
Тій, що радістю в муках сіяла,
Як отчизна — твоя і моя!

1946

149

ВЕРБОВА ГІЛКА

Вербова гілка зацвіла
У мене на столі
Як символ сонця і тепла,
Ще схованих в імлі,

Як знак зеленої весни,
Котра ще вдалини,
Як знак, що щастя сад рясний
Даровано мені.

Вербова гілка на столі
У мене розцвіла...
Прилинути, серце, журавлі,
А в них на кожному крилі
Дар сонця і тепла!

13 лютого 1946 р.
Київ

ПРАГА

На берегах живої Влтави,
Що димом сонячним трептить,
Застиг крилатий геній слави
У сивім камені століть.

Оця красуня ніжно-руса,
Що квіти в коси завива,—
Це мужній голос Яна Гуса
І Яна Жижки булава.

На кожнім кроці — біль і рана,
Уchorа навіть, як колись,—
Ta вперше звуки «Дон-Жуана» *
У цих склепіннях розлились.

Шевченку! Руку ти подав нам,
Щоб показати даль віків,
Коли з Шафариком преславним,
Як з братом брат, заговорив.

* «Дон-Жуан» — опера-драма
Моцарта.

Віддавна сміlostі й одвазі
Шумить по всесвіту хвала,
Віддавна Київ ясній Празі
Уклони дружні посила.

Віддавна сонце сяє зрячим
І чуйних закликає грім —
У звуці Сметани * гарячим,
В Неруди слові вогнянім.

Проти ворожої навали,
Проти німецького ярма
Стіною чехи повставали,
І правда їх вела сама.

І в час лихий в бою тяжкому
Тут люди слали трудові
Привіти Мінську лісовому
І зоревінчаній Москві.

Та лиш в останнім смертнім бої
Супроти спільніх ворогів
Зустріли Чехії герої
Землі радянської орлів.

І море приязніх загонів
Плеснуло піною до хмар,
І волю всенародну Конев
Приніс у Прагу в світливій дар.

В твоїх руках тепер, народе,
Твоя судьба, твій рівний шлях,
Бо світоч гордої свободи
Палає у твоїх руках.

Іди ж дорогою одною,
Де хижий терен не росте,
І трудівницькою рукою
Будуй майбутнє золоте,

* Сметана Бедржіх (1824—1884) — видатний чеський композитор, диригент і музично-громадський діяч.

Щоб на полях старої слави
Пшениця виросла нова,
Щоб хвилі Влтави і Морави
Вітали Київ і Москву!

1946

БЕДРЖІХ СМЕТАНА

Родивсь, як Моцарт,— з музикою в серці
І в пальцях, ще з дитинства послухняних.
Іще хлоп'ятком бувши, чаравав
Пражан вибагливих своєю грою,
А виріс — і почав їх надаряти,
Одважний учень сміливих майстрів,
Натхнення невиспущого дарами,
Перлинами, що виростило море
Труда й шукань, бурхливих, як душа.
Мов парості трави неподоланні,
Що пробивають невблаганий брук,
Рвучись на голос сонця з-під землі,
Мелодії крізь дику тьму неволі
До волі рвались — і крайні рідній
Весни нової велич провіщали,
Високу правду — Гусовій землі.

О, скільки сміху, скільки іскрометних,
Кипучих поризів, яке бряжчання
Мечів, що празька підняла голота
На тиранію й кривду! Як любились
І ненавиділи, оживши в нотах,
Його герої! Як пісні його
По-чеському до чехів говорили!
І враз — в ушах страшний почувся розлад,
А потім — лиш в одному задзвенів
Пронизливий, набридливий акорд,
І нікуди втекти було від нього,
І мучив він, неначе привид смерті,
Мов каляття безумне без покути,
Мов злочин, від якого не втекти.
А потім — тиша чорна залягла,
І жоден звук стозвукої землі
Не міг крізь неї променем пробитись.

152

Він знов, що вже довіку не почув
Ні слова, ані пісні, ні жіночих,
Ані пташиних голосів. Він знов,
Що межи ним і світом піднялась
Стіна залізна. Та в душі жила
Весна непереборна й неув'ядна,
І він для інших, не для себе, клав
Її на сніг безмовного паперу,
Як мак, дрібними нотними значками,
Щоб ожили у флейтах і смичках
І для людей в гармонії гарячій
Заговорили Влтави рокотанням,
Лісами чеськими загомоніли,
Полями й луками, де праця й свято,
Сівба й любов, жнива і полювання
Сплелися у веселчастий вінок,
Щоб піднести над світом, вище хмар,
Грядущу велич рідної землі...

Родивсь, як Моцарт, мучивсь, як Бетховен, —
І вмер, щоб жити у людських серцях
Як чесний геній чеського народу.

18 травня 1946 р.
Прага

ДВА СОНЕТИ ПРО ГОРЬКОГО

1

На гребні двох епох ішов палкий титан,
Всім серцем віddаний життю доби нової.
Ніколи він не вмів ділити себе надвое,
Вперед дивився він крізь ранішній туман.

Всю землю він сходив — і бачив стільки ран,
І стільки бачив сліз, що для душі дрібної
Несила б їх знести... Та хмари грозової
Він був провісником — і її співав пеан.

В кривавій темряві пройшла гроза очисна,
І в муках боротьби нова зросла отчизна,
На темних згищах піднісся світлий дім...

153

І Ленін, зодчий наш, і Партия, вершитель,
Вітали велетня, що ми зовемо — вчитель,
Що весь народ зове з любов'ю: наш Максим!

2

Коли тебе нараз вагання тінь огорне,
Коли помислиш ти, що в бéзвихдь зайшов,—
Над книгами його ти нахилися знов,
Життя його згадай, як юність, неповторне.

О, як ненавидіть умів він морок чорний,
Як з серця до людей він простягав любов,
Як кров'ю власною неправду він боров,
Як проти ворогів стояв він, непоборний!

У землю і вогонь, у силу людських рук,
У мудрість книг людських залиблений без міри,
Навік затаврував він животіння сіре.

Безсмертен, хто прийшов у світ як первоук
І міццю генія піdnісся на вершини...
Стократ загинувши, повік він не загине!

1946

ХЛОПЧИК

Сапер помилляється тільки раз у житті...
Приказка саперів

Він ці слова сказав — і це були
Слова останні, що я чув од нього.
Пригадую: маленьким ще хлоп'ям —
А був і все життя він мов хлоп'я, —
Куценькі штаненята підкачавши,
З торбиною через плече, заходив
У тиховодь романівського ставу
Із удочкою Дмитрик у руках.
Смагляве личко сяяло від щастя,
Округлими ставали оченята,
Коли хапав наживу окунець
Чи лящик хитрий. Він дивився скоса

154

Через плече на берег: там білизну
На кладці прала мати. «Он який
У вас рибалка, мамо!» Та сказатъ
Він слів цих і не думав. Лиш дивився.

Пізніше спав обов'язок на нього
Корову пасти. Це не проста річ!
Хто знає термін «згедзькалась корова»,
Хто чув страшні слова — «зайшла у шкоду»,
Хто почував неподоланий потяг
До сну, коли роса блищить на травах,
Переливаючись, і пахне сіном,
І так би от, уткнувшись в копицю,
Поринув у солодку голубінь, —
А треба притьом Лиску там чи Маньку
Сьогодні гнатъ аж на Попів ланок, —
Хто розуміє речі ці складні,
Той, почитавши «Дафніса і Хлою» *,
Закріє мовчки книгу, усміхнеться
І пригадає свій дитячий вік
Не завжди ідилічними словами.

Любив він музику. Коли, бувало,
Десь на весіллі голосно ударить
Оркестр немудрій — скрипка та кларнет,
Ta барабан з тромбоном, та труба,
Усякі витворяючи форшлаги,
Фіоритури, викрути, окраси,
Що в них сільські кохаються артисти, —
Аж стрепенеться Дмитрик і біжить
На скрипки голос. Сам на дудці він
Майстерно грав — а мріяв про баяна,
Ta на баяна грошей не було.

Роки минали — і допався він
I до баяна, як військова школа
Його в свої обійми прийняла.
Приходить він, бувало, у неділю
Do нас — такий кумедний в уніформі,

* «Дафніс і Хлоя» — давній грецький роман Лонга, де ідилічними рисами змальовано життя пастухів. — M. P.

155

Немов солдатик-лялька на вітрині,—
Одповіда лиш «так» та «ні». Зате
Як усміхнеться — серце переверне!
В самодіяльному він грав гуртку
І лиш про той гурток оповідати
Умів не скupo — і тоді являв
Зненацька спостережливість і гумор.

Із школи просто він пішов на фронт —
І в час прощання приказку саперів
Нам проказав, бо саме був сапер.
Проте загинув не від міни Дмитрик
І не від помилки.

Та довго ми
Про нього звістки жодної не мали
І думали: от-от через поріг
Зненацька ступить хлопчик наш змужнілій
І на усякі розпити жадливі
Одповідатиме нам «так» та «ні»...
Або принаймні приайде лист від нього,
Отой малій трикутник саморобний,
Що дожидали їх усі дружини,
І сестри всі, і матері святі
За тих часів по всій землі радянській.

Та сталося не так, як дожидалось.
Одного дня сестра його, Оксана
(А матері вже не було в живих),
Листа дісталася і малу посилку.
Був у посилці орден, а в листі
Писав його загону командир,
Що у бою, з гвинтівкою в руках,
Стрілявши по фашистах до останку,
Поліг наш Дмитрик, хлопчик наш, як муж.

Коли буваю в ріднім я селі,
Коли дивлюсь на хлопчиків смаглявих,
Що хитрих ляпціків та окунців
Так само гордо ловлять, між собою
Дзвінкоголосі ведучи розмови —
А в тих розмовах розмах наших днів
Одлунається, наче у кришталі,—
Я Дмитрика пригадую свого
Із теплотою, гордістю і сумом.

Шумлять жита, оновлене село
У воду видивляється з узгір'я,
У небі хмари плинуть срібнопері —
І на баяні грає хтось далеко
Мотив, що Дмитрик над усі любив.

1947

ЯНКА КУПАЛА

Хто знав його — ніколи не забуде
Очей його людської теплоти;
Він рицар був високої мети,
Він ворог був лукавства і облуди.

Він мови білоруської гранив
Ясний алмаз любовно і дбайливо,
Братам-народам появивши диво
Так, як Шевченко наш колись явив.

Він нас учив найглибше поважати
Святиню роботяшої руки,—
І увійшов наш Янка у віки,
Як образ Білорусії крилатий.

28 січня 1947 р.
Москва

ЯБЛУНЬКА-МАТИ

Дружині

«Полий цю яблуню — адже вона
Із яблучками!» — Словом цим до dna
Відкрила душу всю моя дружина.
Ця яблунька насправді вагітна,
І кожне в ній яблучко — дитина!

Ця яблунька — життя моє й твоє,
Це — наша віра, втілена у сині...
Нехай же сад всесвітній устасе
Там, де ридала мати на руїні!

26 травня 1947 р.

СОФІЯ

Тут давня дружба зріє й пломеніє,
Її ніяким бурям не згасить.
Ти пронесла крізь чорний сон століть
Свічку свободи й вірності, Софіе!

Страшний був час: тебе удави-змії
Хотіли в хижих кільцах задавити,
Твої троянди і твою блакиту
Сквернили черви зради й тиранії.

Але чи то ж Болгарія була?
Хіба народ ваш на народ вела
Та пісня, що підносив Христо Ботев? *

Ні! І в найтяжчий, у рішучий час
Братерські руки простягли до нас
Палкі ряди болгарських патріотів.

1947

ОДУЖАННЯ

Весна й зима на терезах
Або на гойдалці примхливій...
То сірим снігом критий дах,
То в дощовому переливі.

Дивлюсь, ще кволий, у вікно:
Як тепло люди метушаться!
Мов підкріпляюче вино,
По жилах міста ллється праця.

О дзвоне крапель весняних,
О брость, набрякла на деревах!

* Христо Ботев (1849—1876) — видатний болгарський поет, мислитель, революціонер-демократ.

Хіба ж не треба рук моїх
Для виросту садів вишневих?

Хіба моїх не треба слів,
Палких, немов мушкетний порох,
Серед бійців і ковалів,
Серед одважних і бадьорих?

О сонце в сивому плащі,
О праці славної вітрило,
О творчі райдужні дощі,
О всеосяжна людська сило!

1941—1947 pp.

ДВІ СИЛИ

Дві сили на землі: одна зорить в минуле,
Її рабство — п'едестал, брехня — підпора її,
А перед другою — пісень всесвітніх гули,
Сади майбутнього і творчості прибій.

Одна — це гніт і кров, це визиск і неволя,
Продажа й купля це, омана, смерть і тлін,
А друга — чесний труд у дружбі світлочолії,
Горіння сміливе і сяйво верховин.

Одна — це та, що світ ще вчора багрянила,
Це — глум напасників, це — зрадницька війна,
За вільність і за мир повстала друга сила,
Хвилини кожної росте й росте вона.

Одна, для чорних діл розщеплюючи атом,
В руїни все живе жадає обернути,
А думка другої труда своєго святом
В безмір'я осяйне освітлює нам путь.*

Вам, палії війни, не видно ще й сьогодні,
Що правди нашої нікому не здолати?
Збагніть: самі собі копаєте безодину
Ви, ополчаючись на трудівницьку рату!

Безсила клевета і марзий шип зміїний!
Ви грому хочете? На вас ударить грім!
Ми — світу молодість, ми — правота людини,
Єдине серце в нас і прапор наш єдиний,
І слово «Комунізм» написане на нім!

1947

МОСТИ

Я бачив міст в землі чехословацькій:
Через ріку прославсь він, що недавно
В своєму погожім лоні відбивала
Пожежу небувалої війни.
Народу там радянського сини
Із Чехії й Словакії синами
Боролися проти тупої сили,
Що хтіла Прагу золоту залити
Німою ніччю й крові чорногою
І закувати братську Братиславу.
Стрункий той міст переїздив ятико
З товаришами. Враз один із них,
Підвівши руку, показав мені
Таблицю й напис: Спорудили міст
Знаку Консва бійці радянські.
А нижче — місяця число і рік.
Ми далі їхали, але ще довго
Стояв мені той напис ув очах,
Стоїть і досі, і гаряча хвиля
Мені ще й досі серце заливає.

Переїздив я через вільну Віслу,
Що страдниці Варшаві обмиває
Криваві рани. Знову міст широкий,
Радянськими збудований руками,—
Руками тих, що в бойовім диму
В ім'я нового світла над землею,
В ім'я народу і народів братства
Вершили тут свій вікопомний подвиг
І визволення прапор піднесли
Над змученою польською землею.

Автомобілі бігли по мосту,
Сміялись люди, цокотіли коні,
Округлі хмарі танули на сонці,
І нам назустріч юнаки й дівчата,
Гостей радянських враз пізнаючи,
Очима ясно-синіми блищаючи
І усміхались на привіту знак.
Це ж туляки, костромичі, кияни,
Рязанські теслі, ковалі з Уралу,
Азербайджанець, білорус, таджик,
Тримаючи напоготові зброю,
Цей міст мостили,— щоб не королі,
Не біскупи і немагнати пишні,
Півлежачи в золочених каретах,
Цей міст переїздили — і простолюд
Топтали кіньми,— ні! цей міст прославсь
Для тих, що на руїнах самовластя
Будову щастя виведуть міцну!

Я згадую мости ці зарубіжні,
Що прокладав мій брат, мій син, мій друг,
Я думаю про рідної Москви
Мости камінні, гордість і красу,
Де люди всіх країв незмірних наших
Проходять, опромінені Кремлем,
Я думаю, як київський наш міст
Крізь бурю люди наші прокладали
Край того місця, де фашист кривавий
Зірвав прекрасний Ланцюговий міст,—
І горда мисль пронизує мене:
Так, ми мости будуємо у світі —
Ми, днів нових бійці і теслярі,
Каменярі грядущої комуни,—
Щоб друзі тими їздили мостами,
Щоб брат до брата броду-переходу
У ріках бурноплинних не шукав,
Щоб наша сила в єдності міцніла!

Та горе тим, хто, зброю потайну
Ховаючи, як злодій, під полою,
Дерзне ступити на мости священні!
Коли грабіжники та палії,
За морем-океаном згуртувались,

Як прапор, знявши клевету на нас
І брязкаючи доларом кривавим,
Супроти нас у хижий рушать похід,
Коли їх слуги, плаzuни зрадливі,
Підіймуть руки на всесвітню правду,
На дружбу нашу чисту,— горе їм!
Ізнову всі радянські тесляри
Бійцями встануть, і нога, що ступить
На міст наш вільний, ступить на вогонь,
І в уготовану самим же ним
Бездодній чорну упаде наш ворог.
Смерть несучи, він сам зустріне смерть!

Хвила ж бійцям і теслям! Вічна слава
Народові, трудівнику й герою,
Що мостить міст в майбутнє золотий,
Безсмертна слава Партиї великої,
Братерству й дружбі непогасна слава!

14 січня 1948 р.

ЛІС

П. Погребняку

Ліс, або, як серби кажуть, шума,—
Це не просто сосни та дуби:
Не одна там народилась дума,
Повна щастя, ніжності, журби.

Він співа то грізно, то шовково,
Як морська безсмертна глибина,—
Не одно ж там розцвілося слово,
Запала пісня не одна.

Гомонить він з вечора до рання
Незглибимий, як людське життя.
Не одно там виникло кохання,
Не одно змужніло там дитя.

Як війна крилом своїм багряним
Отінила золото наших нив,—

Він давав притулок партизанам,
Він бійців поранених живив.

З хмарами він дружбу вічну має,
Приятель дощам він голубим,—
І в пшеничнім пишнім урожаї
Лісовий тається сизий дим.

Той, хто любить паростки кленові,
Хто дібрери молоді ростить,
Сам достойн людської любові,
Бо живе й працює — для століть!

11 липня 1948 р.
Ірпінь

НАЩАДОК

Може, я записую останні
Сторінки у зошиті своїм,—
А десь близько, в білій тиші ранній,
Хлопчена із чубчиком льняним,
Тільки що навчившись говорити,
Підбира, ласкає і сердите,
Перші пари непокірних рим.

Світ навколо хвилями ясними
Б'є у невідомі береги,—
А в хлопчини серце невситиме,
Повен розум чистої жаги,
Все ж то хоче знати, обійтися...
І в поля від батьківської хати
В'ється слід маленької ноги.

Бачить хлопчик, як людська робота
Сходить ще не виданим зелом,
Мову людську і пісні він потай
Слухає з наморщеним чолом —
І співа дедалі сміливіше...
Не мого він зошита допише,—
Свій почне новим своїм пером!

4 вересня 1948 р.

ЗУСТРІЧ У НИЖНЬОМУ

Праздникам праздник и торжество есть из торжеств! В три часа ночи приехал Михайло Семенович Щепкін.

Запис Шевченка в Щобеннику 24 грудня 1857 р., коли до поета, що віртався з за- слання, приїхав у Нижній Новгород із Москви Щепкін

В диму грудневого бурана
Живлючий промінь запалав,
І знову юність нездоланна
Простерла щедрий свій рукав...
Так Олександр колись Івана *
В селі Михайлівськім стрічав.

Замети, як вовки, стояли,
І сніговий курився прах,—
Та колокольчик небувалий
Зненацька задзвінів в ушах,
І дні літейські засіяли
У непогасних двох серцях.

Тепер у Нижнім під'яремнім
Спахнула вольності свіча,
Тарас — під «наглядом таємним»,
Під свистом царського бича —
Щасливим голосом суренним
Михайла Щепкіна стріча.

Два кріпаки.... Один ще вчора
Миколи Палкіна солдат....
І обіймає поет актора,
Як батька син, як брата брат,
І зріє віра неозора,
Із згине враг і супостат.

Лунають наддніпрянські співи,
Зозуля золото кує,
Життя віщуючи щасливе,
Що за крайнебом устас,
І декабристів Щепкін сивий
У «Неофітах» пізнає.

* Пушкін — Пущина.— М. Р.

Які шляхи, які дороги,
І скільки крові й сліз кипить,—
Та царські упадуть чертоги
І правда кривду спопелить,
Коли навчиться люд убогий
Громадою обух сталити!

Їм, віщим, видиться незриме
Крізь даль засніжених долин,
І поміж стінами німими
Іскандерів лунає «Дзвін»,
І за столом сидять із ними
Бесмертні Гоголь і Щедрін.

1949

ПУШКІНУ

Ти пам'ятник собі воздвиг нерукотворний,
І нічим його не зруйнувати рукам.
Тропи ніякий плуг до тебе не загорне,
Її народ вартус сам.

Ти був супутником суворим подорожнім,
Що клали крізь терни путі в життя нове,
А нині у селі і в місті нашім кожнім
Твоє Михайлівське живе.

Я бачив твій портрет у друга-вірменина,
Із уст якутових я чув твої слова,
І в'є тобі вінок Радянська Україна,
В братерській вольності жива.

З Тверського руку ти простер у синій Канів,
Пишасямося ми співцями обома,
І щоб затъмнити вас,— нема таких туманів!..
Хай сяє сонце, згине тьма!

20 квітня 1949 р.

МАТЕРИНЕ БЛАГОСЛОВЕННЯ

Родився він в Лук'янівській тюрмі
У Києві,— а матір до Сибіру,
У прокляте Карійське заслання
Рука жандармська кинула. Відбув
Тяжку покару й батько, земський лікар,
І дозволу «ласкового» добився
Відвідати жінку. Він Сашка малого
Узяв з собою. В чорнім кожушку,
В ухатій шапці хлопчик гостроокий
Із батьком рушив у морозну путь,
В оббитій повстю тулячись кибитці.
Сніги, сніги, та вітер крижаний,
Та чорні сосни, та печаль німотна,
Та положків рипіння ненастанне,
Та сон-утішник, що маля кріпив...
А далі — бездоріжжя... Дожидання,
Коли ріка підійметься бурхлива,
І подорож по хвилях на плоті,
І ще холодне надвесняне сонце...
Та гріло серце батькові не раз
Людське, хай і незграбне, співчуття,
А син — хлоп'я, звичайно! — приглядався
До всього ненаситними очима
І дивувався широко, по-дитячі,
Мороженим пельменям та борщеві,
Який перед обідом на шматки
Сокирою рубали...

Аж кінець

Настав мандрівці... Зустріч мужа й жінки,
Довічно кинутої в льодову
Темницю... Зустріч матері та сина —
Софії Миколаївни з Сашком.
В неволі роженим хлоп'ям рухливим,
Із найдорожчим, що було на світі,
Із часткою її життя палкого,
Її життя!..

Вона вже погасала

В тяжкій хворобі — і начальство «добре»
Дозволило відвідувати Сашкові
Матусю в камері, в безокім склепі...

Прийшла весна — сибірська, близкавична,
Сашко збирал дрібні якісь квітки
І матері в дарунок їх приносив,
Вона ж йому подарувала книжку —
«Кобзар» Шевченків, що сама в тюрмі
Оправила в обкладинку убогу...

Умерла мати... Заповіт її —
Похоронити прах на Україні —
Не вволило начальство недріманне,
І на карійськім цвинтарі страшнім
Поховано вечірню чисту жертву...

Та матері зберіг благословення —
«Кобзар» Шевченка в простій палітурці,
Борця за волю книгу нездоланну,
Громові, прометеївські слова,
Що стали на папері, як огненні,
Незмінні знаки,— той малий Сашко.

З цією книжкою на путь життя
Ступив він і ніколи не похибив,
Людському щастю всі віддавши сили,
І в чистім сяєві нового дня
Ніс гордо світоч пра в д и і науки,
І всенародна шана та любов,
Як світло непогасне, осягають
Могилу Олександра Богомольця.

26 вересня 1949 р.
Харакс

ДОМИК У ТУЛЬЧИНІ

В зелено-блілім Тульчині,
Як гість минулого століття,
Будинок в щедрій тишині
Просвічує крізь верховіття.

Підперли ганочок старий
Дбайливо білені колони,
І сонце вранішнє червоне
Їх орожевлює згори.

Дитячі голоси на схилах
Дзвенять тут, як пташиний спів:
Радянських діти це бійців,
Хоробрих смертю опочилих.

В кімнаті скромній, де колись
Таємні збори відбувались,
Ляльки й ведмедики зійшлися
І малюки розташувались.

Росте їх сила молода
Тут, під наметом кучерявим,—
І поглядом на них ласкавим
Полковник Пестель погляда.

26 вересня 1949 р.
Харків

ЗА МИР

За мир у всьому світі —
Це значить: за народ,
За колоски налиті,
За шум весняних вод!

За мир у всьому світі —
Це значить: за життя,
За руки працьовиті,
За матір і дитя!

За мир у світі всьому —
Це значить: проти тих,
Хто в горі вселюдському
Прибутків жде нових.

За мир у світі всьому —
Це за братерство клич,
За те, щоб дніо ясному
Навік збороти ніч.

За мир у всьому світі —
Це за пісні й поля,
Що правою повиті,
Як голос із Кремля!

1949 р.
Москва

НА АЙ-ПЕТРІ

1

Дорога вита. Склі й нетрі.
Невірне світло жовтих фар.
І от на висоті Ай-Петрі
Ми опинились — вище хмар.

Вже смеркло. Захід згас багряний,
Могилу тіні повили.
У тій могилі партизани
Останній спочив свій знайшли.

Їм довелось життя зложити
За вільний, за радянський Крим,
Чиясь рука нагірні квіти
Поклала в узголів'я їм.

І під нетесаним гранітом
Вони лежать — сім'я одна,
І сяють зорями над світом
Їх непогасні імена.

2

Тихий вогник. Чорні силуети
Чотирьох людей у темноті.
Хто ви? Як ви зветесь? Як живете?
По якій ступаєте путі?

«Це мисливці,— нам шофер промовив,—
На Ай-Петрі будуть ночувати:
Час тепер перепелиних ловів».
«А куди ж перепели летять?»

«З України рідної за море...»
«Емігрують?» — «Вернуться вони,
Як оці тепер замоклі гори
Загримлять потоками весни».

Гріє нас далеке трепетання
Вогника серед гірських узбіч...
Ох, які ж, мабуть, оповідання
Слухатиме ця осіння ніч!..

3

Битим шляхом та крутим
Підіймалась колись на Ай-Петрі
Дівчина з серцем гарячим,
Ніжним, як шелест весняний в гаю,
Сильним, мов криця незламна.
Тут, на узгір'ї, знайшла вона десь
Непоказну, невелику рослину,
І назуву латинську її — saxifraga —
Переклада на мову батьків.
І сама ж ти достойна була,
Дівчино горда, що стала взірцем для
поетів,
Назви тієї. Ти йшла проти бурі,
Мірялась силою з нею,
Проти надії надіялась ти,
Тож годиться й тебе, непоклінну,
Слово твое, що міцніше за крицю,
Називат — Л о м и к а м і н ь!

Вересень 1949 р.
Харків

УРОЖАЙ

Густа, медова теплота
Високі налила жита,
Пшеницю, що стойть стіною,
Схилила ніжною рукою —
І в кожнім колосі тяжкім
Весняне сонце й майський грім,
І літній дощ, і ночі сині —
І все це віддано людині.

170

Людини труд — мільйони рук,
Мільйони серць! В єдиний звук
Мільйони струн народних злиті —
У цій пшениці, в цьому житі!
Як достославна боротьба,
Пройшла над нивами сівба —
І людський переможний розум
Назустріч грозам і морозам
Ішов, як сміливий вояовник.

На смерть посуху він прирік,
Піднявши мисль, як чисту зброю,
Окривши тінню лісовою
Ланів хвилясті береги.
О силі людської жаги,
О праці спільній всесилля!
Лихе виполюючи зілля,
Ви виростили з краю в край
Наш більшовицький урожай!

У зерні цім — нові будови,
У нім і шелест книг шовковий,
І спів дівчат, і сміх малят,
І зброй криця та булат!
У зерні цім — братів єднання,
Зорі великої світання,
Із ним у комунізму путь
Народи йдуть, народи йдуть.

1949

МАРІЯ ЗАНЬКОВЕЦЬКА

Її зорею називали,
Ясною зіркою... Вона
І справді трепетно-ясна
Була, як зірка. Нездужалий,
Упалий духом в ній ловив
Далеких відсвіти вогнів,
І в чистій муці Харитини *,

* «Наймичка» Карпенка-Карого.— M. P.

171

У Лимерівніх сльозах *
Черпав снагу верстати шлях,
Змагання за права людини,
За волі помах соколиний,
Що людям снився у віках.

Вогнем, жагою, пориванням
Вона серця палила всім,
Страждання граючи, стражданням
Сама була вона живим,
І руки Чехова й Толстого
Благословляли їй дорогу,
І Мирний голову клонив
Благоговійно перед нею,
І Лисенко її любив
Співучо-ніжною душою,
І невідомі глядачі —
Студентство, молодь, як годиться,—
Біля театру уночі
В її впрягались колісницю.
Коли ж веселощів струмок
Круг неї завивався струнко
І брязкіт срібних підківок
Жартливу нам являв Цвіркунку **,
О, як же молоділи всі,
Легкій дивуючи красі!
Минулося... Невже минулось,
Просяло і відцвіло?
Ні! У безсмертя обернулось
Те, що безсмертям і було,
І серед вільного народу,
Що гідно шану їй воздав,
В сто крат ясніше з небозводу
Твій, зоре, промінь запалав,
І на новій, радянській сцені,
Де правда крила простягла,
Витає неув'ядний геній
Тії, що правду нам несла.

* «Лимерівна» Панаса Мирного.— M. P.
** «Чорноморці» Лисенка й Старицького.— M. P.

І хай твій прах у гробі тліє,—
Нетлінне сяйво золоте...
Круг Заньковецької Марії
Сузір'я юності цвіте.

1949

* *

Не бійся смутку, що пливе
З великої любові,
Ні вітру, що у серці рве
Всі струни співакові;

Не бійся сліз, коли вони,
Як молодість, гарячі;
Не бійсь, як ворон восени.
Над жовтим листям кряче,—

Із смутку проліски зростуть
На весняній поляні,
У струнах серця розцвітуть
Мелодії незнані,

І сльози, як прийде пора,
Заквітнуть урожаєм,
І ворон сонячно загра
Над березневим гаєм.

1949

САКСАГАНСЬКИЙ

Молодість мою гарячу
Знов перед собою бачу,
Юні сльози, юний сміх,
Що не знати більше їх.

В театральнім темнім залі
Нам сіяли ясні далі,
Відкривав їх чарівник,
Що від нас пішов навік.

Син орлиної родини,
Син великої Вкрайни.
Всі серця він чарував,
Як весняний подих трав.

Чи в одежі Копачевій *,
Чи при шаблі Карасевій **,
Чи в Тараса *** жупані —
Серце він живив мені.

Захват наш — високий подив —
Серце наше благородив.
Він, Іван, у «Сусти»
Сіяв мислі золоті

Про мистецтво для народу,
Про високу нагороду,
Що мистецтво тим несе,
Хто йому віддасть усе.

Він дожив до днів щасливих,
Що по наших ходять нивах,
І народ йому воздав
Світлу славу серед слав!

Він погас, як вечір гасне,
Але образ той прекрасний
Збережу довіку я —
Саксаганського ім'я.

1950

* «Сто тисяч» Карпенка-Карого. — M. P.
** «Запорожець за Дунаєм» Гулака-Артемовського. — M. P.
*** «Бондарівна» Карпенка-Карого. — M. P.

МАЯКОВСЬКИЙ

Його ході розмашисто-широкій
І розмах слів його відповідав;
У весь він був — як весняний неспокій,
Як весняні потоки буйних трав.

Високому відповідали зросту
Високого напруження діла,—
І з тимчасових ніби «Вікон РОСТА»
Століть грядущих далечінь росла.

Він ненавидів, бо умів любити,
Як мало хто уміє з нас любить,
Він знаважав усе гладке і сите;
Бо в серці мав незмірну ненасить.

Його рядки, немов бичі свистючі,
Пекли й разили, щоб навік збороть,
Проти ворожої ставав він тучі,
Бо знов, що клас і він — єдина плоть.

Коли тепер несуть радіограми
З-за океану злісну клевету,—
Ми знаємо, що Маяковський з нами
За нашу мирну бореться мету.

І недарма в країнах зарубіжних,
Де наши друзі і брати живуть,
Без марних слів і компліментів ніжних
Його поети вчителем зовуть.

Він був і є, він є і завжди буде,
Він з нами на риштованих будов.
Як вітер, увіходять в наші груди
Його ненависть і його любов.

1950

ШЕВЧЕНКО

Кобзарем його ми звемо,
Так від роду і до роду:
Кожний вірш свій і поему
Він присвячував народу.

Чисту матір і дитину
Він прославив серцем чистим,
Всю осяяв Україну
Поглядом він променистим.

Ясен досвіт ще не сходив,—
А йому перед очима
Дружба радісна народів
Як зоря палала зrima.

Ось чому в сім'ї великий,
У цвіту садів прекрасних
Буде жити він навіки,
Як безсмертний наш сучасник.

1950

КЛИЧ НАРОДІВ

Не спиться вам, панове в Вашингтоні,
Людською кров'ю й честю торговці,
Що посадили золото на троні,
Що родитеzь з отрутою в руці?

Не спиться вам, нью-йоркські бізнесмени,
Чікаcькі м'ясники і різники,
Вам, що хотіли б світ увесь зелений
Залити огнем смертельної ріки?

Не спиться вам, парламентські витії,
Масні злодії, в орденах кати,
Всі, хто від слова правди скаженіс,
Всі, хто брехнею хоче світ пройти?

Не спиться вам, бо, як лавина, рине
Народів клич по кулі всій земній:
За світлу працю! За права людини!
Війна війні! За мир — священний бій!

Не спиться вам, панове з Сан-Франціско,
Бо закипіли всі моря до dna,
Бо в велелюднім, чеснім нашім списку.
Щодня нові зростають імена!

176

За мир! — два слова, що світи стрясають!
За мир! — слова, що дзвоном вічовим
Усі серця нескорені скликають,
Життя несуть усім серцям живим!

Нам треба миру — чусте, неситі? —
Усім, хто сіє, хто буде, — всім!
За чесний труд, за мир у всьому світі
Ми стоймо, і голос наш — як грім!

Нам треба миру, як води й повітря,
Як хліба й сонця, — миру треба нам,
І ми розтрощим всі споруди хитрі,
Омані ваші, тендлярі життям!

За мир! За силу правди однієї,
Що повінню росте углиб і вшир!
За мир! За день! Геть руки від Кореї!
Геть напади розбійницькі! За мир!

За мир! За дружбу всіх народів щиру!
За щастя сонячне — проти негод!
Над людськістю вселюдський прапор миру
Несе радянський трудовий народ!

1951

ДРУЖБА НАРОДІВ

Дружба народів — не просто слова,
Дружба народів — це правда жива,
Колос на ниві і діти щасливі,
Сила людська в весняному розвиві.

Дружба народів — це злагода й мир,
Це горизонтів невиданих шир,
Пісня дівоча в гурті молодому,
Сад-виноград біля отчого дому.

Дружба народів — це сяйво зорі,
Що виглядають усі трударі,
Подих зеленого, вільного моря,
Книги безстрашні і далі прозорі.

177

Дружба народів — братерські столи,
Де на бенкет звідусюди прийшли
Люди трудящі єдиної волі,
Воїни правди, бійці ясночолі.

Дружба народів — це Леніна клич,
Сонце незгасне над тъмою сторіч,
Дощ благодатний у срібній одежі,
Давін опівнічний з кремлівської вежі.

1951

ТОВАРИШЕВІ ПО ПЕРУ

Коли життя ти не учасник,
А тільки свідок віддаля,—
Дарма чекатиме прекрасних
Від тебе подвигів земля.

Твої слова, не вміті потом
Непогамованого труда,
Пролинуть непотрібним льотом,
Не залишаючи сліда.

Не допоможе ані рима,
Ані метафора складна:
Поезія — це праця зrima,
Це думки смілої весни.

Як хочеш від людей шаноби,
Любов і гнів бери у путь,
А то лиш допотопні сноби
Твою поезію приймуть.

Коли слова для тебе — грище,
Звукосполучення нове,—
Тебе народ, суддя найвищий,
Марнописателем назве.

1951

178

ТИХО

Я так давно не чув, як перепел вночі
Запідпадьомкає, як в лузі деркачі
Охриплім голосом задеркотять жагуче.
Ти вперше чуєш це, маленький мій унуче,
Що довго так не спиш, дивуючи з життя.

Люби його, люби, як я любив, дитя,
Як знову я ладен — і можу ще любити!
Перед тобою світ — великий том розкритий,
І перші букви в нім тобі лише дались...
Що ж! Ті, що я не знав, спізнаєш ти колись!

1951

ПІСНІ

Коли пісні моего краю
Пливуть у рідних голосах,
Мені здається, що збираю
Цілющі трави я в лугах.

В піснях і труд, і даль походу,
І жаль, і усміх, і любов,
І гнів великого народу,
І за народ пролита кров.

В піснях — дівоча світла туга
І вільний помах косаря,
В них юність виникає друга,
Висока світиться зоря.

Люблю пісні моего краю,
Та не спинюсь на тім лише:
З любов'ю вухо привертаю
До братніх на землі пісень.

Немає людності такої,
Громади жодної нема,
Яка б із давнини глухої
Ішла по всесвіту німа.

179

Багато голосів на світі,
Як барв на поверхні земній,
Та всі вони в єдине злиті
У мрії людства віковій.

Це — рук стискання працьовите,
Це — серць братання у бою...
Жагу пісень, в труді омитих,
Люби, як брат сестру свою.

У кожній мові, в кожнім слові
Краси майбутнього шукай,
Де в неокмареній любові
Розквітне світу небокрай.

1951

РАНОК НАШОЇ ВІТЧИЗНИ

В небі хмарки білосніжні, легкі, ніби пір'я,
Роси на травах — погоди хорошої знак,
Птах, що піднявся з долини й летить до узгір'я...
Може, то лебідь піднявся, а може, — літак.

Сиві, рожеві, блакитні дими кучеряві
Плинуть з високих, мов башти, стрімких димарів.
Встало робота, умилася до сонця — і в славі
Йде по Вітчизні, що липень ласкаво пригрів.

Сад потягається зо сну, пшениця у полі
Хвилює грас сухою і котиться в синь,
Ряд залізничних на сонці виблискус колій,
Мчаться вагони — живити простори пустинь.

Дівчина поле й співає. Озвались до неї
Інші — у кожної серце, як жайворон-птах.
Всі заспівали одної, і кожна співає своєї,
Спільна дорога у всіх, та окремий у кожній шлях.

Жаром палають слова: «Геть, злочинці, з війною!
Праці дорогу! У світі панус хай мир!»
Вежі Кремля піднеслися над Москвою-рікою,
Тіні блакитні лягають від Ленінських гір.

1952

180

* * *

Коли тривоги життєвої
Тебе підхопить вітер злив,
По вінця сили трудової
У серце стомлене налий.

Нехай не вис самотина,
Як чорний пес за ворітми!
Скажи крізь муку: я людина!
Зрадій крізь горе: я з людьми!

20 вересня 1952 р.

ЧУВАСЬКИМ ВИШИВАЛЬНИЦЯМ

Рукам, що цей узор любовно вишивали,
Серцям, що билися, немов одно, над ним,
Пісням, що мовою чуваською лунали,
Як сестри всіх пісень у хорі трудовім,

Спасибі хай летить над Волгу повноводу,
До піль оновлених і до лісів нових.
Народу вільному до вільного народу
Так легко промовлять, хоч різні мови в них!

Чувашки! Чи ж давно одежею рабині,
Неначе путами, ви спутані були?
На весь квітучий зріст ви випростались нині,
Пішли просторами, де матері не йшли.

Там, де невільниці собі сліпили очі
При світлі каганця убогім і чаднім,
Де спини гнулися ще змолоду жіночі,
І розум тъмарився, і в хаті слався дим,—

Дорога стелеться, ясна і безупинна,
Шляхів заказаних у праці вам нема,
І жінка звільнена — не «слабша половина»! —
Біля державного стойть вона керма.

181

Спасибі ж, руки, вам за взори ці квітучі,
За дар, що ви мені прислали здалеки!..
Хай пісня, що я склав на придніпрянській кручі,
Простягнеться до вас, як братній стиск руки!

18 червня 1952 р.

ВИЗНАЧЕННЯ ПОЕЗІЇ

Вона — рожевий цвіт весни,
Любові поцілунок.
А в дні біди? А в дні війни? —
Вояцький обладунок.

Вона — це шовк, вона — сдваб,
Водиця і травиця...
А як повстав на пана раб?
В руках повстанських криця.

Вона — це золота руда,
Іскриста і багата...
Та в дні великого труда
Вона — ковалі і ратай.

Вона — це гармонійний спів,
Дух злагоди і миру...
Та проти хижих паліїв
Вона здійма сокиру.

Коли, немов зоря земна,
Нам комунізм засяє,—
О, вір: тоді лише вона
На струнах всіх заграс!

1953

ВИСОКИЙ СПІВ

Пам'яті Остапа Вересая

Чи в місті Глухові на ринку,
Де скрип возів і людський грім,
Чи серед степу на спочинку
Удвох з поводиром малим,

182

Чи у компанії корчменій,
Голоти радості сумній,
Підвівши вгору очі темні,
Кобзар підноси в голос свій.

Співав про втечу із Азова,
Про удову та трьох синів...
Немов самого серця мова,
Луна в його високий спів.

А то заводив жартівливу,
Або глибоко жарт влучав,
Коли дворяночку пестливу
Бичем нещадним він шмагав.

Була, проте, у нього пісня
Своя, улюблена, одна.
Погрози й кари лиховіні
Йому приносила вона.

Співав — душа сама співала,
Співав — народ співав то сам, —
Що кривда скрізь запланувала,
Що правду віддано панам.

Співав, похилий, нездужалий,
Співав — і серцем молодів,
Співав — і люди оживали,
Співав — і ріс народний гнів.

Співав — і йшла луна по хатах,
Як вічовий великий дзвін.
Ножем неситих і багатих
Разив у same серце він.

І вірив він: хай кривда кряче,
Проте ж настане правди час...
Він бачив те, Остап незрячий,
Що зрячий оспівав Тарас.

1953

183

ПАРТІЯ

Вона — у кожнім повороті
Землі радянської стерна,
Вона — у книзі і в роботі,
В народнім диханні — вона.

Вона — єднання поля й міста,
Міцне і світле, як алмаз,
Вона — це зброя наша чиста
І наш ясний дорожок.

Вона — це мисль, вона — це дія,
Вона — це засів і жнива,
Вона — це людськості надія,
Твердиня правди світова.

Вона — в нових морів розливах,
В народів дружбі віковій,
Вона — в очах дітей питливих
При карті всесвіту новій.

27 липня 1953 р.

В ДНІ СВЯТА

В дні величного, світлого свята,
В дні обіймів народів-братьєв,
Рідна земле, щаслива й багата,
Мій уклін тобі, мій тобі спів!

Розлилась ти садами-морями,
Розцвіла чудесами будов,
І якими ж я міг би словами
Про свою розказати любов?

Про любов до труда і людини,
До братерства, що творить пісні,
І до Партиї, що верховини
Комунізму відкрила ясні?

Українці мої й росіяни,
Що я теж називаю — мої!
Чи ви чуєте в ранок весняний,
Як вам славу дзвенять солов'ї?

Білоруси мої, і грузини,
І вірмени, мої теж повік,
Наша дружба ніколи не згине,
Ворог наших не висушить рік!

Нерозлучні гора і долина,
Нерозлучні моря й кораблі...
Слався, земле радянська єдина,
Слався, дружбо людей на землі!

15 травня 1954 р.

ДО ПОЛЬЩІ

Уклін народові, землі, містам і селам,
Де гостем я не раз бував, як друг і брат!
Ми поруч сімо, ясні дороги стелем,
Над нами синь небес, як росяний блават *.

Уклін народові, що скинув рабства пута,
Що звівся в шелесті квітучих верховіть!
У нього вірний шлях, душа його розкута,
І крила вирости, і льоту не спинить.

Із Гданська моряки, горянин з Татр зелених,
Вроцлавський робітник, з-під Ломжі
— селянин —
Це сила все одна і голос це один,
Бо сонце вольності горить на їх знаменах.

Радянські воїни, визвольна польська рать
Нетлінну здобули в боях священну славу...
Над давнім Вавелем нові зірки горять,
Трояндою з руїн ти піднеслась, Варшаво!

Хай руки славляться і очі молоді,
Хай квітне боротьба за мир у нас єдина!
Як пісня з піснею, вітається в труді
З новою Польщею Радянська Україна.

1954

* Блават — волошка.— М. Р.

РОЗМОВА З ДРУГОМ

Ліс зустрів мене як друга
Горлиць теплим воркуванням,
Пізнім дзвоном солов'їним,
Ніжним голосом зозулі,
Вогким одудів гуканням,
Круглим циканням дроздів.

Ліс зустрів мене як друга
Тінню від дубів крислатих,
Смутком білої берези,
Що дорожчий нам за радість,
Кленів лапами густими,
Сосни гомоном одвічним,
Срібним шемранням осик.

І до друга я звернувся
Із промовою такою:

Ти рости на втіху людям,
Отінай кохання чисте,
Бережи нам світлі ріки,
Що полям несуть вологу,
Що запліднюють сади,

А за кожну деревину,
Що піде нам на будови
Чи на щогли корабельні,
Ми нові гаї посадим,
Щоб земля була весела,
Як веселе птаство в лісі,
Як веселі деревя.

1954

ВІРМЕНІЙ

Крізь темряву віків, як світоч невгласимий,
Жадобу вольності ти гордо пронесла;
Коли ж терни вились навкруг твого чола,
Безсмертний спів лунав над горами твоїми,

186

Ти бачила зорю орлиними очима,
Хоч груди, як удав, стискала хижка мла,—
І сталося! Між скель троянда розцвіла,
Що у майбутньому стократ пишніш цвістиме.

Твій древній Єреван, сади твої й поля,
Тебе животворить проміння із Кремля,
Ширяє світлий труд в долині Араката.

Між друзів і братів, у гомінкій сім'ї
Будови зводиш ти невидимі свої;
Прийми ж і мій уклін — від друга і від брата.

15 вересня 1954 р.
Єреван

ХУДОЖНИК

Миколі Бажанові

Густими барвами земнimi
Він звеселяє полотно,
І чим рясніш воно цвістиме,
Тим довше житиме воно.

Не кожну фарбу, що потрапить
Йому під руку, він бере,
Життя не кожний марний клапоть,—
Лиш те з життя, що не умре!

Але бувас, що в дрібниці,
У сонця відсвіті легкім
Велике сяєво тайтесь,
Як в іскрі — блискавка і грім.

Листка осіннє опадання,
Повита інесм трава —
Вість про весняне розцвітання,
Розгадка давнього нова!

Та найпишніше там цвітіння,
Найвище серце там зліта,
Де рух, де дія, де горіння,
Чуттів і мислей повнота.

187

На траві роси немас,
Дим прослався над селом.
Землю ластівка черкає
Розтривоженим крилом,

Горобці в піску сипкому —
Ніби діти у ставку...
Стане ясно і малому,
Річ побачивши таку:

Йде гроза з-за верхогір'я...
Справді, тільки примічай:
Чорних птиць імлисті пір'я
Затемнило небокрай.

Прокотився грім з розгоном,
Грають блискавок шаблі,
Пахне морем і озоном
Від притихлої землі.

3 червня 1955 р.
Київ

ВІЙНА ЧЕРВОНОЇ Й БІЛОЇ ТРОЯНДИ

Был теплый дождь, в траве стоит вода.
И. А. Бунин

Був теплий дощ, в траві стоїть вода,
На гілці синя бабка обсихає,
Запах буркун гостріше. Молода
Уперше в небі ластівка ширяє.

Підв'язуючи світлий виноград,
Сміється дівчина не знаті з чого.
Червоних маків розгорівся ряд
Після дощу, ласкавого й рясного.

З-над річки лине пісня голосна,
А тут, біля гостинної веранди,
Іде безкровна, лагідна війна
Червоної та білої троянди.

16 липня 1955 р.
Київ

ТРОЯНДИ Й ВИНОГРАД

Із поля дівчина утомлена прийшла
І, хоч вечеряти дбайлива кличе мати,
За сапку — і в квітник, де рожа розцвіла,
Де кучерявляться кущі любистку й м'яти.

З путі далекої вернувся машиніст,
Укритий порохом,увесь пропахлий димом,—
До виноградника! — Чи мільдью * часом лист
Де не попсований? Ну, боротьбу вестимем!

В саду колгоспному допитливий юнак
Опилення тонкі досліджує закони,—
А так же хороше над чорним ґрунтом мак
Переливається, мов полум'я червоне!

Ми працю любимо, що в творчість перейшла,
І музику палку, що ніжно серце тисне.
У щастя людського два рівних є крила:
Троянди й виноград, красиве і корисне.

6 вересня 1955 р.
Київ

ЛІСНИК

Лісник знайомий єсть у мене. Він
До щеплювання має хіть велику,
Отож хвилюється не без причин,
Узвішши яблуньку чи грушку дику.

Мерцій до ліоху, де лежать живці
Кандиль-китайки, бери та ренети...
Ніж у кишенні, у правність у руці —
За рік по тому ж лісі ви ідете

* Мільдью — хвороба винограду.— М. Р.

Тому він з пристрастю такою
Малює море без країв,
Часи не сну, а наспокою,
Великих Партий синів.

Він пильний, сміливий, стоокий,
Ніщо від нього не втече,
Минулі і майбутні роки
Він підіймає на плече.

Він — труд, він — гнів, він — спів любові,
Він там, де люди й боротьба,
Він — братній усміх юнакові,
Він — меч повсталого раба.

І ми читаемо з картини:
Яке глибоке щастя — жити,
Бути гідним імені людини,
Народу й людськості служить!

12 жовтня 1954 р.

ШПАКИ

Знов прибули до нашої шпаківні
Ї, мабуть, торішні хазяї
І зразу співи почали свої,
Насмішкуватим спрямуванням дивні.

Оригінальності від них не ждіть:
Шпаки — це імітатори веселі;
То іволга у пісні їх дзвенить,
То хлончик, друзів кличучи, свистить,
То соловейко розсипає трелі,
То колесо немазане скрипить.

Такі ото сусіди наші втішні.
Шпак не від того, щоб, як спілі вишні,
Покуштувати, що воно на смак,—
Ta садових повзучих розбишак,

Неситу гусінь, нищить так ретельно,
Що той грішок не майте за смертельний,
Шануйте друга... Де ж таки без хіб
Ви друга на землі найти могли б?

27 квітня 1954 р.
Київ

ПОРАДА

Мені казав розумний садівник:
«Коли ти пересаджуєш ялинку,
Відзнач північний і південний бік
І так сади: ростиме добре й гінко.

Нехай на південь дивиться вона,
Як і дивилася — тим самим оком;
Тих самих віт хай темна гущина
З північним вітром бореться широким.

І ще одно: сади її в гурті;
Сама вона, без подруг, не ростиме...»
...Поради є хороші у житті,
І я навів не гіршу поміж ними.

1955 р.
Київ

ПЕРЕД ГРОЗОЮ

Старайся наблюдать различные приметы.
А. С. Пушкин

Натрудивши у квітні,
Перецвівши у маю,
Йдуть дерева передлітні
В повінь лагідну свою.

Пелюстки зронивши в ноги,
Ждуть у зав'язі вони
Благодатної вологи
З рук дозрілої весни.

І бачите, що пагінці нові
Над стовбурами зносяться старими,
І вірите, що в гущі лісовій
Сім'я дерев нелісівих ростиме.

Що вкриє цвіт їх, як рожевий сніг,
Як теплий сніг, щоб серце наше гріти,
І певні ви, що незабаром з них
Плоди пахучі зірвуть наші діти.

Отак собі він ходить по гаях,
Заглиблюючись у гущину дедалі...
Товариші у радості й трудах!
Не потребує віршик цей моралі.

25 вересня 1955 р.
Пуща-Водиця

ПРИМОРОЗОК

Троянди паморозь іскристо-сиза вкрила,
Хоч бідні пуп'янки ще прагнуть розцвісти;
Летить до вирію, до теплої мети
Гусей згуртованих черга ширококрила.

Човни у пристанях, і згорнуто вітрила,
Як перечитані від милої листи,
У лісі паростка живого не знайти,
У полі хліб людський людська рука скосила.

А от же пуп'янки у мене на столі
Сьогодні розцвіли у хатньому теплі,
На стеблах, живлених солодкою водою,

І зелениться рунь крізь сонну каламутъ,
І знаю, що човни — не нині, то весною
За срібними гусьми по водах попливуть.

4 листопада 1955 р.
Київ

М. Т. Рильський та С. Х. Мовчан у Параски Амбросій.

М. Т. Рильський у Голосієві.

М. Т. Рильський на полованні.

М. Т. Рильський за роялем. Праворуч стойть народний артист Радянського Союзу І. С. Козловський.

МАРКОВІ ДУБИ

На хуторі І. Карпенка-Карого Надія (Кіровоградщина), де написав великий драматург ряд кращих своїх п'єс, не раз гостювали М. Л. Кропивницький, М. К. Заньковецька, М. К. Садовський, П. К. Саксаганський. Там був звичай: кожен із гостей садив дерево чи кілька дерев. Розрослися на хуторі «Маркові дуби» — дуби, що посадив М. Л. Кропивницький.

Дуби ростуть поволі, неквапливо;
Хто садить дуба,— той його, можливо,
І не побачить вищим, аніж сам.
Це — дар майбутнім, скажемо, літам,
Привіт іще не знаним поколінням,
Весна, в тумані скована осіннім.

Та він садив, усатий чародій,
Роботі сам радіочи своїй,
Співаючи — звичайно, випадково —
Улюблене: «...Зелена діброво...» *

І от ростуть за нашої доби
В добу колишню саджені дуби,
Розкрилося вітами широко,
Лапатим листям юне тішать око,—
Ну, а старим нагадують ті дні,
Коли були заковані пісні,
Стогнало в путах українське слово
І дерзновенну сміливість Маркову
Та молодих його товаришів
Ще у колисці царський пеар душив...
Не задушив! Не для тісної зали —
Вони, одважні, для народу грали,
І кращою з найкращих нагород
Було визнання, що їм склав народ.

* Пісню «Добрый вечір тобі, зелена діброво» М. В. Лисенко записав од М. Л. Кропивницького. — М. Р.

Ростуть дуби, купають в небі віти,
А навкруги, немов веселі діти,
Дубки та липки зводяться рясні...
Співає молодь молоді пісні —
І, сповнені зичливості й любові,
Дуби над нею шелестять Маркові.

13 лютого 1956 р.
Київ

ОЗНАКИ ВЕСНИ

Ї чутно у голосі синиці *
І в криках круків у височині **,
Вона в останній заметлі сниться,
Її угадуєш по довшім дні.

Вона — в бруньках блискучих на каштані,
В снігу рудому, у струмках брудних,
Що чистим сріблом грають у тумані,
Мов бруд ніколи й не торкався їх.

Вона — у краплях, що спадають дзвінко
Із голих віт, які стрясає птах,
Вона — в підсніжній зелені барвінку,
В сережках на березових гілках.

Вона — у кузні, де нетерпеливо
У перегони грають молотки,
У верболозі, сплетенім примхливо,
Що червоніс тихо край ріки.

Вона — в душі, що рветься у дорогу,
У пісні, що не здатна вже мовчати;
Вона — в очах, що чорно і волого
Під білою хустиною блищає.

Квітень 1956 р.
Київ

* Весняний спів синиці зовсім інший, ніж зимовий.— M. P.

** Весняна шлюбна гра круків (воронів) у повітрі.— M. P.

МОВА

Треба доглядати наш сад.
Вольтер

Як парость виноградної лози,/ Плекайте мову. / Пильно й ненастінно Політь бур'ян. / Чистіша від сліз Вона хай буде. / Вірно і служняно Нехай вона щоразу служить вам, Хоч і живе своїм живим життям.

Прислухайтесь, як океан співає — Народ говорить. І любов, і гнів У тому гомоні морськім. Немає Мудріших, ніж народ, учителів; У нього кожне слово — це перлина, Це праця, це натхнення, це людина.

Не бійтесь заглядати у словник: Це пишний яр, а не сумне провалля; Збирайте, як розумний садівник, Достиглий овоч у Грінченка й Даля, Не майте гніву до моїх порад І не лінуйтесь доглядати свій сад.

Квітень 1956 р.
Київ

ПЕРШИЙ ГРІМ

Як перший грім, мов колесо веселе,
Прокотиться над лісом весняним
І залишить гроза блакитний дим,
А по долинах вогку млу простеле;

Як хмарки, мов Колумба каравели,
На обрії розтануть голубім,—
Зітхнуть поля всі подихом одним,
Гілля на липах оживе дебеле,

Легка бджола за взятком полетить,
Трава збагне, що треба зеленіть,
Бруньки липучі лопнут на каштанах,

І ніж кривий в руці садівника
Заблісне враз, щоб яблунька хистка -
Стрункіш росла по живоносних ранах.

18 квітня 1956 р.
Варшава

ВІТЧИЗНІ

Вітчизно! Горді ми тобою,
Трудом і подвигом твоїм,
Твоєю чистою весною
І сили струменем живим.

Ми й там, між горами чужими,
В обіймах голубої мли,
Боліли болями твоїми,
Твоєю радістю жили.

Ти — серце, сповнене любові,
Ти — правий непоборний гнів,
Горячі в твоїй стобрятній мові
Зірниці молодих вогнів.

О! Годен чорної отрути,
Не вартий ні хвилинни жить,
Хто міг на мить тебе забути
І занедбать тебе на мити!

У праці, в співі, рано й пізно,
Як до землі колись Антей,
Ми припадаємо, Вітчизно,
Тобі до трепетних грудей.

1 червня 1956 р., Київ,
після повороту з Австрії

ЛЕНІНГРАДОВІ

Твоєї гордої принади
Не змалювати й не забути,
До тебе в лоно, Ленінграде,
Річки історії течуть.

Спізнати тебе й не полюбити
Сліпогордій тільки б міг;
Твоя Нева, твої граніти,
Півблизь, півтінь ночей твоїх,

Будинки величаво прості,
Адміралтейський гострий шпиль,
І кораблі, як добрі гости,
Що припливають звідусіль,

І гомін вулиць многооких,
Як плеск немовчної води,
І ратних подвигів високих
Ta болю смертного сліди,

І працьовиті, чемні люди,
Що тиха пристрасть в них кипить,—
Це все зі мною жити буде
І після мене буде жити!

До болю глибоко запали
У серце втомлене мені
Ультрамаринові канали
І зламані у них огні.

27 липня 1956 р.
Рига

ЧЕРЕМЩИНА ПІСЛЯ ДОЩУ

Було, було... Було і відкотилось,
Мов колесо, в туманну глибину,
Та мить таку я пережив одну,
Одно таке у пам'яті відбилось.

Дорога. Ранок. Тиша. Довгий яр,
Весь білою черемховою залитий.
Гроза минула, і пахучі квіти
Усі в краплинах. Ллється з-поза хмар

Проміння тепле і голубувате.
Біля криниці коні напувати
Спинились ми. Краплинами блищає
Вологі очі підлітка-дівчати.

І невидимі в пущах солов'ї
Жагу солодку в звуки виливають.
Здавалося, що то самі гаї
Назустріч сонцю ранньому співають.

По кладці молодиця перейшла,
Похитуючи відрами дзвінкими.
Здалося — щастя розцвітає зриме
На ковороті світлого села.

Все тоне у безумній черемшині,
Все пахне молодістю і життям...
Чому звеліти власним почуттям —
«Лишіться!» — не дозволено людині?

Отак би в серці смертнім закріпить
Безсмертну силу й молоду жадобу,
Щоб зосталися у житті до гробу
Метелиці орошених суцвіть,

І солов'ї, і дівча, і молодиця,
І тихе ржання коней, і весна,
І все, що в сні скороминущім сниться
І ніби сон — навік, навік мина!

28 липня 1956 р.
Рига

ЛИСТ ДО ВОЛОШКИ

Бідна волошко, чому ти у житі,
А не на клумбі волієш рости?
Чом не схвильовано слухаєш ти,
Як хлібороби кленуть працьовиті
Квіти, що вміють так гарно цвісти?

Дика у тебе, волошко, натура,
Що не злама її людська культура,
Бо ж не скорив тебе той садівник,
Що дивогляди виводити звик,
Що простуватих дивує сусідів
Барвами різних чудесних гібридів!

Бідна! Для вчених людей і в селян
Ти непотрібний, шкідливий бур'ян,

І зрозуміло, що є у них подум
Рушить на тебе нещадним походом...

Ну, а яка ж бо ти люба в вінку,
Що обвиває голівку палку,
Як ти хвилюєш, засушена в книзі,
Очі, смертельній не віddані кризі,

Як ти, поставлена в світлий кришталль,
Будиш у серці і радість, і жаль!
Чом же, ласкова така і красива,
Квітко нещасна, ти житу шкідлива?

13 серпня 1956 р.
Київ

ОСІННЄ СОНЦЕ

Яблук рум'янець і пахощі трав
Осені сипле бобровий рукав,
Крають плуги для нового засіву
Землю, від ран живоносних щасливу.

Миру над світом сіяє маяк,
Тим-то спокійно свій невід рибак
Кидає в море, що піниться й грас,
Птиць перелітних гойдаючи зграй.

Білі тумани пливуть по землі,
Зброю для миру кують ковалі,
Прагне служити не війnam проклятим —
Злагоді й щастю розщеплений атом.

Чисті в любові, засмаглі в труді,
Пісню дівчата ведуть молоді,
Сонце осіннє по-літньому блиска,
Радує матір ласкова колиска.

Горе ж тому, хто потвору війни
Кличе устати з важкої труни,
Горе тому, хто посміє підняти
Руку на першу усмішку дитяти!

25 жовтня 1956 р.

ПРЕДСТАВНИКАМ «НОВОГО МИСТЕЦТВА»

Чи вартій той людського слова,
Хто відкидає, як сміття,
Діла Веласкеса * й Серова,
Матейка ** й Рєпіна життя?

Чи вартій — де вже там пошани,
А бути названим хоч би,—
Хто зневажжа священні рани
Живої праці й боротьби?

Чи вартій — де вже там візнання,
А бути згаданим хоча б,—
Хто в дні всесвітнього змагання
Слугує долару, як раб?

Чи варті слави — де там! — рами
І навіть місця на стіні
Оті огидні, тъмяні плями
На вашім мертвім полотні,

Оті безглузді сплети ліній,
Те все бездумие і пусте,
Що ви в засліплений гордині
«Новим мистецтвом» зовете!

Голубить вас гурман багатий,
Та ви побліднете тоді,
Коли вам доведеться стати
Перед народом на суді!

12 грудня 1956 р.
Київ

* Веласкес Дієго-Родрігес (1599—1660) — великий іспанський художник.

** Матейко Ян Алоїз (1838—1893) — видатний польський живописець.

ТРИ ДІВЧИНИ

Мороз и солнце — день чудесный.
А. С. Пушкин

Три дівчини, студентки агрономи,
Йшли взимку по доріжці лісовій.
Притих якраз колючий сніговій,
Було повітря сиве й нерухоме.

Одна сказала: «Гляньте, гарно як!
Немов облита сніgom кожна гілка!
Он, бач, на сосні затаїлась білка,
Он слід легкий: то перебіг русак!»

І друга: «Справді, весело, дівчата,
Хоч трохи й пізно, а лягла зима!
На лижах би! Та часу в нас нема,
А то могла я клас тут показати».

Була чомусь лиш третя мовчазна,
Іде — немов не бачить і не чує...
Спитали дві: «Чого ж тобі бракує?»
«Мороуз й сонця!» — мовила вона.

13 грудня 1956 р.
Київ

ПІСНЯ ПРО ПІСНЮ

Ой летіли лебедоньки через темний бір,
Поронили біле пір'я та й у батьків двір.
Що виходив молод хлопець рано на зорі,
Позбирав він біле пір'я в батьковім дворі.
Позбирав він біле пір'я в золотий рукав,
Поробив він білі крила, до плечей в'язав,
Ой злетів він попід хмарі, злинув вище хмар,
Дивувались тому диву люди, мал і стар.

Ой ви, білі лебедоньки, голосні пісні,
Ви літайте, ви шугайте в рідній стороні!
Згинув славний Леонтович у доєвітній час,
Білі крила, як вітрила, залишив для нас.
Слава славна не поляже, не помре в віках,
Славен славний Леонтович хай живе в піснях!

НАРОД І ПАРТІЯ

Народ і Партію не роз'єднати повік,
Бо рідна Партія — це мисль і цвіт народу.
Вітчизна в нас одна. Всяк сущий в ній язик
Під сонцем Партії здобув свою свободу.

Ті руки, що кладуть дороги в далечінъ,
Ті сили, що пліднятъ простори моря й поля,
Ті квіти, що зросли для юних поколінь,—
Це воля Партії і це Народу воля.

Там, де в боях лилась багряна наша кров,
Де, вітер сіючи, стрів бурю лютий ворог,—
О, скільки зведено прекрасних там будов,
Які сади цвітуть у даліах неозорих!

Хто в грудях почува пісень високий дар,
Поет і повістяр, творець картин і статуй,
Народу й Партії свого серця жар
Хай чесно віддає, бо він у них узятий.

Народ і Партія — це творчість і життя,
Яких не побороть і найгрізнишім грозам,
І там неволі й тьмі не буде вороття,
Де Партія й Народ, де серце наше й розум.

1957

УКРАЇНСЬКОМУ НАРОДОВІ

Народе мій, що дав життя мені
І серце дав, щоб вірити й любити!
Які діла ти твориш голосні,
Які чудесні вишиваш квіти!

Народе мій! У кожнім колоску,
У кожній бурячині і зернині
Ходу я чую в комунізм лунку,
І чую «завтра» я у кожній днині!

Народе мій! При тракторнім рулі,
У складності прекрасного комбайна

Ти данину збираеш на землі,
І в тебе казка — ніби річ звичайна.

Народе мій! Борець ти і творець,
Найвищої достоїн нагороди,
З братами йдеш ти в щастя навпростеъ
Під Партії промінням, мій народе!

1957

* * *

Выхожу один я на дорогу...
М. Ю. Лермонтов

Не забуду вечора хрусткого,
Інею й тоненького льодку,
Коли сам я вийшов на дорогу,
Ніби вперше на своїм віку.

О, які були великі зорі,
Як синіло й склилось навкруги!
У падучім кожнім метеорі
Бачились незнані береги.

Так ото хотілося блукати,
Серце так стискалося мені,
Як від хати бризнули до хати
Вечора осіннього вогні!

Сумував — чого? І сам не знаю.
Та й радів — чому? Не знаю й сам.
Чув по свисту пізніх крижнів зграю,
Не видимих нічнім очам.

Чув здалека голоси жіночі,
І тонкі, й ламкі, як той льодок.
І хилилось небо вже до ночі,
Як додому повернув я крок.

Ти мене чекала на порозі,
Щоб легенъко, звісно, докорить...
Давнє «занедужав я в дорозі»
Мусив я, звичайно, повторить.

Весело тріщали дрова в грубі,
Пахло житнім хлібом і теплом,
І спадали ніжно пасма любі
Над твоїм розхмареним чолом.

6 лютого 1957 р.
Москва

ВІРШІ ПРО БОЛГАРІЮ

1. БОЛГАРІЙ

Привіт Болгарії, що пута вікові
В священній боротьбі розбила вщент навіки,
Що виноград ростить і рози на крові,
Яку пролив народ, у єдності великий!

Уклін Болгарії, що кожну п'ядь землі
Трудом запліднює і орошає потом,
Що прапор рівності підносить на крилі...
Доземний мій уклін болгарським патріотам!

В погоду і грозу з братами поруч ми,
Ми разом проти всіх устоїмо ударів.
Наш — Левський *, Ботев — наш, і славні між
людьми
Герої вільності — Димитров і Коларов **.

Хвила Болгарії, що в пісні зберегла
Страждання, радощі і вікопомні дії!
Вона росте й цвіте — і крилами орла
Соціалізму стяг над нею гордо віс.

2. ШАБЛЯ ХРИСТО БОТЕВА

Як загинув, як поліг у битві
Христо Ботев, світлозорий воїн,
Як зламала юнака-поета

* Левський Васил (1837—1873) — діяч болгарського революційного руху.

** Коларов Васил Петров (1877—1950) — діяч болгарського та міжнародного комуністичного руху.

Оттоманська сила зловорожа,
Пурпуром кривавим напоївши

Матір землю, рясен край болгарський,—
Не знайшли на чорнім бойовиці,
На Врачанських горах предковічних,
Рицарського тіла молодого,
Не знайшли ні друзі, ані кревні.

Як гозуля, плакала вітчизна,
Чайкою надморською тужила
По співцеві вся земля болгарська,
По співцеві, що поліг за неї,
За країну, матінку едину,
Впав у битві, як Хаджі Димитрій.

Не знайшли ні друзі, ані кревні
Рицарського тіла молодого,
Щоб землі його предати чесно,
Щоб могилу насипать високу
Добрим людям на пошанування,
На уклін, на славу непогасну.

А знайшли ж то кревні його й друзі,
А знайшли ж то вірні побратими
Його шаблю, вихоплену з піхов,
Що разив він нею оттоманів,
Ворогів, султанових підніжків,
Що, мов грізна блискавка, палала
У його правиці непокірній.

Залишилась на пошанування,
На уклін, на славу непогасну
Шабля Христо Ботева нетлінна,
Як його пісні хоробро-мужні,
Що уся Болгарія співає,
Понад морем, на зелених горах,
У садах співає, виноградах,
В Казанликській сонячній долині,
Де троянди квітнуть запахущі,
У Софії й Пловдиві співає,
На верхів'ях Плевена і Шипки,
Понад Чорним морем неозорим.

Слава славна не вмре, не загине,
Ржя не вкриє булатної шаблі,
Золотої шаблі, дорогої,
Ані порох сивий не засипле,
Ані злива не затопить буйна
Тої шаблі, тої пісні-думи,
Що живе у благороднім серці
Вільного болгарського народу!

3. САДИ БОЛГАРІЙ

Сади Болгарій — не тільки цвіт,
Не тільки плід, а й слід безсмертних літ,
Слід боротьби невпинної, важкої,
В якій незламні родяться герої.

Сади Болгарій — не тільки труд,
А й вільний люд, що вирвався із пут,
Це славний Плевен, Шипка героїчна,
Слов'янської це дружби пам'ять вічна.

Сади Болгарій — це правий гнів
Радянських і болгарських вояків,
Це світлий день визволення й відплати,
Це незабутнє вересня Дев'яте.

Хай же цвітуть Болгарій сади,
Хай хвилями погожої води
Життя у братній котиться країні,
В Родопах і в Трояндовій долині!

1957

* * *

З народного напившись джерела,
Як із Дніпра бере веселка воду,
О рідна пісне, знову ти прийшла
До матері й до батька — до народу.

206

Співай йому, що мінить лик землі,
Що справедливості несе закони,
Хай сяє мир у тебе на чолі,
Але готова будь до оборони!

О пісне! Від народу кров і плоть
Ти узяла, щоб лиш йому служити.
Тебе ніхто не може побороть,
Бо вільний дух твій — правдою повитий.

1957

СОЛОВ'ЯМ УКРАЇНИ

В розлуці з вами, солов'ї України,
Так ніс сердце, що аж сміх бере
З самого себе. Хоч воно й старе,
А в рідний край, як в юність давню, лине.

Дива Версалю, Лувру красота
Та й Ейфелева башта не поможе.
Воно, звичайно, гостеві негоже
В Парижі думати про свої міста,

Про Лохвицю, про Миргород, про Сквиру,
Про Голосіївський веселий гай,—
Булонський ліс, поете, споглядай,
Подібний і до раю, і до виру!

Тут люди приязні. Навколо рясні
Стоять сади, платани і каштани,
Та шелест верб у пам'яті нетане,
Він ще чутніший тут, на чужині.

Ти груди краєш поглядом дитини,
Печеш і мучиш, рідний краю мій,
П'яниш, як жоден на землі напій...
Тужу за вами, солов'ї України!

29 травня 1957 р.
Паризь

207

ЗНОВУ ПРО СОЛОВ'ІВ

В долині коло Арля це було.
Лаванди море. Високі маслини —
Побив мороз... І вітром донесло
До мене щебетання солов'їне.

Як серце стрепенулося! Як нове
Заграло сяйво у моїй мандрівці!
Біліс дім, де садівник живе,
І перед ним — знайомі чорнобривці.

Наш Коцюбинський рожі так зустрів
На Капрі, де стежинка в'ється вузько...
Ах, я, проте, до болю зрозумів:
Ці чорнобривці — цвіт французьких брів,
Ці солов'ї співають по-французьки!

3 червня 1957 р.
Монпельє

АВІНЬЙОНСЬКІ ДЗВОНИ

Пливуть і тануть передзвони,
Байдужі до житейських справ...
Дзвенячим містом, Авіньйоне,
Іще Рабле тебе назвав.

Той дзвін скликає до поклонів
Побожних досі ще людей,
Отож не дивно, що для дзвонів
Тут спеціальний є музей.

І чуються у міднім дзвоні
Казки терпливої землі...
Колись держали у полоні
Тут пап французькі королі.

По-своєму люблю я дзвони,
Не релігійний аніяк;
Отут, на узбережжі Рони,
Тебе вітає, Авіньйоне,
Старий закоханий юнак.

29 липня 1957 р.
Москва

РІО-ДЕ-ЖАНЕЙРО

В останній третині липня — на початку серпня цього року авторові припало взяти участь у 47-й конференції Міжпарламентського союзу в Ріо-де-Жанейро. Наслідком перебування в столиці Бразилії і з'явився цей цикл поезій.

I

Крик жовтих довгоносих птиць,

На ім'я невідомих,
Усе химерне до дрібниць:
І крик, і крок, і помах,

І грифи * замість вороння —
Приморські санітари,
І чисті барви ночі й дня,
І виті тротуари,

І плавний вир автомобінів,
І бліскавки-реклами,
І дим, і сонце, і бензин,
І чорнолиці дами,

Зими тропічної теплої,
І пальми, і ліани,
Граніт, пісок, бетон і скло,
Христос ** і тінь сутані,

І дрантя вбожества страшне,
Терпким пропахле потом,
І красномовство мовчазне
При каві за табльодотом...

Та молодь — молоді повір,
Як вірив їй усюди,
Коли вона значки «За мир»
Приколює на груди!

23 липня 1958 р.

* Південноамериканські грифи — урубу. — M. P.

** Величезна статуя Христа з розпростертими руками стоїть на горі над Ріо-де-Жанейро. — M. P.

II

Одягнений у діри й лати,
Спітній, темний, як земля,
Ти усміхаєшся, мулате,
Прибульцям хтозна-відкіля.

Утік до Ріо-де-Жанейро
Ти від голодних лихоліть,
Щоб загорьованим крузейро *
Життя хоч трошки підживить.

На заступ спершись від утоми,
Про що він думає, мулат?
Та знаю: з-під бриля з соломи
На мене дивиться мій брат.

23 липня 1958 р.

III

І дебр-пустиня неполита...
Т. Г. Шевченко

Приснився я собі самому
У дебрі голосно-німій.
Я йшов у пралісі густому
Під лютий ляск гримучих змій.

Я затискав у серці муку,
Я не спинявся ні на мить,
Щоб сік молочний каучуку
З дерев безропотних цідить,

Палив ліси я, сіяв каву,
Вбивав я, крав і грабував,
Я долю обманить лукаву
Своєю впертістю жадав,

Я знемагавсь від ран вогневих,
В болотах жовту воду пив,
Я зарубками на деревах
Безстрашну путь свою значив,

* Крузейро — грошова одиниця
Бразилії.— М. Р.

Я ночував у халабудах,
Серед отруйних, буйних трав,
Де негритянок гострогрудих
Плантаратор білий гвалтував.

23 липня 1958 р.

IV

У темряві, густій, тяжкій і ріvnій,
Прокинувсь я — і що це? відкіля?
Мій край? Мое село? Досвітні піvnі! —
Ні, ще уміє дивувати земля!

Згадалась юність —тиша передрання...
Городами, тугими від роси,
Із Родіоном я на полювання
Ішов — і чув ці самі голоси.

Усе чудне тут: місто, люди, ринок,
Якіс птахи — «не з нашого села» *,
А от же півня, цей живий годинник,
Чиясь рука у Ріо занесла!

Учені, мабуть, думали чимало,
Відкіль тут кури, як живуть вони...
Та як на серці тепло, тепло стало
Серед чужої цеї сторони!

24 липня 1958 р.

V

У нас там, на городах, пахне кропом
У сизі ранки; конопляний дух
Аж голову туманить. А навкруг
Сади зеленим розлились потопом.

* Бурлака Микола в «Натаці Полтавці»
каже про Петра: «Це не з нашого села і вовся
мені незнакомий». — М. Р.

Лимонка достигає і налив,
Веселку рос обтрушуєть отави,
Дівочий голос доліта ласкавий,
Як біла чайка з синіх берегів.

Мов велетенські коники, стрекочуть
Там трактори, і люди на току
Пшеницю перегортують сипку;
Зоря вечірня день ясний пророчить.

А тут, у ботанічному саду,
Екзотика, для нас лиш екзотична,
Колони пальм, гущавина одвічна *,
Хитання віт в ритмічному ладу,

Химерні сапрофіти й епіфіти **
На деревах; як зваба для очей,
Краса потворна п'яніх орхідей,
Азалій квіти й листя перемите.

Немовби не примітна анічим,
Тут гéвея *** густі здіймає віти;
Маленьку ранку на корі зробити —
Вона стікає молоком живим.

За це от біле молоко гумове
Століттями точилася війна,
Змагалися народи й племена,
У хащі й нетрі ідучи на лови ****.

Насіння цього дерева було
Як золото, як найдорожча здобич,
І, кинувши важку сокиру обіч,
Людей немало в тій війні лягло.

* Частину ботанічного саду в Ріо-де-Жанейро становить дикий ліс.— M. P.

** Рослини організми, що живуть на деревах, беручи, однак, поживу не з їх соків, а з того середовища, в якому ті дерева ростуть.— M. P.

*** Гéвея — Hevea brasiliensis — основне каучуконосне дерево Бразилії.— M. P.

**** Мисливці за каучуком — одна з професій у Бразилії.— M. P.

Сік з дерева... З людського тіла кров...
Голодне марення про Ельдорадо... *
Все зрозуміле, але як би радо
Я звідси в гай березовий пішов!

25 липня 1958 р.

VI

Про справжню демократію чимало
Говорять на трибуні світовій,
Про те, що там, де людство ще відстало,
На допомогу треба йти мерщій,
Вмістивши мудру частку капіталу,—
С риск, та й зиск у справі цій святій,—
Про господа й примару комунізму —
І все з найтоншим запахом цинізму.

Звичайні люди в чорних піджаках
Чи в смокінгах, як вирізки з газети
Тутешньої; звичайні у зубах
Димляться в них сигари й сигарети...
Що там війна! Страшніші кризи й крах,
Найбільший жах — здешевлення монети!
А втім — немає сумніву: вони
Усі за мир, усі проти війни.

Усі за мир, усі проти війни,
Усі такі гуманні —
Ну, хоч до рани пригорни!
(Як панцир є на рані).

Свобода слова хай цвіте,
Мов у саду троянді!
(Комунистичної, проте,
Бояться пропаганди).

Хай квітнуть нації малі
Великим на утіху!
(Але без нафти на землі
Без дарової —lixо!)

* Ельдорадо — фантастична країна, на чебто надзвичайно багата на золото, срібло та дорогоцінне каміння.

Статутів, процедур знавці,
Естети етикету...
Ах, як же смокінги оці
Сквернить усю планету!

28 липня 1958 р.

VII

Кому повім печаль мою
У цьому пищому краю,
У цьому пеклі і раю,
У цій шаленій суеті,
В надокеанській тісноті,
В бензином пройнятім житті?
Кому повім мою печаль
Між хмародряпів і проваль,
Де як іронія сама
Звучать слова без сорома:
«Дискримінації нема!» *

Кому печаль мою повім?
Кому? Кому? Та тільки ж їм,
Що мостять у болоті гать,
Щоб з віспи чорної конати,
Щоб в малярійному чаду
Про щастя мріяти крізь біду,
Що голоду їх гонить бич
На муку й спеку день і ніч,
Що в мареві тяжкого сну
Плекаютъ каву запашну,
Рибалять, сіютъ, оруть, жнуть —

* Про рівноправість націй говорили на 47-й конференці Міжпарламентського союзу і люди, яким краще було б про це не говорити. У Бразилії, де основу населення складають португаліци, індійці та негри в різних сумішах, нема расової дискримінації. Проте ми дістали враження, що й тут «чорну роботу роблять чорні, а білу — білі». Шодо соціальних контрастів, то вони в Бразилії разочі.— M. P.

I в непроглядну каламуть
Без силі падають... Лиш їм
Мою печаль, мій гнів повім!

28 липня 1958 р.

VIII

Як дика грушка серед жита
Біля вкраїнського села,
Маленька пальма сумовита
Над полем крону піднесла.

Дерева буйні край канала —
Достоту верби круг ставка,
Та інша їх рука саджала,
Земля зростила не така!

Сидять рибалки над водою —
От підїди й заговори:
Здивують щукою такою,
Що ще й не бачив, хоч умри!

Ба ні — не та тут риба й мова,
Не та вода, не той пейзаж,
Але та ж сама хіть спадкова
І людська усмішка — така ж!

28 липня 1958 р.

IX

Смаглява мати з дітками двома:
Одно з них чорне, друге — зовсім біле.
Прожити — в цьому хитроців нема,
Аби лиш у життя вчепиться вміли!

Очей довгастих чорний оксамит —
А сум який у тому оксамиті!..—
Марія принесла одно на світ,
А й то як тяжко довелось у світі! *

* Беру мотив з євангельської легенди.— M. P.

Учора я Південний бачив Хрест —
Сузір'я, що його у нас не видно,—
Ну, і чомусь нічого не відчув.
Астрономічні почались розмови,
В яких я участь явно брав пасивну
(Хоч про галактику пробурмотів
Щось невиразне), — тільки серце стислоєсь
На думку про оту страшенну відстань,
Яку ми просто так перемахнули...
Згадалося, що батько мій колись,
Як іздив до Юркевича у гості
В село Криве, за двадцять кілометрів,
Чи пак верстов, — спиняється «попасати»
У Білках, у старого корчмаря.
Перепочити коням слід було,
А мандрівцям перехилити по чарці
І закусити щукою, яку
Майстерно готовала господиня.

Ну що, як стюардеса молоденька
У літаку, що пригощала нас
Легкими сандвічами і портвейном
(Що входило в оплату за квиток,
Як взагалі усяке піклування,
Як навіть усміх тої стюардеси), —
Що, як вона — це правнучка, скажімо,
Того старого Юдки-корчмаря?
Це не таке, їй-богу, неможливе! *
Над океаном попасу нема,
Не видно і самого океану
З височини, а тільки гори хмар
То снігових, то сивих, то блакитних,
І взагалі — лети собі й лети,
Аж поки букви вогняні — «но смокінг» **
І «прив'яжись» — не скажуть, що літак
В якомусь місті має приземлитись.

* Під час подорожі до Бразилії і в самій
Бразилії я ще раз пересвідчився, що люди
з нашої країни розкидані по всьому світу... —
M. P.

** Курити заборонено (англ.).

Мій батько навіть слів таких не знав,
Як стюардеса, а мандрівка наша
І в сні б йому ніколи не приснилась,
Хоч Жюля Верна, звісно, він читав.

Та не про те іде у мене річ.
Дивився я на Хрест отої Південний,
На темну воду, на потік авто,
Що мчитися бурею по узбережжю,
І здумав раптом: хоч далеко, справді,
Від мене рідний край, і рідні люди,
І друзі, й діти, і звичайна праця,
І сад, що я з дружиною садив,
А все-таки це ж на одній планеті,
І тільки б голос мати, — долетів би
Він до Романівки, Кривого й Білока...
Так! Живемо ми — на одній землі!

31 липня 1958 р.

XI

Благословен, хто вигадав маяк,
Цей промінь, що спалахує над морем,
Надії й віри тріпотливий знак,
Безсмертний виклик хвилям неозорим!

Від приязного світла маяка
У бурю, в лиховісному тумані
Міцнішає стерничого рука
І близччають простори пожадані.

Він єдність пророкує вселюдську —
Вогонь, що ніч пронизує неситу,
І подвиг сторожа на маяку
Достойні пісні, пензля і граніту.

Хіба могли б ми подолати моря,
Хіба скорили б далечінь герої,
Коли б не ця уривчаста зоря,
Подоба зоряніці світової?

3 серпня 1958 р.

РІДНА МОВА

Як гул століть, як шум віків,
Як бурі подих,— рідна мова,
Вишневих ніжність пелюстків,
Сурма походу світанкова,
Неволі стогін, волі спів,
Життя духовного основа.

Цареві блазні і кати,
Раби на розум і на вдачу,
В ярмо хотіли запрягти
Її, як дух степів, гарячу,
І осліпiti, й повести
На чорні торжища, незрячу,

Хотіли вирвати язик,
Хотіли ноги поламати,
Топтали під шалений крик,
В'язнили, кидали за гррати,
Зробить калікою з калік
Тебе хотіли, рідна мати.

Ти вся порубана була,
Як Федір у степу безрідний *,
І волочила два крила
Під царських маршів тупіт мідний,—
Але свій дух велично гідний
Як житнє зерно берегла.

І цвіт весняний — літній овоч
На дереві життя давав,
І Пушкінові Максимович
Пісні українські позичав,
І де сміяvсь Іван Петрович,—
Тарас Григорович повстав.

І мимо п'яніх панських шлюбів
Котилася хвиля польова,
І непокірний Добролюбов
Народу боронив права,

* Козацька дума «Про Федора безродного, бездольного». — M. P.

І не в диму картярських клубів
Душа світилася жива,

А там, де піт росив священний
Народу-велетня чоло,
Де мислі пагілля зелене
Вітрам наперекір цвіло,—
Там зводився язик вогненний,
Там пісні полум'я росло.

І в тому місяці великім,
Що ветху землю оновив,
Що світ потряс левиним риком,
Що людства світоч запалив,
Свободу всім земним язикам
Безсмертний Ленін повістив.

В одно злилися наші вчинки —
Одна ріка, одна рука,
Нам слово Лесі Українки
І слово віцього Франка
Не міжнародні поєдинки —
Народів дружбу проріка.

Мужай, прекрасна наша мово,
Серед прекрасних братніх мов,
Живи, народу вільне слово,
Над прахом царських корогов,
Цвіти над нами веселково,
Як мир, як щастя, як любов!

1 грудня 1958 р.

ВОГНІ

Андрієві Малишку *

Як добре, коли світиться вогонь
У хаті друга, трошки таємничий,
Віщує довгий, теплий стиск долонь
І до розмови затишної кличе!

* Відповідь на вірш Андрія Малишка «Вогник».

Він гріє й бадьорить серця земні,
І думку будить, і золотить мрію.
За вірш про вогник у моїм вікні
Я дякую сердечно Вам, Андрію.

Згадали дорогі Ви імена
Тих, що пішли від нас, пішли навіки...
Хай згадка ця, поважна і смутна,
Квітчас рястом діло їх велике!

Повіки хай живе в серцях людських
Амвросій Бучма, славний між чудових,
Що найживішим був серед живих —
На сцені, в дружбі, у сім'ї, на ловах!

Нехай цвітуть у пам'яті людській
Співучий Шпорта з добрими очима,
Яновського музичний буревій
І Копиленка пристрасть невтолима!

Утрат нам не уникнути в житті,
Буває серце тугу повите,—
Та ми живемо в дружньому гурті,
І нас, мовляв, водою не розлити!

Коли вечірній напливе туман,
Чудесно під притишну розмову
З Нагнибідою ладити таган
На юшку — певне, з власного улову!

Чудесно, коли дрова затріщать,
По іскрі іскра полетить червона,
Платона Майбороду обійнятъ
І пригорнути Воронъка Платона!

Як весело, як молодо шумить
Під берестом чи дубом віковічним,
Стемнілу оживляючи блакить,
Вогонь рибалський разом з поетичним!

О, скільки дружніх на землі вогнів! —
І в цьому радість і моя, і Ваша...

Скажімо, світло те, що засвітив
У Ленінграді нам Прокоф'єв Саша!

Не раз ми слухали при свіtlі tіm
Ту ладозьку грайливу скоромовку,
Що перебором срібним та живим
Розвеселила б серце навіть вовку.

Не раз нас голос братній закликав
До Бровчиної вирядитись хати,
Заглянути на вогник Маршака,
На Тихонова світло завітати.

Огні нас кличуть, друже, звідусіль,
Обійми всюди нас чекають щирі,—
І там, де супокійний Янка Бриль,
І там, де запальний Зар'ян Наїрі.

Задумливої, тихої пори,
Коли гаї в молочному тумані,
Сіяють нам мінгрельські вечори,
Що розцвітів зірками Чіковані.

А втім, не тільки світу, що в вікні
В отого там чи в іншого поета!
Скрізь на землі є приязні вогні,
Така вже нам відпущенна планета!

По Вінниччині мандрували ми —
Пригадуєте? — літніми шляхами.
З якими там стрічалися людьми,
Буряководами й садівниками!

Пригадуєте коропиний став
У Сосонці, у зелені долини?
Пригадуєте радоші хлопчини,
Що коропа «такенного» впіймав?

Коли ступив малюк той до порога —
Який вогонь в очах тоді горів
У найгордішої із матерів:
«Яке мале! Погляньте лиш на нього!»

А це ж йому подарували Ви
Гачок «щасливий» і «сатурн» * зелений!
Ну, а зловив він рибу поруч мене
З помогою дрібненької «братви»...

Напевне, ѿ нас той хлопець пам'ятає,—
За роки ці великий, мабуть, зри!
Нехай йому щастить усюди й скрізь!
(В запасі рими кращої немає).

Мене той спомин завжди хвилював
І зігрівав мені щоразу душу,—
Як з неграми співали Ви «Катюшу»,
Оту, що Ісаковський написав.

Прийміть братерську відповідь, Андрію.
В погожій прочитайте тишині!
Вам тисну руку міцно, як умію...
Прекрасно, що на світі є вогні!

9 травня 1959 року — того дня,
коли я слухав у лісі зозулю і —
сперше цієї весни — горлицю
та солов'я.

КАРПАТСЬКІ ОКТАВИ

1

Так повелось, що літньою порою
(В час профвідпустки — прозою скажу),
Не люблячи курортного застою,
Який людину повиває в ржу,
Я з друзями, з хорошою братвою
(Знов поетичності вlamав межу!)
Подорожую по містах і селях,
По щедрих ріках, по гаях веселих.

* «Сатурн» — назва рибалської певного
гатунку «лески» (назва «волосінь», що дається
в наших словниках, — явний архаїзм). — M. P.

2

Короткий наш неписаний устав:
Спиняється там, де хочеться спинитися,
Варить куліш у полі, серед трав,
Де розмовляють з кониками птиці...
Здалось мені, що формою октав
Розповідати про мандри ці годиться,
Бо простір для думок вона дає
І почуття у пута не кус.

3

Сьогодні ми у Довбуша країні,
Серед ланів Стефаника й Франка,
Ми подаємо руку Черемшині,
Вітає нас Мартовича рука...
Бурхливий Прут тут рине в сніжній піні,
Смерека нас отінює струнка,
І довгі лапи простяга модрина...
Тут добрий світ, ласкова тут людина.

4

У синяву підносяться чолом
Тут буками взеленені Карпати...
Ох, як же западливий ліспром
Нам словом приязним не пригадати,
Що план перевиконує притльом,
Такий-бо вже ретельний та завзятий,—
І всі ми криком кричимо, дарма
Що в цім завзятті рації нема.

5

Звичайно, що людині все служити
Повинне, — і дерева, певна річ.
Та не годиться поспіль те валити,
Що виростало протягом сторіч,
І треба план як план і розуміти,
Не обертати сил людських у бич,
Що все живе без роздуму шмагає...
Не до лица нам варварські звичаї!

Була гроза, по горах в'ється дим
І сивими струмус ручаями.
Повітря склом виблискує ламким,
І тиша ніжно дзвонить над гаями.
Благословенне все, як отчий дім,
Як лист, омитий чистими слізами,
Благословенна світла далина,
Що ні кінця не має, ані дна!

Благословенні час той і година,
Коли земля ця цвітом процвіла,
Де бродить з калаталами маржина *
У морі запахущого зела,
Благословенна кожна полонина,
І кожен порух свіжого стебла,
І чисте небо, і вологі тучі,
І дивне диво — світлячки летючі!

Благословенна дівчини рука,
Що вишиває милому сорочку,
Благословен огонь трудівника
На ниві, в лісі, в пасіці, в садочку.
Благословенна мудрості ріка,
Що не дрімає тихо в словиточку,
А творить на землі такі дива,
Що аж сміється далеч світова!

Цікавістю подібні до матросів,
Що люблять одкривати нові світи,
Ми їздили на ярмарок у Косів
Без певної, призначатися, мети,
І вітерець уяви переносив
Нас на якісь невидані мости...
Здавалось — ходять ще по них і нині
Між горами забутих предків тіні!

* Маржина — худоба.

Гуцульщино! Яких добрati сліз
По Коцюбинськім для краси твоєї,
Уникнути Олесевих слідів,
Втекти від екзотичності тієї,
Що завжди спокушає мандрівців
І вільні мислі запрягає в шлеї,
Як передати твій солодкий чар,
Докладно не малюючи кептар! *

Ми любимо забутих предків тіні,
Та вколо нас — нащадки молоді,
Що добувають нафту при Долині **
І Борислав прославили в труді,
Пстругів викохують не в струмовинні,
А в чистій, охолодженій воді,
Що живиться джерелами зі скелі...
(Пстругами називають тут форелі).

За села ці, за красні ці міста
Яка жагуча боротьба кипіла,
Як піднімалася народна мста,
Як розгорталася народна сила!
Хай спиниться прохожий, прочита,
Замислиться: ось Руднева могила!
А скільки невідомих вояків
Ти поховав, загоне Ковпаків!

Але здійснилося велике діло,
Священна кров немарно пролилася;
Де громовицею війни гrimіло,
Де партізанска путь крута вилася,
Народ нап'яв нове своє вітрило,

* Кептар — гуцульська безрукавка.

** У Долинському районі на Івано-Франківщині знайдено великі родовища нафти.

Нова весна в Карпатах розцвілась,
І праця випросталася розкута
На узбережжях Черемоша й Прута.

14

Ти на будинки тільки-но поглянь,
Що виростають на зелених схилах,
На ниви, що приносять щедру дань
Нескореному племені змужнілих,
На ці обличчя, де сліди страждань
Під сонцем тануть.., Глянь на рідних, милих,
На красних цих дівчат і юнаків,
На тихий Снятин і кипучий Львів!

15

В однім колгоспі довго нас водили,
Показуючи птаство й корови,
Росистий сад, від плоду обважнілий,
Із коропами ситими стави,
Дитячі ясла, лан ширококрилий...
На жаль, ми не застали голови,
А то ж бо неабияка людина!
Хто не чував про Личука Юстина!

16

До тих ми не добрались верховин,
Де глухарі таяться громокрилі,
Де бродить вуйко *, ласий до малин,
Де олень ряснопогорий, в повній силі,
Гірських потоків п'є солодкий плин
Або пасеться у рясному зіллі.
Де в гущині, далеко від узлісся,
На жертву з дерева спадає рись,---

17

Але гіллясті бачили ми буки,
Що попід гору хвилями течуть,
Смерек нам приязні кивали руки,

* Вуйком (дядьком) називають гуцули ведмедиця.

Благословляючи у добру путь...
Шкода, що, кажуть, цю красу гадюки,
Як їм це і призначено, псують...
Та ми гадюк ніде не зустрічали
І аж ніяк за цим не жалкували.

18

Ми бачили Говерлу крізь туман,
Мов крізь прозору голубу запону,
І казковий, далекий Піп-Іван *
До лісового прислухався дзвону,
І пахощі покошених полян
Лились медами в далечінь бездонну,
І ріки заливали береги,
Бо клекотіли грози навкруги.

19

До речі, їдучи через Карпати
Із Ужгорода вже назад, на Львів,
Ми чули: грім і хмару відігнати
Дзвонар своїми дзвонами хотів.
Цей звичай старовинний пояснити
Хтось із місцевих взявся мудреців:
Казав, що звук розріджує повітря,
І всякі речі говорив нам хитрі.

20

Та сяк чи так, а музика була
Тієї ночі темної чудова:
Над зляканими горами гула
Людини із природою розмова;
Спалахувала й трепетала мла.
Завіса рвалася оксамитова
У небесах,— а дзвонів плачний рев
Хитав верхів'я трепетних дерев.

* Говерла, Піп-Іван — назви гір.

І грім — їй-богу! — відступив за гори,
І тільки дощ посіявся рясний,
А ми відчули невеличке горе:
Куди було вже юхати на Стрий,
У романтичні линути простори!..
Шукати скову слід було мерцій!..
Та доля мандрівницька нам сприяла
І добру хату на нічліг послала.

Що хата, врешті! Л ю д и добрі там,
Узкрай шосе, в селі Воротах Нижніх!
Вони зустріли з теплим співчуттям
Застуканих дощем, як кажуть, близніх.
Спасибі гостелюбним хазяям,
Хай їм щастить у всіх на році тижнях!
Бажаємо, щоб у здоров'ї ріс
Розумний, чесний їх синок Борис!

Хто, як тарган, життя прожив запічно,
Хто, друзі, у мандрівках не бував
(В прямому значенні й метафорично),
Той доброті людської не спізнав
(Підлоти теж, признаюся дотично),
Той не сподобився високих прав
Почути в мові, мало не побожній:
«Слід помогти! Це люді подорожні!»

Мов ладану нечистий, я боюсь
На височезнім навіть перевалі
Дідів патріархальних і бабусь —
Носителів народної моралі,
Що монополю взяли якусь
Нести молодшим мудрості скрижалі,
Зав'язувати конфлікти і мирить
(У п'єси новочасні завирніть)!...

Та це от подорожніх шанування:
Баб і дідів одвічний привілей,
І марні тут усякі нарікання:
Уже так завелося у людей!
Таки ж бо справжнє есть очарування,
Коли ото старенький Елісеї
Або Тодось вам юшки насипає,
А хто ви й що ви — навіть не питає!

Звичайно, тут не без оповідань
Епічного, розвлогоного покрою:
Традиціям це доконечна дань,
Освячена, як кажуть, давниною.
А інколи такий от старигань
Вас ошелешить штукою такою,
Що й молодим на думку не спаде...
Виходить, серце в нього молоде!

Однаке, наші хазяї старими
Традицій носіями не були.
Був добрий лад — ми бачили — між ними,
Що варте, як відомо, похвали.
(Реченнями премудрими такими
Хоч путь до пекла або в рай стели!)
Іще в однім призначатися я радій:
Господар наш був голова сільради.

До речі, був із Пензенщини він
Чи з Курщини — гаразд не пригадаю.
Та звик він до співучих полонин,
До любого підгірського звичаю,—
І як мені не вдаться з цих причин
До речі, що всяка час я прославляю,
Аж критики помітили мої:
Народи їх племена — в одній сім'ї!

Сім'я єдина, але різні діти,
І добре їм у чесній згоді жити...
Як райдузі у небі не радіти,
Кого зелений луг не звеселить,
Де різnobарвні розіслались квіти,
Що їх, здавалось би, і не злічить!
(Щоправда, я додам на честь людині:
З них кожна має назуву по-латині).

Ну, а хазяйка — українка з гір
Чи верховинка — прехороше слово!
І славно так лягає на папір,
І в серці відбивається чудово!
Слова одні нам тішать слух і зір,
А інші нас відштовхують раптово,
В одних — огонь і істина жива,
А в інших — мертвотні, крижані слова.

Яке ж це слово приязне: Карпати!
Його з дитинства серцем я злюбив,
У нім і грому майського розкати,
І сива далечінь гірських шпилів,
І співанка русявого дівчати,
І голосні трембіти пастухів,
І сум утрат, і мідний поклик слави...
На цім дозвольте закінчить октави..

19/VII—5/VIII 1959 р.

* * *

Ви багато знаете, нівроку,
А проте вам чесно доведу,
Що бувають вальдишнепи щороку
В Ботанічнім київськім саду.

Здумайте: шумить, гримить столиця
(Гоголь щось подібне говорив),—
А над осінь прилітає птиця
Із північних сивих чагарів,

З чорними печальними очима,
З довгим дзьобом, ніби про запас,
Для людей байдужих невидима,
Таємнича, як смеркання час,

І сидить, аж можна наступити,
І злітає — серце завмира...
О, яка ж то радість, красний світі,
В бистрім шумі птичого пера!

28 вересня 1959 р.

ТРИПТИХ ПРО КОВЗАРІВ

1. ЛЮБОВ ВЕРЕСАЯ*

Світе мій, світе! Хоч і не бачиш
тебе,— який же ти гарний!
Остан Вересай

Сім літ його тривало залицяння
В Сокиринцях до красної вдови,
Охочої співати й танцювати.
Іще її він дівчиною знов,
На досвітках не раз, бувало, слухав,
Як Прісіка та співає одчайдушно
Чи в срібнім танці дзвонить підківками...
Ладна була «усе протанцювати —
І мичку, й днищенько, і всеніку зброю» **.
Усе б, мовляв, за танці віддала
Музикам, тільки б грали-вигравали!
Тепер та Прісіка з дітьми бідувала,
Та їй він з малими бідкався своїми,

* Записки Юго-Западного Отдела Императорского русского географического общества. Том I за 1873 год. К., 1874. А. А. Русов, Остан Вересай, один из последних ковзарей малорусских.

** Слова з оповідання самого Вересая, що записав Русов.

Коли ото блукав по ярмарках
Із кобзою старенькою своєю,
Про Федора безрідного співавши,
Про правду й кривду — на науку людям,
Шоб шеляг заробити там якийсь...
В Сокиринцях надовше він осів —
Хоч зроду був Остап непосидячий —
І Пріську ту, ту козир-молодицю,
Зустрів по роках довгої розлуки.
Прийде, було,— співає під вікном
Чи під дверми,— а молодиця враз:
«Геть! Не ходи, Остапе, ти до мене,
Бо сором, далебі, перед людьми!
Йди к чортовому батькові, Остапе!»
А він на те їй: «Не жени мене,
Іди за мене заміж, не одказуй,
Біс матері твоїй! — І плаче сам.
Тоді вже й Пріська мимохіт заплаче,
А старця з хати вижене проте.
На прильбі сяде він, та як заграс,
Та як до співу жалоців дадасть,
Що навіть мертвє серце затужило б,
Та як полине соколом у небі,
А чайкою — над буйними степами,
А гоголем — по нуртах дніпрових,
Та як згадає трьох братів озівських,
Як бурю чорноморську розілле
В саду вишневім при вдовині хаті,
А далі — тупне чоботом рудим
Та як ударить про жону гусарську,
Про щиголеве розповість лицяння,—
Ну, хто б таки байдуже слухатъ міг?

І жар ішов по спині, і мороз,
І слізози набігали нестерпучі,
І ноги аж просились у танець,
Коли отої упертий, крутолобий
На прильбі діяв чари чарівник...—
І вийшла Пріська заміж за Остапа.

8/X 1959 р.
Київ

2. КРАВЧЕНКО У КОРОЛЕНКА *

Покашлючи тихо, увійшов
Він у кімнату. Літній чистий день
Над білою Полтавою світився
І лився у розчинене вікно,
Дзижчали бджоли, збільшуючи тишу,
І креслили зигзаги ластівки
У синім небі — «голубім, аж чорнім»,
Мовляв Шевченко...

Увійшов Михайло
Степанович, поважно привітався,
А Короленко стрів його поштиво,
Як друга, як товариша в роботі...

Як друга, як товариша... Були
Вони невловно схожі між собою...
Ні, не про бороди у мене річ,
Не про обличчя та лоби круті
І не про постаті їх невисокі!
Про інше.

Був один письменник знаний,
Успенського дітклівого повірника,
Учитель Горького... Лежав на нім
Снігів сибірських, спалахів північних,
Тайги глухої пурпурої відблиск,
Він був немов останній декабрист,
В двадцяте перекинутий століття...
А другий був — бродячий темний старець,
Кобзар-жебрак, Вересая нащадок,
Крюковського, Холодного та інших
Співців бездомних, правди носіїв.

* Дві думи про селянське повстання в Великих Сорочинцях на Полтавщині року 1905-го і про каральні там експедиції спершу під проводом помічника повітового справника Барабаша, а потім — «стаського совітника» Філонова склав учасник повстання, відомий кобзар Михайло Кравченко. Їх записали від нього В. Короленко і О. Сластіон. Обурений кривавими вчинками Філонова, Короленко написав і опублікував гнівного листа до нього. 1907 року Короленко випустив книжку «Сорочинська трагедія».

От саме правда і любов до правди —
Гаряча, невтоленна і невтомна —
Ріднили їх і осявали їх.
Коли в Сорочинцях гуляли царські
Нагасносці — лютий Барабаш
Та ще лютіший радник, пан Філонов,
Беззбройних сікли, в білій сніг топтали,
Аж білій сніг слізами підплівав
І підтікав дітей убитих кров'ю,—
Він, Короленко, написав листа
До статського совітника, яким
Над царською Росією глухою
Неначе карний вирок прогримів.
«Наївно! — чув я голоси скептичні
За тих часів.— Кому листа він пише?
Чио він хоче совість розбудить?
До кого він звертається, дивак,
Інтелігент прекраснодушний?» —
Що ж,
Наївно це було, та стрепенуло
Країну цілу!..

Кравченко старий
Був сам подій сорочинських учасник,
Був месник сам — і помсти сам зазнав
Від золотом цяцькованих мундирів.
В яких ходили трупи по землі —
Філонови й столипіни...

Кобзар
У тихій думі, що димилась кров'ю,
Старечим голосом, що і мені
Раз чути довелось, оповідав,
Ридаючи, про смертний біль народу,
Про плач народу і про гнів народу,
І так було, немовби два бійці
Зійшлися після битви — ні, зійшлись
Перед новою битвою!..

Полтава,
Вся Україна, вся земля Російська
Мовчали. І як грім було мовчання.

Київ, 13/X 1959 р.

3. ЕГОР МОВЧАН У ПАРАСКИ АМБРОСІЙ

У Буковині це було, зимою,
У хаті, чистій, як навколо сніг.
Ми круг стола гостинного сиділи —
Ми, київські і чернівецькі гості,—
На бесіді поважній та веселій,
При чарці добрій (не втаю гріха!).
Вона, Амбросій, наша господиня,
Доляючи свою лиху недугу,
Була така привітна і ясна,
Так відчувала на собі любов,
Яку в усіх навколо викликає,
Що ніби вся світилася. Вона
Читала вірші — прості, як земля,
І, як земля, на все хороше чуйні.
А втім, не віршами зачарувала
Вона усіх, а ясністю душі,
Погожої, мов ранок провесняний,
В якім ото і хрупостить льодок
Під ніжками дівочими, і перший
З-під снігу пробивається ручай,
І голоси лунають дивовижно,
Як тільки це напровесні бувас,
В рожевій, сивій сніжній тиштині.

Оту її душевну чистоту
Я важусь українською назвати,
Бо з чистоти родилася наша пісня,
Бо з чистоти родилось наше слово,
Бо сам Шевченко виник з чистоти.

Оту її душевну чистоту
Я важусь трудівницькою назвати,
Бо тільки з праці виростає подвиг,
Бо тільки з праці родяться герої,
Бо тільки з праці геній постає.

Оту її душевну чистоту
Я важуся назвати вселюдською,
Бо я блукав багато по світах,
Племен усяких бачив чималенько
І пересвідчився: під кожним небом,
Над кожним морем і на полі кожнім

Такі от є осяяні серця,
Такі правдиві очі і такі
Тверді та лагідні розумні руки.

Ми гомоніли — може, і безладно,
Можливо, надто голосно і, може,
Не дуже мудро (не ручусь ніяк!),
І все-таки сердечно гомоніли...

Був серед нас Єгор Хомич Мовчан —
Ну, хто його не знає на Вкраїні?
Хто не чував, як, наладнавши кобзу
З вимогливістю справжнього митця,
Він покладе на струни пальці віщи,
І струни зарокочуть — і озветься
Гіркий, глибокий голос — і слухач
Пливе нараз на каторзі турецькій,
Прикований залізом до опачин *,
І вгору бідні руки простягає,
Волаючи до моря і до неба,
До вітру і до сонця, щоб вернули
Його і всіх невольників нещасних
На яскіні зорі і на тихі води!

Я бачив раз його в сільському клубі,
Коли Неволиницький співав він плач,
І сльози матерів похилих бачив —
З них не одна, напевне, пригадала
Неволі дні, а може, і синів,
Яких ворожа куля підкосила,
Дівочі сльози бачив променисти,
Задумою охмарені обличчя
Дідів, що влад кивали головою
Речитативу скорбному співця.

І бачив я у велелюдній залі,
Е Москві, на з'їзді вчених міжнароднім,
Як, слухаючи ту козацьку думу,
Схвилювані болгари не могли
На місці всидіти... «Це наша пісня,—

* О пачини — весла на веслових суднах,
галерах (каторгах).

Вони шептали,— це минуле наше,
Історія болгарського народу!» —
І сльози в них блищали на очах.
А гості з Індії почули теж
Щось рідне в тому голосі печальнім
І разом світлім, як вечірнє сонце,
Що день віщує по дощі погожий,—
І нас, киян, просили їм прислати
Магнітофонні записи співця
До їхнього Бомбея та Калькутти...
Це зроблено, і втішно думать нам,
Що над Індійським океаном синім,
Над водами замисленого Гангу
Лунає мужня дума з-над Дніпра,
Лунає слово й слава України...

Російські наші друзі й білоруські,
Коли кобзар піднесено кінчив
І слухачам незримим уклонився,
З таким завзяттям Мовчану плескали,
Так тисли руки нам, що аж серця
У нас затріпотіли, як одно.
Хвилину ту довіку не забути,
Любові й дружби білоперий птах
Над нами пролітав у ту хвилину.

Але в той вечір ніжної зими,
В Задубрівці, гостюючи в Паракси
Юхимівні,— Єгор Хомич співав
З таким завзяттям, з силою такою
І давні думи, і пісні сучасні,
Без наших просьб, на власне пожадання,
Такими жартами пересипав
Веселі з них, так згадував дитинство
І молодість безрадісну свою,
Що зрозуміли ми благоговійно:
Поет зустрів поета — і для нього
Розкрив свою багатоцвітну душу.
Кобзар таке побачив невидючий,
Що нам, видючим, сниться тільки в снах!

Краків, 23/IX,
Київ, 27/IX 1959 р.

* * *

Висне небо синє,
Синє, та не те...
А. І. Щоголів

Почорніли заводі в озерах
І ясніші стали разом з тим.
Від листків падучих ніжний шерех
Заплітається в ранковий дим.

Вставлено у вікна другі рами,
Бата і калина поміж рам,
Знову стали діти школярами
І синиця дзвонить школярам.

Ніби на гравюрі Хокусаї *,
Ліс грабовий золотом цвіте,
Щоголівське небо нависає
Над землею — «синє, та не те».

У пучок останні квіти зв'яжем,
Що морозом називають їх...
Часом можна висловити пейзажем
Те, для чого слів нема людських.

20 жовтня 1959 р.
Київ

* * *

Є така поезія Верлена **,
Де поет себе питас сам
У гіркуму каятті: «Шалений!
Що зробив ти із своїм життям?»

* Хокусаї Кацусяка (1760—1849) — один із найвидатніших японських художників.

** В ер л е н Поль (1844—1896) — французький поет.

О, якби лише не таке питання
На вечірнім виписалось тлі,
Коли хмарка жевріє остання
Острівцем на бéрезі землі,

Коли стигнути води сизуваті
І синіють шиби у вікні,
Коли присмерк залягає в хаті
І шепоче в лад самотині!

Яка палає світле листя клена!
Місто вдалині як гомонить!

Ні! Рядком розплачливим Верлена
Я не хочу вечір свій зустріті!

21 жовтня 1959 р.

* * *

По полях ми з Вишнею бродили
Восени, шукаючи зайців,
І бур'ян пожовклив, посивілий
Під ногами срібно хрупостів.

Скільки доброти було в обличчі,
Скільки мудрості в очах було,
Як дивився приятелю в вічі
Любий наш Михайлович Павло!

Ну, а вмів же бути і суворим,
І безжалільним бути Вишня міг,
Як назустріч чорним поговорам
Підіймав свій праведний батіг!

Без гучних прожив він декламацій, —
А в душі поезія цвіла!
Друг людини, друг природи й праці,
Грізний ворог нечисті і зла.

9 листопада 1959 р.

* * *

Я люблю, когда в доме есть дети
И когда по ночам они плачут...

И. Анненский

Огорнула темрява кімнату,
Спать давно уже пора дитині...
І лунає враз лукаве: — Тату! —
Сміх тоненький котиться в хатині.

— Розгулявся! — сердиться нещиро
Мати, нахилившись до малого.
Батько закликає їх до миру
І заснуть наказує їм строго.

А малий нове щось витіває,
Не дає спокою і сестриці,
Сміхом і вона відповідає,
Хоч батьків же слухати годиться!

Білий місяць, чорним перевитий,
Хмари за вікном у небі в'ються...
Я люблю, коли є в домі діти
І коли вночі вони сміються.

13 листопада 1959 р.

МИ СИДІЛИ В ГДАНСЬКУ

Они не видят и не слышат,
Живут в сем мире, как впотьмах...
Ф. И. Тютчев

Ми сиділи в Гданську в ресторані
Край широкого, як світ, вікна,
Про мистецтво речі полум'яні
Говорили — майже без вина.

А вікно виходило на море,
А над морем — чусте, над ним! —
Зграя крижнів крізь туман прозорий
Пролітала колесом живим.

240

Я сусіда ухопив за лікоть —
Не вдостой і поглянуть він!... —
...На концерт глухих не варто кликати,
А сліпим байдуже до картин.

Може, це — архаїка, дурниці,
Атавізм, дикунство, примітив,
Та сьогодні голосок синиці
Душу всю у мене оновив!

24 листопада 1959 р.
Варшава

ДАЛОГ, НАВІЯНИЙ ДИСКУСІЄЮ ПРО МИСТЕЦТВО В «КОМСОМОЛЬСКОЙ ПРАВДЕ» ПЕРШИЙ ГОЛОС

У часи космічної ракети,
Кібернетики та інших див
За облавок викиньте, поети,
Допотопних ваших слов'їв!

Геть жбурніть симфонії та мрії,
Як ганчірку кидають за тин!
Хто мотор полагодити вміє,
Вартий більше, ніж знавець картин!

ДРУГИЙ ГОЛОС

Ця сперечка виникла не вчора,
Може, у пічерній ще добі,
Але буть додатком до мотора
Для людини мало, далебі!

Як же так убого ви живете,
Чом так занепали ви, скажіть,
Щоб у дні космічної ракети
Солов'я не в силі зрозуміть?

26 листопада 1959 р.
Варшава

241

ЯК ІДЕШ ТИ...

Як ідеш ти білою тропою
І зимове сонце блисне враз,
Як над широчінною сніговою
За алмазом спалахне алмаз,

Як зненацька у людській розмові
Дружній голос душу стрепене,
Як заблісне в посмішці раптовий
Юне личко,— спогадай мене!

Спогадай, бо сивина навчила
Кожну мить хорошу берегти.
Думаєш, таких ще буде сила! —
Ой, гляди, не ошукайся ти!

Все записуй в серці молодому,
Буде це як знахідка тобі,
Коли в старість прийдеш, як додому,
Як у гавань тиху по плавбі!..

1 грудня 1959 р.
Краків

ЛЕВКОВІ РЕВУЦЬКОМУ

В колиску дар пісень тобі поклала доля,
У серці налила добра і чистоти,
І дорогі скарби несеш обачно ти,
Як чашу, як свічу, у радісне роздолля.

Широкі обрії, не видно краю поля,
Де нам доводиться, працюючи, іти.
Ти ореш, сієш, жнеш для ясної мети,
Тебе окрилює народу мудра воля.

Ти учень Лисенка, ти України син,
Але зрідні тобі і мужній Бородін,
І глиб Чайковського, і світлив сум Шопена.

А скільки юнаків ти вирядив у путь!
Як радус тебе, що навкруги ростуть
Твої соратники, як памолодь зелена!

1959

* * *

Ці білі кетяги бузкові —
Як сердец радують вони!
Це — символ праці і любові,
Це — сяйво щастя і весни.

Зимою — паростки зелені,
Зимою — квіти весняні...
Людини всемогутній гений
Гаптує обрії земні!

31 грудня 1959 р.

ЯК НЕ ЛЮБИТИ

Як не любити зими сніжно-синьої
На Україні моїй,
Саду старого в пухнастому іней,
Сивих, веселих завій?

Як не любити весни многошумної,
Меду паучих суцвіть,
Як не любити роботи розумної,
Праці, що дух веселить?

Як не любити утоми цілющої
Після гарячої гри,
Покликун птаха над темною пущею,
Рідних пісень з-за гори?

Як не любити любов'ю наснажених,
Мудрістю сповнених книг,
Троп невідомих, дерзань ще не зважених
І небосхилів нових?

Як не любити людини, що з атому
Креще добра блискавки,
Як не любить по змаганні завзятуому
Дружнього стиску руки?

Як не любити пори, коли ночами
В щасті тремтить соловей,
Як не любить під бровами дівочими
Синього сяйва очей?

10 лютого 1960 р.
Пуща-Водиця

В ЗАТИНКУ ЖАЙВОРОНКА

Мы ехали по степям Украины,
и один из наших привалов
был назван Вами «В тени
жайворонка».

Із листа М. Ушакова до автора

Ми степом їхали. Немилосердно
Палило сонце, коники сюрчали
В сухому полині. Здавався тріск
Отих зелено-сірих стрибунців,
Яких Крилов з бабками переплутав *,
Сухим, як і полинь. В таких випадках
Про воду, звісно, марять подорожні,
Про сині ріки, про озера срібні
(Не сердьтесь за епітети старі!);
Про затінок, про вогку прохолоду,
Про відпочинок під гіллям вербовим
Чи в зелені березового гаю,
Про тихий сон на запашному сіні
Під вічний, невгамовний шум осик
Та сокорів...

До традиційних мрій
Про все оте приєднана була
І гадка, що пора вже пообідати,

* Криловська «попригуння-стрекоза» — це, розуміється, не «стрекоза» (бабка), яка ніколи не стрибає, тільки літає, а «кузнецик» (коник). — М. Р.

Чим бог послав і що поклав нам бог
В автомобіль, дбайливо перенісши
З одеської крамниці гомінкої.
Тарана там була, хоч не чумацька,
Але прозора, жовта і солона,
Така, що з задоволенням потяг би
В перекупки Халява-богослов *,
Були й кефаль, і бринза, і маслини,
І на олії смажені бички,
І пиво, й дещо інше — необхідне
Мандрівникам, шоферам і поетам.
Ну, словом, істи й пити нам хотілось,
А тільки де? Невже під голим небом,
Під сонця невблаганного промінням,
На стоптаній, закуреній траві,
Край шляху, де текла пилиюка жовта?
Ні кущика, ні деревця ніде,
Все степ, та степ, та курява, та спека...
А в небі, незважаючи на спеку,
Вилися жайворонки і співали
Прозоро так, немов джерела чисті
Холодної, пахучої води
Там, угорі, безжурно дзюркотіли!

І я сказав: «А що, як пообідати
У затінку пташиних крил?»

І ми
Свою дорожню скатерті-самобранку
У жайворонка тіні розіслали,
І враз на нас вологий холодок
Згори повіяв, і блаженний спокій
Нас огорнув...

Спасибі, друже, Вам,
Що Ви про епізод цей незначний
Мені в листі своєму нагадали!

Нехай живе поезія, мій друже!

27 червня 1960 р.
Київ

* У «Вії» Гоголя. — М. Р.

ДВІ ЛАСТІВКИ

Дві ластівки весною залетіли
У наш гараж — і там гніздо зліпили
На сволоку, в бензиновій імлі.
Ну й диваки створіння ці малі!
Хіба ж то мало місця в круг хати,
Що виноград обплів її лапатий,
Вгорі, уздовж карниза, — для гнізда?
Повітря там привільне, як вода
У казковому синьому Дунаї;
Там пахнуть квіти, вітер там гуляє,
Там сонце й грози в злагоді живуть...
Ну, а вони обрали каламуту,
Де можуть дихати лише машини,
З якоїсь невідомої причини.
Ми шибку вийняли, щоб можна їм
І вилітать, і залітать в свій дім,
І мошок для малят своїх носити...
Ta виросло потомство те несите —
І разом із батьками у блакить
З безумним щебетом воно летить,
Кружляє, ловить щось там чи

не ловить —

І кожне, дивлячись на них, промовить:
«Чудесні діти волі й чистоти,
Яких просторів сестри та брати,
Породження безмежної стихії!»

Хто може зрозуміти — зрозуміє.

5 серпня 1960 р.
c. Мале Устя на Чернігівщині

НАДДЕСНЯНСЬКІ РОЗДУМИ

Був я в Сосниці недавно,
В тому В'юнищі зеленім,
В тій селянській щедрій хаті,
Де Довженко народивсь,
Жив над синьою Десною,
Над зеленою Десною,

Ще й над сивою Десною,
Що її таки ж Довженко
Зачарованою звав.

Взяв я розмір «Гайявати» *,
Розмір Вишеньського взяв я,
Щоб спасибі щире скласти
Зачарованій Десні,
Тим ласкавим, добрим людям,
Милим людям гостелюбним,
Що мене там привітали
І сім'ю мою маленьку
В трудовій своїй сім'ї.

Розмишляв я предовольно,
Як в «Наталці» каже возний,
Про ті речі прозаїчні,
Без яких не обйтися,
Щоб поезія жила:
Їх у мові газетярській
Охороною природи,
Боротьбою з браконьєрством
Називати звикли ми.

Та ще більше розмишляв я,
Стежачи за поплавцями,
Що лежали супокійно
Чи тремтіли неспокійно
На задумливій воді,
Про людську високу творчість,
Про людську невтомну думку,
Про поезію саму.

Мислив я, що нас багато,
Хто поетами зоветься,
Що таки незлячу справу
На землі ми вершимо,
Що належить дослухатись
До товариша уважно,
Коли пише він інакше,
Аніж ти писати звик!

* Поема видатного американського поета Генрі-Уодсуорта Лонгфелло (1807—1882).

Мислив я, що кожне серце
Має інший ритм одмінний,
Інший біль і іншу радість,
Інший стук і іншу кров,
Що по-різному сприймають
Люди явища та речі,
Барви, лінії, слова.

І чудесно ж це! — гадав я,
І відрядно це! — я думав,
І прекрасно! — міркував.
І бажав товаришам я,
Що ідуть зо мною поруч,
Тої радості зазнати,
Що колись натхненням zewали,—
Ta й тепер годиться звати.

Ще й таке собі сказав я:
От зібрались Україна
Голосом своїм єдвабним,
Голосом своїм шовковим,
Співом Лисенка й Шевченка
Заспівали у Москві —
Есіх народів осередку,
Есіх народів місті ріднім,
Есім порадниці ясній.

Хай же вийде, говорив я,
Хай же вийде Україна
На всесвітнє те узгір'я,
Хай Радянська Україна
Всім народам заспіва
Про діла свої велики,
Про лани свої веселі,
Про годину вікославну,
Коли встала над землею
Зоряніця світова!

27 серпня 1960 р.
Київ

СПАСИБІ

Яке це славне слово — хлібороб,—
Що жартома ще звуть і гречкосієм!
До слів найкращих я вписав його б,
До тих, які ми серцем розуміємо!

Який це труд, який солоний піт,
Яка жага і втома життедайна!
Ну, безперечно, знає цілий світ
Про роль почесну трактора й комбайна...

Спасибі їм: помічники живі
Вони у чеснім хліборобськім щасті...
Та треба працювати і голові,
Докласти треба руки мозолясті,

Щоб красувався вбогий переліг
Нечувано багатим урожаєм,
Щоб гречка розливалася, як сніг,
Пшениця слалася маревом безкрайм,

Щоб кукурудза в строгому ладу
Підкорювала все нові простори,
Щоб жайворонки пісню молоду
Підносили над колосисте море,

Щоб хліб, як сонце, сяяв на столі
У кожній хаті, домі та колибі... *
Уклін земний працівникам землі!
Вам, сіячі, плугатарі,— спасибі!

14 вересня 1960 р.
Гагра

ДОЩ У ГАГРІ

Дощ намітку кинув срібну
На широке млисте море,
Що не б'є громоподібно
В сірі скелі, в сині гори,

* Колиба — пастуший курінь (у Карпатах); хатка гуцулів-дереворубів.— М. Р.

А колишеться ласкаво,
Плеце рівно й величаво,—
Все-бо гнівне та суворе
І на усміх має право.

Дощ полоще пальми вбогі
І пошарпані банани,
Кипарисів крони строгі
Та бур'ян, мені не знаний,
Спраглу землю напуває,
В серці радість наливає...
Без вологи й серце в'яне,
Хоч без сонця — умирає.

11 вересня 1960 р.

КРАСА

В зелених лаврах, в синій світлотіні,
У сяйві сонця й вишнях у цвіту,
В огні троянд, у моря мерехтінні
Побачить кожен може красоту.

Але от слово про весна приснилось
Мені сьогодні в світанковім сні —
І як же втілилось? Як уявилась
Весни предтеча сонному мені?

Там бурий сніг, там сірий, там ще білий,
Струмочки пробиваються між ним,
Гракі і галки край калюжі сіли
Живитись, так би мовить, чортзна-чим,

Блищить солома жовта поміж колій,
І горобці розбрязканим гуртком,
Радіючи своїй немудрій долі,
Ласують теплим кінським кізяком.

Дим стелеться над самою землею,
Печеним хлібом пахне відкіляє;
У мішанині темній снігу й глею
Доріжка вита вгору подалась.

У кузні — молотків перекликання,
І людський на подвір'ї перегук;
Бруньки дерев застигли у чеканні;
Із круком грає у повітрі крук.

Вантажні захлинулися машини;
Не вечір ще, та день мов пригаса;
У мряці тане гелгання гусине...
І все це, друзі, провесна й краса.

14 вересня 1960 р.
Гагра

ЩО ЗБЕРЕГЛА ПІСНЯ

Та стелись, стелись, барвіночку,
Не корінням — листом,
Та козак дівку викликає
Не голосом — свистом.

— Чи ти чула, дівчиночко,
Як я тебе кликав,
Та через твое подвір'ячко
Сірим конем їхав?

— Ой чи чула, чи не чула,
Не догадалася,
Та темна нічка, дріben дощик,
Не сподівалася.

Пісня

Колись було це, вечором імлистим,
Десь грім гримів. Співали солов'ї.
До ночі йшло. Не голосом, а свистом
У темряві він викликав її.

Було не знати — чула чи не чула
І чи хотіла те почути вона.
Здалось чи ні, що тінь її майнула
У перехресті чорного вікна?

Спинив коня, і вдарив кінь копитом
У нетерпінні. Дощик накрапав.
Здалось на мить, що у вікні розкритім
При близкавиці забілів рукав.

Та блискавка погасла. Ще темніше
Загуслася ніч. Погасло все село...
А серце б'ється, свіжий вітер дишіше,
Немовби хоче остудити чоло...

Не вийшла, ні! Чи чула, чи не чула —
Дарма, і ні до чого тут жалі!
Рука козацька сірого торкнула,
І він розтанув з вершником у млі.

Ніколи і нікому не вгадати,
Ні хто був він, ні хто була вона,
Мимо якої проїздив він хати,
Які були в них лиця й імена.

Було давно, давно обох немає,—
А в пісні збереглись для поколінь
І свист отой, що милу викликає,
І дрібен дощ, і ніч, і сірий кінь.

15 вересня 1960 р.
Гагра. Дощ

ПОЕТИЧНЕ МИСТЕЦТВО

Лише дійшовши схилу віку,
Поезію я зрозумів,
Як простоту таку велику,
Таке єднання точних слів,

Коли ні марній позолоті,
Ні всяким викрутам тонким
Немає місця, як підлоті
У серці чистім і палкім,

Коли епітет б'є стрілою
У саму щонайглибшу суть,
Коли дорогою прямую
Тебе метафори ведуть,

Коли зринає порівняння,
Як з моря синього дельфін:
Адже не знає він питання,
Чом саме тут зринає він!

Слова повинні бути покірні
Чуттям і помислам твоїм,
І рими мусять бути вірні,
Як друзі в подвигу святім.

Свій парус ладячи крилатий,
Пливти без компаса не смій!..
Світ по-новому відкривати,
Поєте, обов'язок * твій!

17 вересня 1960 р.
Гагра

ДИКИЙ ЦАП

Під Бояркою раз ми полювали
На куріл'ят — і сіли відпочити.
Собака Аста, що її хазяїн
На ловах Га с та строго називав
(«Із придиханням»), а ласково вдома
Звав Астонькою, втомлена шуканням,
Лягла й заснула найсолідшим сном,
Здригаючись, одначе, часом так,
Неначе знов почула у траві
Хвилюючий, гарячий птичий дух,
Людині мудрій зовсім не доступний,
Але ясний для псів та для лисиць.

* Наголос обов'язок має, здається, більше прав, ніж звичайний для нас обов'язок.— M. P.

Нарешті заспокоїлась вона,
А ми, перекусивши, почали
Розмову ту, яка лише буває
Між друзів на мисливському привалі.

Були ми на узлісся. Де-не-де
Його черкнула осінь золотим,
Червоним та рожевим. Але тепле
Було ще небо. Вересень стояв,
Як озеро в погоду. Світлу тишу
Лиш коники сюрчанням прошивали,
Та синички, стрибаючи в гіллі,
Наладжували голос на осінній.

Товариш мій — він саме закрутів
Цигарку з мішанини тютюну
«Турецького» з махоркою (він звав
Ту мішанину «мікстом» науково), —
Товариш мій скопив мене зненацька
За руку: «Гляньте... у ярок... ліворуч...
Та Асти не збудіть, щоб не злякала...»

Я глянув — і так само сквилювався,
Як мій товариш: у ярку, ліворуч,
Немов різьблений, дикий цап стояв.
Усе: його постава непорушна,
Тоненькі ніжки, виточене тіло,
Розвилки рогів на сухій голівці
І спокій величавий, що зливався
З напруженістю звіра сторожкового, —
Усе було довершеність сама,
Сама краса...

І раптом він здригнувся,
Почувши щось, — і велетенським
скоком
Зірвався, і майнув поміж кущами,
І зник, як видиво...

А я й мій друг
Захоплено дивилися услід
І довго не могли сказати слова,
А потім усміхнулись, як один,
І цигарки із «міксту» закурили.

17 вересня 1960 р.
Гагра

ТИРСА І ХОХІТВА

Присвячую заповідникові Михайлівська цілина на Сумщині

Тирса не росте, а хохітва (стрепет)
не виводиться на зораній землі.

Такі вони уперті — птах отой
І та трава — такі вони уперті!
Де плуг пройшов — там тирса не росте,
Де зорано — там не гніздиться стрепет.
Чому б, здавалось? Зорана земля,
Підпушена, піддобрена уміло —
Ну, чим не ґрунт, щоб тирсі шовковіти,
Пір'ясті викидаючи султані
І хвилею ласкавою ллючись
Під благодатним небом? А пшениця,
З весни зелена, жовта десь у липні,
Хіба не славне місце для гнізда,
Для стрепетиних виводків пурхливих?

Здавалось би... А стрепет утікає,
Не оглядаючись, від тих ланів,
Де орачі та сіячі хоч раз
Хазайською ногою походили.
Здавалось би... А тирсу аж ніяк
У сад не запросити ботанічний,
Хіба що із землею разом, з дерном,
З цілинним ґрунтом, де її коріння
Мережкою густою заплелось...

Не хочу жодних висновків робити,
Та думаю, що треба на землі
Хоч клаптики маленькі зберегти,
Де міг би стрепет звити собі кубло
І де б могла рости сріблисті тирси.
Не тільки для ботаніків потрібні
Та для зоологів такі кутки,
А й для поетів... Ну, не всіх, звичайно,
А деяких. Таких, скажім, як я.

18 вересня 1960 р.
Гагра

1

Прощально кували зозулі
в далеких плавнях.

Олесь Гончар

Прощально кували зозулі —
Які ж бо тужливі слова!
Кують у них весни минулі,
Шепоче прив'яла трава.

Ті лози, що нам шелестіли
Далекої тої весни,
Ті руки, що цвітом біліли,—
Де нині, де нині вони?

І де голоси, що співали,
Де сльози, що в щасті лились?
...Прощально зозулі кували
У плавнях далеких — колись.

2

Сипле, сипле, сипле сніг.
Іван Франко

Морозний сніг, блискучий та легкий,
Здається, падає на серце прямо,
І як від нього серце ти не крий,
Воно холоне, як земля. Так само.

Тепер я ледве можу зрозуміть,
Чом замолоду мріяв я про спокій,
Бо нині кожну обернути мить
Хотів би в бурю, в блискавки високі.

А сніг паде. А голова в снігу.
А груди повиваються морозом...
За безрозумну юності жагу
Жбурнув би геть я свій старечий rozum!

3

Думи мої, думи мої,
Лихо мені з вами...
Тарас Шевченко

Як добре тій людині жити,
Яка в житті не знала суму,
В якої серце не болить
Від сонця й весняного шуму!

Усе ясне їй на землі,
Таке, як є, як інші бачать.
Великі букви і малі
Усюди їй те саме значать.

Ніколи не приснятися їй,
Урівноваженій людині,
Незрозумілій помах вій,
І незглибимий погляд синій,

І невідомих птиць ключі,
І заходу рожевий порох,
І стук прозорий уночі
У шибку в зимових узорах,

Сліди легенькі на снігу,
Що за ніч ледь позамітало,
І згад про постать дорогу,
Якої, може, й не бувало...

Благаю, критики, простіть
Поета, впалого в задуму!..
...Як сумно тій людині жити,
Яка в житті не знала суму!

20 січня — 5 лютого 1961 р.
Пуща-Водиця — Київ

ВІН У КИЄВІ

У вбожестві Козиного Болота *
І на узбічях щедрого Дніпра
Зростала гордість мужа-патріота
У чарак пензля, олівця й пера.

Коли ти їдеш до моста Патона,
З Печерська повертаючи униз,
І дерева гіллястого корона
Тебе раптово радує до сліз,—

Альбом згадай Шевченків: там дерева
Оці ж ростуть — чи старші їх брати.
Іх зберегла правиця Кобзарева,
Щоб вічно їм пишатись і рости.

Тарасові дуби високочолі!
Свою любов навік ми збережем
До того, хто на давньому Подолі
Сам ніби йшов із сивим Палієм,

Хто, в дивній ніжності душі свої,
Що знала стільки громів і заграв,
Розмову нещасливої Лілеї
Із Королевим цвітом записав **.

Він не боявся ні заграв, ні грому,
Ні вражих зрад, ні приязних образ,
Коли студентству в Києві палкому
Читав полуменистий свій «Кавказ»,

Коли про благовісні грози марив
Між братчиків — своїх і не своїх,—
І завмирав од жаху Костомаров,
Петров — доноса в пазусі беріг.

* Козине Болото — давня назва
вулиці в Києві, де жив один час Шевченко.
Тепер — Шевченківський завулок.

** Поезію «Лілея» написано 25 липня
1846 р. в Києві.— M. P.

Його весна довіку не зів'яне,
Його «Кобзар» ні кому не спалить...
Він тут ходив, він тут любив, кияни!
Шапки з голів — і голови схиляті!

22 лютого 1961 р.
Київ

ВІРШ В АЛЬБОМ

III. K.

Ще Пушкін висміяв альбоми,
Хоч залюбки писав у них,
Тож світлій пам'яті його ми
Присвятимо «небрежний стих».

Своїм праправнукам далеким
Лишив він заповіт оцей:
«Быть можно дельным человеком
И думать о красе ногтей».

А я додам: любити можна
Поезію в добу ракет,
Бо дивна річ: людина кожна
Якоюсь мірою поет.

Живе поезія у мові,
Якої мати вчила нас,
У гніві, в усмішці, в любові,
В красі звичайній, без прикрас.

Вона — не тільки мрії срібні,
А й праця, й радощі зусиль,
Вона потрібна, як потрібні
Вода й повітря, хліб і сіль.

3 квітня 1961 р.
Київ

НАПУТНІС

Орестові Корсовецькому, що прислав
мені книгу І. І. Пузанова «По неходжено-
му Криму», а сам збирається в пішу
кримську подорож.

За несходжений Крим, за незвіданий світ
Вам, поете, подяка й привіт!
Хай Вам доля присудить пройти сто доріг
І квіток назбирати з усіх,
Хай Вас люди стрічають незнані щодня,—
І усе ж то, Оreste, рідня!

Хай узгір'я в тумані ростуть голубім,
Ті з обличчям достоту людським,
Ті до звірів подібні, а ті до потвор,
Салютує хай Вам метеор,
Лебединих озер розкривається даль,
Хай Вам ловиться риба кефаль.

Ой широкий цей світ — неосяжні світи!
На Чукотці десь Ваші брати.
В мене друзі в Провансі гарячім живуть,
Де маслини справедліні цвітуть,
Де вклоняється плем'я нове, молоде
Вітрякові Альфонса Доде.

Вже для мене тяжкі подорожні сакви,
Та за мене мандруете Ви
По камінних дорогах, по сизих степах,
Де із бурею бореться птах,
Над узморськими луками, в тиші долин,
Де сивіє наш рідний полин.

Той не зна самоти між безлюдних степів,
З ким живе Леоновича спів,
Той не відає смутку в сумні вечори,
З ким говорить Франко до зорі,
Той не схібить, хто бачить крізь хаці нічні
Чорноморських рибалок вогні.

1961 р.
Крим, Коктебель

СЛАВА ПІСНЯМ

Я знову Їхав по Україні
По тих дорогах польових,
Де вздовж цвітуть сокирки сині,
Пливі гречок пахучий сніг,
Шепочуття вівса сизостеблі
І верби хиляться до греблі.

Не тільки жайворонки нас,
Мене й товаришів, вітали,
Але й гречки в той самий час
Рожевим гомоном співали.
(Це Коцюбинський ще сказав,
Як гречку з арфою зрівняв).

Надходила найтяжча праця
І людям найдорожчі дні,
Коли з природою змагається
Так радісно в отій борні,
Що називається жнивами,—
Сказавши простими словами.

Що краще є від простих слів,
Коли вони із серця ллються!
І бджіл, і жайворонків спів
В одну гармонію складуться,
Коли вони тобі зрідні...
Але людські — людські пісні,

Людські пісні, найглибша мука,
Найвища радість на землі!
Людська душа тисячозвука,
В гірськім одбита кришталі,
І перемога, і жалоба,
Веселки і грози подоба!

З піснями ти ішов у бій
За ясні зорі й тихі води,
З піснями твориш подвиг свій,
Неумириущий мій народе,
Щоб чорний дим тисячоліть
У сяєво перетворить!

Пісні злітають над Карпати,
В херсонських котяться степах,—
І хай зірки порахувати
Людина здатна в небесах,
Та незлічение й для людини
Те, що зринає щохвилини.

Вони в тобі, вони в мені,
В житті — до заходу від сходу,
Народу рідного пісні,
Пісні великого народу,
Кохання й битва, труд і грім...
Народу слава — слава їм!

22 липня 1961 р.

ЛЕГЕНДА ВІКІВ

Недавно в одній промові було сказано, що як минулій рік був шопенівським не тільки для Польщі, а й для інших країн, отже, й для України, так нишіній рік є шевченківським не тільки для України, а й для інших країн, отже, й для Польщі.

Як лежав маленьким у колисці
Світлий хлопчик в Желязовій Волі,—
Проїздив селян весільний поїзд
Мимо дому вквітчаними кіньми,
І під стукіт копитів святковий
Польська пісня весело лунала,
Весело лунала і печально.

Пісня та йому запала в серце,
Як землі найкращий подарунок.
Пісня та йому прошила серце
Райдужно-солодкою стрілою,
І поніс її хлопчина в люди,
І по світу пісня покотилася
У його величних полонезах,
У його мазурках пустотливих,
Пустотливих і журливих разом.

У хвилину гіркоти й відчаю
Він побачив видиво жахливе —
Польщу в гробі, саваном повиту,
Квітами Міцкевича покриту,
І, йдучи скорботно за труною,
З серця вирвав марш той похоронний,
Що ми й нині друзів проводжаєм
Маршем тим у путь земну останню.

Але Польща не могла умерти!
Скроплена цілющою водою,
Встала з гроба, ясно усміхнулася,
Як у білих шатах наречена,
Встала інша, ніж лежала в гробі,—
Молода республіка народна!
І дзвенять у Желязовій Волі,

В Krakovі лунають і в Варшаві,
В Шльонську робітничому і в Татрах,
На полях, де квітне конюшана,
По-новому ті дзвенять мазурки,
Ті прелюди, вальси й полонези,
Пісня та, що хлопчика малого
На життя колись благословила,
І народ вінком з волошок ясних
Генія народного вінчає.

Весь народ свою вітає пісню,
У всесвітні прибрану убори,
У вселюдські шати дорогії,
Заткану перлистими сльозами,
Сонцем орожевлену ранковим,
І вона уже не при колисці —
У житті безсмертному лунає,
І на голос Польщі Україна
Дзвоном-голосом одповідає
І плете вінок з волошок ясних
Генієві братнього народу.

Як ото зіп'явся вже на ноги
Хлопчик той у Желязовій Волі,—
Сповила убога мати сина
В Моринцях на нашій Україні,
На Україні, де Дніпро котився

Із лісів північних між степами,
Між ланами, ораними горем,
Між садками, де сміялось лихо.

Сповила убога мати сина,
Сповиваючи його, співала
І свою нудьгу переливала
У дитину. Материна пісня
Залетіла в груди немовляті,
Наче тая чайка-жалібниця,
Вразила малого в саме серце
І навіки в серці залишилась.

Ой тумане, латаний талане,
Що ходив тоді по Україні,
Ніби той сновида окаянний,
Ой ти, вітер, вітрє лиховісний,
Що гуляв тоді по Україні,
Що хилив додолу жито буйне,
Ой же сік дівочі русі коси,
Ой же лив дрібні сирітські слізози,—
Чом до ніг співцю ви не прослались,
Як вовки, недобрі сіроманці,
Що лягають, щоб лизати ноги
Владареві і чарівникові?

Ні, туман до ніг не простиався,
Лиховісний вітер не корився,—
І підняв на них свій меч двосічний,
З воїнами світлими з'єднавшись,
Той співець, той громоносний воїн.

Хто його не відає, не знає,
Хто за ним не походив стежками
По Україні, де літала пісня,
Солов'їна пісня і орлина,
По Україні, де шуміла тирса
І могили мовчазні синіли,
По Україні, де дівочі слізози
Падали на терен при дорозі,
Де стелала Наймичка Маркові
Вмиті слізими подушки пухові,
По Україні, де піdnісся нині
Пам'ятник незримий Катерині,

По Україні, де в нову криницю
Дивиться сьогодні білолицій!

Хто його не відає, не знає,
Голосу не чув хто громового,
Що з труни збудив би й неживого,
Що серця народів Заповітом
У могутнє серце злив єдине,
Що злітає соколом над світом,
Огортає мислю всі країни!

Він народний сум ввібрал у серце,
Гнів народний в серце увібрал він,
Материну пісню колискову.
Вогняними крилами озброїв,
Вогняними крилами живими,
Щоб зорю летіла зустрічати,
Ту зорю, що світом невечірнім
Над землею тихо засіяє.

Весь народ свою вітає пісню,
У всесвітні прибрану убори,
У вселюдські шати дорогії,
Заткану пречистими слізозами,
Сонцем опурпурену ранковим,
І вона уже не при колисці —
У труді безсмертному лунає.
І її підхоплюють народи,
І на голос України Польща
Дзвоном-голосом одповідає
І плете вінок з волошок ясних
Генієві братнього народу.

30 липня 1961 р.
Київ

ДРУЖБА

M. Нагнибіді

С квітки, що звуть морозом,
Що і справді розцвітають
В перших приморозків час,

Що весняним пишним розам
У красі не дорівнюють,
Що цураються прикрас,

Що неначе сизуваті,
Що немов шорсткі на дотик,
Що не стеляться до ніг,—
Та відпорністю багаті,
Та цвітуть уперто доти,
Доки їх не вкриє сніг.

Так і дружба чоловіча,
Загартована боями
І злютована в труді,
Не палка, не чарівнича,
Не розкішна блискітками,
Ніби зорі на воді,

Не овіяна екстазом...
Де й рівнять її з коханням! —
А й кохання з нею — ні!
Бо вона змоккає разом
З серця стукотом останнім
У смертельній тишині.

24 вересня 1961 р.
Київ

ЗИМОВІ ЗАПИСИ

1

Буває часом болячé,
Як восени деревам,
Коли вгинається плече
Під тягарем життєвим.

Тремтять надії, ніби лист
На змерзлій сокорині,
І рідних місць, і рідних міст

Нема тоді людині.
Падуть надії, ніби лист
В холодні води сині.

І раптом — слово незначне,
Дитяче лепетання —
І душу сонце знов торкне
Крізь скло морозне зрання,

І знову розгорнеться світ,
Мов книга невідома,
І срібна крапля з чорних віт
Пекотиться рухома,
І знов відчується, що світ —
Одно безкрає вдома,

Що ти живеш, що всесвіт є,
Що ти — його частинка,
Що білий голуб розтає
У небі, як сніжинка.

2

Пахне снігом, сіном, кінським потом
Молодечих днів моїх зима,
Але чую з кожним поворотом,
Що її все більш нема й нема,

Що настали інші весни й зими,
Що пейзажі інші на землі,
Що літають трасами новими
Літаки — сучасні журавлі.

Але «скинути ветхого Адама» —
Річ не проста, хоч там що кажіть!
Де ходив юнацькими ногами,—
Думкою ж бо можна походить?

Я читав, як Кошиць * знаменитий
Із Америки прибув у Рим
На концерти, то почав тужити
За життям занедбаним своїм,

* Кошиць О. А. (1875—1944) — український хоровий диригент і композитор.

За полями рідної Вкраїни,
Що покинув нерозумно так,—
Ну, і спосіб він знайшов єдиний,
Щоб згадати минулі дні, бідак.

Ах, обридли ті автомобілі,
Що течуть в Нью-Йорку, як ріка! —
І в наївності старечій, милій
Кінного найняв він візника.

Їздив ним уздовж одвічних вулиць,
Поки день над Римом не потух,
І вдихав, із давнього прибулець,
Той гарячий, гострий кінський дух...

Емігрантом я не був ніколи,
Може, й Кошиця згадав дарма,
Та приснилася, як морозне поле,
Молодечих днів моїх зима.

Навернулось на вуста визнання,
Ну й навіщо б то його тайт?
Хай собі прокотиться востаннє
Ця коротка, ця лірична мить!

Зрозумійте, люди, річ єдину —
Що брехать не вміє мій язик...
Внук мій любить пахощі бензину,
Ну, а я — і досі ще не звик.

3

Вони між нами ходять — і на зборах
Промови виголошують гучні,
Вони не знають тонів небадьорих,
Та очі в них — приглянеться! — скляні!

Погляньте пильно — ось вони спинились,
Ті очі бистрі й мертві водночас!
Чи в скельцях тих їх жертви не відбились?
Чи відблиск совісті навіки згас?

Дарма питати! Де вже там сумління,
Де іскра честі в непроглядній тьмі,

Коли їм тільки сите животіння
І травлення нормальне на умі!

Братопродавці з білими руками
І з чорними серцями — ось вони,
Що вслали анонімними листами
Дорогу у кар'єру та в чини!

І ходять ще! І ще земля їх носить,
І ми їм досі руку подаєм,
І піт кривавий їм чола не росить
Під каяття нестерпним тягарем!

Не сняться діти їм осиротілі
І на могилах скорбні матері,
Вони живуть, вони у добром тілі,
Їх не зловили на нечесній грі!

Хай зле про них говорять у народі,
Зневага хай бичує світова,—
У них є щит: не впійманий — не злодій!
У них є меч: фальшовані слова!

Та стать людьми — нема, нема надії
Тим, хто життя проповз, немов змія!
Нехай їх вітер вічності розвіє,
Нехай в огні останнім спопеліє
Наклепника останнього ім'я!

21/XII 1961 р.

4

Сліди маленьких ніг на вогкому снігу...
Як стало тепло враз у серці і навколо!
Як темні тіні хмар дитя це побороло,
Що вчора тут пройшло! Яку воно снагу,

Очам невидиме, у серці пробудило!
Куди ти йшло, мале? До друзів, до батьків?
Сумне чи радісне? А може, й тихий спів
Бело на самоті? Чи, може, говорило

Оцим деревам щось, синицям, снігурам,
Веселій білощі із шишкою у лапах,
Чи просто зимовий вдихало свіжий запах,
Все повне радістю, надією, життям?

Хто родичі твої? Хто братики й сестриці?
Хто ввечері тобі розказує казки?
Хто пестить приторком ласкавої руки?
В твоїх веселощах з тобою веселиться?

Я знаю, що питати так можна без кінця,
Та бачу ясно я усю тебе, дитино!
Навіщо нап'яла звичайну ти хустину?
Червона шапочка тобі так до лиця!

Ні, вовк не з'їсть тебе! Вовків у нас немає!
Живи серед людей і радуйся з людьми,
А ці слова мої на згад собі візьми,
Коли тобі сестра їх старша прочитає!

О, скільки в тебе є і сестер і братів!
Хай різні лиця в них, пісні і мови різні,
Вони в одній живуть, дитя мое, Бітчизні,
І труд єдиний їх в одну сім'ю здружив.

Мовчить сосновий бір. Гуде далекий Київ.
Десь там — і ти, мале! Живи у добрий час,
Червона шапочко! Нема вовків у нас,
Але, напевно, є чимало чародіїв!

Навік я збережу, як пам'ять дорогу,
Сліди дитячих ніг на вогкому снігу!

4 січня 1962 р.
Київ

СЕРБСЬКІ ПІСНІ

Не пам'ятаю вже —
чи влітку це було,
Чи взимку, восени, чи, може, і весною;
П'ятнадцять років лиш відтоді перейшло,
А от забулося, мов понялось водою.

П'ятнадцять років лиш! Який короткий час!
Який безмежний час! Як мало, як багато!
Ох, вечір не один на обрії погас!
Ох, пісню не одну на корені підтято!

Та вдячний я за всі відспівані літа,
Розумні місяці, омріяні години —
І постать дорога у серці вироста,
І голос чується товариша-дружини.

Із нею ми жили в будиночку малім
У скромнім Ірпені, близенько залізниці.
І не гнівило нас, коли здригався дім
Від поїздів нічних (воно ще й досі сниться).

Із Югославії вернувся я тоді —
Це по війні було, і духом геройчним
В повітрі віяло. По муках та біді
Народ одужував, живий диханням вічним.

Книжки Караджича з собою я привіз —
Вони Старицького колись духотворили *,
В них стільки мужності і благородних слів,
В них стільки ніжності, і глибини, і сили!

Поринув я у світ могутніх юнаків **,
Крилатих коней їх, мечів їх оgneцвітних,
Вино я з ними пив і на планинах жив
Під сосон довгий шум, посеред скель блакитних.

Неначе ліс живий, хиталися списи,
Під сонцем маяли сліпучі короговки,
І дух підносився від гордої краси,
Від плачу дівчини — скорботної косовки ***

Як радісно — ввійти в далекий давній світ
І відблисках його — ловити світ новітній,
Щоб передзвін мечів і стук гучних копит
Виразно чулись так, як на зорі у квітні,

* М. Старицький. Сербські народні думи і пісні. К., 1876.

** Юнак — витязь, герой, молодець (*сербськ.*).

*** Битва на Косовому полі між сербами та боснійцями, з одного боку, і турками — з другого (1389), кінчилася перемогою турків, але югослави явили в ній високі приклади героїзму, оспівані в циклі «Косовських юнацьких пісень». Косовка — дівчина, що після битви ходить по бойовищу, перев'язує й утішає поранених, оплакує загиблих.

Щоб око бачило крізь темряву століть,
Щоб серце билося з колишніми серцями,
Щоб у будиночок ірпінський умістить
Триглав *, піднесений над синіми лісами!

Січень — лютий 1962 р.
Скопле — Київ

ЛЮДЯМ І НАРОДАМ

Земні народи, люди, племена,
До вас я руки й серце простягаю.
Є сотні мов, а правда лише одна
На всій землі, від краю і до краю.

Мільйони уст, очей, садів, будов,
Пейзажів, тонів, запахів і ліній,
Але одна у світі є любов,
Едине сонце у небесній сині.

Народи, люди, племена, брати,
З усіх широт і всіх довгот сусіди!
Від нашої єдиної мети
Ворожим силам заховатись ніде.

Мета ця — мир, погожий день, весна,
Мета ця — правда в світловому уборі,
Дітей у школі пісня голосна,
В глибоких шахтах — понадхмарні зорі.

Збратає нас труд, що творить чудеса,
Здружила мисль, що всесвіт проникає,
І пісні звук, і статуй краса,
І літ ракет космічних у безкрай.

Хай славиться незрадний стиск долонь,
Хай здійснюються неосяжні мрії!
Хай вічний прометеївський вогонь
Усі серця окрилює і гріє!

7 лютого 1962 р.
Москва

* Триглав — найбільший гірський масив Югославії.

НАРОДОВІ СІЯЧЕВІ

Я не турист у ріднім краї,
Не мовчазний спостерігач,
І якщо часом сил немає
Сказати все, що в серці грає,—
Народе, ти мені прощай!

Ти нелегкі пройшов дороги,
Ти тропи протоптав нові,
З піснями труд збратаєши строгий,
В боях лягли тобі під ноги
Простори давні степові.

У спілці з друзями й братами
Ти долю викував свою.
І я з дорожніми саквами
За новозрослими садами
Твоїх ланів не пізнаю.

Шануєш ти поля сусідні,
Та гордий на своїй землі,
Що кожен день твій — добрі три дні,
Що маяків високих гідні
Не знані вчора кораблі.

О, не бажання випадкові
Мене хвилюють кожну мить —
Тебе прославить в ріднім слові,
Чуття незмірної любові
В невтомну працю перелить.

Хвала, що вирошли герої
В ділах і подвигах твоїх,
Що при здоров'ї і при зброї
У славі правди світової
Ти йдеш до рубежів нових!

25 березня 1962 р.

УКРАЇНКИ

1. ЛІСЯНСЬКІ ДІВЧАТА

У селі Лісянці після того, як 1768 року польська шляхта жахливо покарала народних повстанців, дівчата на знак трауру по вбитих гайдамаках понад 100 років заплітали в коси чорні стрічки поряд із стрічками інших кольорів.

Із енциклопедії

Я чую їх, далекі голоси
Дівчат, що не весільної співали,
Коли у хвилі русої коси
З червоним чорне поруч заплітали.

Я бачу очі сині, як весна,
І від сумної осені сумніші,
Скорботою пронизані до дна,
Слізьми пропалені в північній тиші.

Я бачу перса, що ніколи їм
Дітей від милого не годувати,
Уста, не усміхатися яким
Повік до гайдамацького дитяти.

Тяжку печаль і невимовний гнів
Вони ростили в непорочнім лоні...
Дівчата-вдови! Вам цей тихий спів
Складаю я в доземному поклоні.

Ви з нами в нашій боротьбі новій,
У дні, коли здіймає лиходій
Розщеплений для братовбивства атом,

І образ ваш хай буде як печать,
Щоб чорного у коси не вплітати
Уже ніколи на землі дівчатам!

30 квітня 1962 р.

2. ПРО ВДОВУ

Іди, смерте, іди проч,
Голівоньки не мороч,
Во я часу не маю —
З сусідами гуляю.
Із пісні про вдову,
що прогнала від себе
смерть

Немов жива, стойть передо мною
Вдова ота, що сам народ ії
У пісні вславив, Леонтович сам
Зодяг у світлі гармонійні шати,
Щоб нам була за радість і взірець.

Як бог послав по ней смерть з косою,
Вона, з-за столу вставши, в мить одну
Зневажливою відвела рукою
І словом пр о ч посланицию страшну.

Злякалисъ гості, кинулисъ тікати
Уроціч від веселого вина,
І залишиласъ господиня хати,
Прогнавши смерть, над келихом одна.

І, може, в ту годину, в ту хвилину
Вродиласъ пісня, як весняний грім,
І слава на господу ту вдовину
Упала сонцем вічно молодим.

Хіба ж не так, як та вдова незнана,
Боролась наша Леся Українка
З нападницькими силами недуги
І відганяла смерть саму від себе
Зневажливо-коротким словом: пр о ч?

І чи не так сама ти, Україно,
Як ворон віщував тобі загин,
Не раз у чорну, у тяжку годину
Відгонила від себе смерть і тлін?

Тепер ти у народів вольнім колі
До світу невечірнього ідеш
І, певна ясної своєї долі,
Від себе смерті навіть тінь женеш.

Безсмертя — хто поставить на коліна?
Хто згасить сонце темрявою хмар? —
Прийми ж, о мати, слово це від сина
Як генію твоєму чесний дар!

14 травня 1962 р.

МИХАЙЛОВІ СТЕЛЬМАХУ

Нехай не знає втоми та рука,
Що добре зерно в добру землю сіс,
Що зневажає чорні суховії
І щедра, як напрівесні ріка!

Благословенна праця рільника,
Що оре цілину в ясній надії.
Пшеницю від полови він одвіє,
Як жив кінчиться радість нелегка.

Щасливий воїн, що во ім'я миру
Свою підносить бойову сокиру,
Во ім'я правди кривду тне з плеча!

Хвала тому, хто людям у приполі
Несе слова, подібні хлібу й солі,
І співи, гідні слави сіяча!

17 травня 1962 р.
Київ

ВУЖ

Вуж не отруйний, не страшний нітрохи,
Корисний навіть, — так навчають нас
Іще з дитинства. Звісно, так і є,
Та не люблю я симпатії вужа,
Боюся — так! Це смішно, а боюсь...

Ловив сьогодні рибу я в затоці
На озері. Пекучий день стояв,
А навкруги — ні деревця, ні навіть
Малого кущика. Трава лиши сива,

Та степові запилені квітки,
Та рудизна потрісканої глини,
Та гори напівголі віддалік.

За поплавцями стежив я уважно,
Із внуком перегукувався малим,
Що там, на тому березі затоки,
Вершив рибальське діло самостійно,—
І взагалі все було гаразд.

Враз у воді з'явився відкілясь
Великий вуж... Перепливав затоку
Він страшно швидко, виткнувшись із води
Наполовину — і шугнув, як сіра
Холодна блискавка, поміж комиші...

І тут у комиші очеретянка
Розпачливо, безумно запищала,
Мов захищаючи своїх пташат
Від лиха неминучого... У мене
Завмерло серце. Так, завмерло серце!

Не бачив я, що в комиші творилось,
Яка подія відбувалась там,
Та ясно розумів: недобре діло,
Жорстоке діло...

І згадалось: раз
Під Києвом ішли ми з полювання
Доріжкою у лісі — і раптово
Мій приятель одвів мене рукою
І вистрелив під ноги, просто вниз...

Розвіявся димок, і перед нами
Якогось плаза тіло клубочилось
В агонії. Ми обійшли його,—
А потім братові розповідав
Мій друг про незначущий цей випадок
І закінчив із сумнівом чи й сумом:
«Хто зна, чи справді я убив гадюку,
Чи вужа безневинного?..» А брат
На те йому промовив усміхнувшись:
«Все, що плазує, без вагання бий!»

22/VI 1962 р.
Коктебель

НА ВІДКРИТТЯ МУЗЕЮ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Ти знову нині у своїй господі
З мечем полуменистим у руці.
Чолом тобі, улюблена в народі,
Як люблені борці лиш і співці!

Борця й співця в собі ти поєднала,
Досвітні зустрічаючи вогні.
Не mrіючи про камінь п'едестала,
Сама ти ломикаменем стояла
Напроти бурі в найхмарніші дні.

Орлиці зір і серце голубиці
Тебе вёли вперед, за небосхил,
Жили в тобі і міць ясної криці,
І сяєводалекої зірниці,
І тихі сплески лебединих крил.

Серед зловісних урвищ і заметів
Навчилася ти замолоду йти,
Ти не боялась громоносних злетів,
Мислителів найбільших і поетів
На прю відважно викликала ти.

Ти Мавки світ собі відкрила срібний,
Коли була маленьке ще дівча,
Ти на зорі обрала шлях несхібний.
Ти мала голос, шуму вод подібний,
І дар пісень, подібний до меча.

Тобі сьогодні мед, вино і колос
Радянська Україна принесла...
Ти все життя з недугою боролась,
А творчістю ти смерть перемогла!

21 вересня 1962 р.

ТУГА ЗА МОЛОДІСТЮ

Не жизни жаль с томительным дыханьем,
Что жизнь и смерть! А жаль того огня,
Что просиял над целым мирозданьем,
И в ночь идет, и плачет уходя.

Яким би був я йолопом жахливим,
Коли б почав завидувати юним,
Рум'янощоким та блискучооким,
Коли б запав у жалюгідну заздрість
До сильних, до здорових, до струнких,
До молодих, які не без підстави
Себе вважають владарями світу,
До зміни, що прийшла тобі й мені,
Неназваний, далекий, добрий друже!
Ні, ні! Була б старечча то бредня!
Та жаль світанків тих, які лиш раз палали,
Тих неповторних гроз, що в вічність одблищали,
І перших трепетів у серці й на устах,
І першої весни, що зникла, ніби птах
Порою ранньою у сивому тумані.
Жаль благодатних сліз по дорожі омані,
Німої гіркоти, що молодечий вік
Немов березовий оволяжняла сік,
Що з білої кори на землю краплі ронить...
Жаль тих передчуттів, що никнуть і холонуть
Од вітру першого, який торкнеться їх...
Жаль просвітів між хмар, блакитних і легких,
І льоту ластівки, що над землею мчиться,
Грозу віщуючи, як синя блискавиця,
І гаю млиного, що ніби обважнів
Од щастя, од роси, од туги й солов'їв,
Жаль темних поглядів, жаль білих рук дівочих,
Жаль сну ранкового по тих безсонних ночах,
Що теж були, як сон, як світла й тіней гра...
Жаль лиха першого і першого добра,
Жаль дружби на весь вік, що гасла за хвилину,
Хвилинних усміхів, що пронесу до згину,
І снігу, й снігурів, і злетів, і проваль...
Жаль світу цілого — землі і неба жаль!

7 жовтня 1962 р.
Пуща-Водиця

АНДРІЄВІ МАЛИШКУ
В ПОЛУДЕНЬ ЙОГО ВІКУ

У яблуневому цвіту
Зоря вечірня грала,
Мережку ясно-золоту
На землю закидала,

Лягали смуги голубі
На пагорби рожеві,
У тихій радості- журбі
Вклоняється вечір дніві —

І огортала ніжна тінь
Поволі, а не зразу
Славетне селище Ірпінь —
Письменницьку оазу.

І в світлім присмерку прийшли
Ви до моєї хати,
І зошит віршів принесли,
Щоб, звісно, почитати.

Були ми вдвох на всій землі,
Та поруч виникали
Великі люди і малі,
Що Ви про них писали,

Тривога ї щастя, біль і гнів,
І усміхи, і печалі,—
Мов сотні райдужних човнів
На синьому причалі.

Читали Ви, і слухав я,
А навкруги — єдина,
Велика дихала сім'я,
Що зветься Україна.

Вона освітлювала шлях
Вечірніми вогнями,
Вона була у всіх зірках,
Що сходили над нами.

І воду рідних рік черкав
Ваш спів, мій друже славний,

Неначе чарівний рукав
Княгині Ярославни,

І залітав у далечінь,
За гори і долини,
До всіх племен і поколінь,
До людства й до людини...

І ніч, як пісня, пропливла
Над садом яблуневим,
І ранок Вашого чола
Торкнувсь вогнем рожевим,

І підійшли ми до вікна,
Розкритого, мов крила,
І обиялись, і нам весна
До б р и д е н ь продзвеніла.

Хіба можливо це забути?
Та добре розумію,
Що яблуні нові цвітуть
У серці в Вас, Андрію,

Новий світанок проплива
На кораблях багряних,
І книга пишеться нова
Для читачів незнаних,—

Але обійми знову Вам
Сьогодні я розкрию,
З новим вітаючи життям,
З новим життям, Андрію!

5 листопада 1962 р.
Київ

ШИПШИНА

Кругом соловьи, заливаясь, поют,
Шиповник алеєт пахучий...
А. Толстой

Шипшини кущ у мене під вікном
Цвіте блідо-рожевим скромним цвітом
І переносить в молодість мене,

На польові дороги перехресні,
У ранки срібні, в вечори янтарні,
Що віщували серцю вічне щастя...

А друзі кажуть: нашо він тобі,
Цей кущ-дикун? Ти викорчуй його
І посади троянди тут культурні,
Як он на клумбі в тебе! —

Я ж на те
Відповідаю: всі оті культурні,
Французькі, поліантові та чайні,
Гібридно-чайні, з назвами складними,
Все більше іноземними, — усі
Праматір'ю свою називають
Одю звичайну, просту, польову,
Що люди вчені, мудрі та невдячні
Собачою назвали по-латині*.
Усі яновельможні ці сорти
Прищеплені до неї, до шипшини,
З її коріння живляться, братове!

Ні, не піdnіметься моя рука
На кущ оцей, відмовиться сокира
Його рубати!

Це ж моя весна,
Це молодість, це пісня у полях,
Що дівчина співає невидима
І несказанно гарна, певна річ!
Із пісні, з пісні виросли Бетховен,
Чайковський, Лисенко та Леонтович,
Шопен із пісні виріс, чародій,
І Римський-Корсаков, казкар поважний,
Із пісні — як троянда із шипшини!
Шевченко й Леся виросли із пісні,
До неї Пушкін спрагливий припадав,
Живився Гейне піснею народу,—
І хто ж її насмілиться зрубати,
Під корінь хто безсмертну підітне?

* Rosa canina — собача троянда, назва одного з видів дикої рози, шипшини.— M. P.

Що хочете кажіть, шановні друзі,
А я уперто на своїм стою,
Як присягу, підношу голос я:
Шипшини її пісні не віддам нікому!

1960—1963

В ДНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В КОВЕЛІ

Уклін землі волинській! Вічна слава
Тій, що зростала в тиші цих лісів,
Що віддала народові свій спів,
Незламна, чиста, гнівна і ласкава!

Нова доба над нами розцвіта,
Та слава Лесі вічно з нами буде,
Як меч проти неправди і облуди,
В борні за правду зброя золота.

17 травня 1963 р.

НАД МОРЕМ

1

На морі з'явилися баранці...

Не баранці, а білі коні
По морю синьому летять,
Щоб на далекій оболоні
Незнаним рицарям заржать.

Ті стрінуть їх, щоб осідлати
І ними мчати в далечіні...
Як тяжко дише волохатий,
Голубуватий кожний кінь!

Їх не спинити й не злічити,
Не розчесати їх буйних грив,
І кожен з них несамовитий,
І кожен в казці хоче жити
Для романтичних юнаків...

Ой на синьому морі
Та на камені біленькому...
Дума

...Сидить там ясен сокіл-білозерець,
Квилить він, жалібненько проквиляє,
Віщуючи недобре щось на морі,
На Чорнім морі, на козацькім морі...

Ой соколе, чому ти залетів
До нас із темних, тінявих віків
І провіщаєш бурю-непогоду
Мені, сестрі, сусідові, народу?

Що бачить твій нелюдський, гострий зір,
В імлистий задивляючися шир,
Про що квилиш на камені ти білім,
Що промовляєш наокружним хвилям,
Від чого все темнішають вони,
Грізняють, гойдаючи човни
І кораблі на обрії сліпучим?

Невже назустріч лиховісним тучам,
Що їх руці людській не одвернуть,
Твої пророцтва жалібні пливуть
І люди — люди в громовому вирі
Погинуть, згинуть?

— Соколе! Не вірю!

Липень 1963 р.
Гагра

ТАЕМНИЦЯ ОСІНЬОГО ЛИСТЯ

Ботаніки кажуть: барвисті весняні квіти приваблюють бджіл та інших комах, які й сприяють опиленню... Ну, а багряні осики, золоті клени, ясно-жовті берези, бронзові дуби, всі розкішні фарби осіннього лісу — кого й для чого вони приваблюють? Чи це мистецтво для мистецтва?

Нехай ботаніки розв'язують питання
Про різнобарвний лист у пору опадання,
Про ці розливи фарб, про пишну цю красу, —

Я в серці з юних літ до скону пронесу
Це листя трепетне на полі голубому,
Ці барви пушкінські, цю урочисту втому,
Це горде золото, що падає у прах,
Ці прожилки тонкі на кленових листах,
На листі дубовім ці лінії різьблені,
Сліпучі бризки ці по мураві зеленій,
Цю суміш сміливу найяскравіших плям,
Цю смерть, увінчану таким живим життям!

I. ОСТАННІ ТРОЯНДИ

Останні троянди,
Білі троянди,
Вересневі троянди.
Вони одяглися
В ризи невинності,
В шати дівочої чистоти,
Вони крізь осінній туман
Ледве пригадують літо,
Сонце і гори,
Краплисти дощі і веселі веселки,
Ночі душні і поранки рожеві,
Вони, як вві сні,
Бачать весни колихання зелене,
Чують безсмертні слова солов'їні,
Дотики вітру щасливого ловлять...
А все це живе в них:
Весна запахуща
І пристрасне літо,
Вітер, веселки і грози —
Все це живе в них
І житиме доти,
Доки бичем смертоносним
Їх мороз не ударить,
Доки на землю не зронять
Останніх своїх пелюстків
Білі троянди,
Вересневі троянди,
Останні троянди.

І. ДОЩИК

Il pleut doucement sur la ville.
Artur Rimbaud⁴

Дощик, дощик
Капає дрібненько...
Пісня

Тихий, солодкий дощик
Сіється щедро на вулиці,
Сіється щедро і світло,
І плеєше по листю,
І віє в вікно,
Як надія.

Дощику-друже,
Спасибі тобі
За цю музику милу,
За те, що мені нагадав ти
Дні, коли босим хлоп'ям
Я блукав по калюжах
І уявляв себе в образах різних:
То засмаглим морським капітаном,
То ловцем невідомої риби,
То мисливцем на птицю незнану,
То благородним піратом,
То створителем дивних споруд водяних,
Гідростпоруд, як ми нині сказали б...
Дощику-друже!
В твоїм лепетанні
Чую я сотні людських голосів —
Старечих, юнацьких, дівочих,
дитячих, —

Злитих у пісню одну,
Бездонну, як світ.
У сріблистім твоїм мерехтінні
Бачу обличчя прекрасні,
Що раз тільки сняться —
На ранній весні —
І обливають гарячою кров'ю
Серце спрагніле.
Болю мій, дощику рідний,

* Тихий дощик падає на місто.
Артур Рембо

Радосте несказанна,
Світе мій дорогий,
У калюжці відбитий!
Серце мое невгамовне!

ІІІ. НЕВГАМОВНЕ СЕРЦЕ

Та коли ж ти заспокоїшся, серце?
Коли будеш битися рівно,
Як годинник,
Як механізм,
Як розум розважний?

А чи ж так це й потрібно?

ІV. ЩО Я НЕНАВИДЖУ І ЩО Я ЛЮБЛЮ

Еміль Золя * написав колись пальку статтю «Що я ненавиджу», яка кінчачеться так: «А тепер ви знаєте, що я люблю, до чого відчуваю пристрасну любов ще з юних літ».

За наших часів Юліан Тувім ** у «Квітах Польщі» присвятив чималий вступ — досить химерний і подекуди парадоксальний — темі, що ненавидить і що він любить. На цю тему, власне, говорять у тій чи іншій формі всі письменники світу, всі на світі люди.

Я ненавиджу брехню
У всякій одежі,—
В розкішній та пишній найбільше,—
Самовдоволену тупість,
Хоч би й носила вона
В золотих обідках окуляри,
Метушливість, хапливість, крикливість,

* Золя Еміль (1840—1902) — видатний французький письменник.

** Тувім Юліан (1894—1953) — видатний польський поет. «Квіти Польщі» — його поема.

Заздрість і себелюбство,
Гучними словами прикриті,
Очі, презирливо змужені,
Жиром огидним заплілі,
Вуха, заткнуті ватою
Супроти вітру і горя людського,
Зраду й підлоту
З очима блудливими,
Фарисейство і лицемір'я
У личині моральності строгої...
Я ненавиджу!
Речі прості і чисті люблю я:
Серце, для друзів одкрите,
Розум, до інших уважний,
Працю, що світ звеселяє,
Потиск руки мозолястої,
Сині світанки над водами,
Шум у лісі зелений і шум золотий,
Спів слов'яній і пісню людську,
Скромну шипшину і горду троянду,
Мужність і вірність,
Народ і народи —
Я люблю!

V. ВОГНІ В РІДНОМУ МІСТІ

Гаснуть вогні у місті,
Ніби в безоднію моря
Падають зорі янтарні.
Тільки під зорями справжніми,
Немов іх сестра неспокійна,
Немов метеор свідомий,
Лине нічний літак.
Тільки заводів невтомних
Очі горять гарячі,
Тільки поети і вчені
Не сплять за високими вікнами,
Тільки думка людська
Світить над світами.
Гаснуть вогні у місті,
Що в муках тяжких захлиналось
Так недавно, здається,
І так безмежно давно!

Тьма тоді залягала щовечора
Над містом моїм,
Тьма неволі.
Чорна ворожа рука
Гасила вогні і серця —
Hi! Сердець не могла погасити! —
Сердець не могла погасити!
Києве мій!
Києве наш новий,
На пожариці зрослий!
Києве-квіте!
Ніхто не здолає тепер погасити
Величних твоїх, як спів,
Дружбою вмітих,
В майбутнє розкритих,
Незгасних вогнів —
Творчих вогнів!

VI. КЛЕНОВІ ЛИСТКИ

Кленові листки — це Стефаника смуток великий,
Печаль дощова підкарпатських полів,
Це сонце холодне з-за хмар,
Це матері хворої усміх
До бідного сина,
Це голос розлуки і муки
В останню годину любові,
Це тиха пісня без слів,
Тиха й самотня...

Кленові листки —
Це ранок рум'яно-морозний,
Синиць і повзиків свист
У повітрі бадьюрім,
Дівчата на стежці в гаю
І в небі високому гуси,
Це шерех, і шелест, і дзвін
Пурпурової осені,
Це Пушкін у серці моєму,
Це дим над рідною катою,
Це димок із цигарки друга,
Це свідомість, що буде зима,

Це віра, що прийде весна за нею —
І проліски сині розквітнуть
Там, де нині лежать золотисті
Кленові листки...

Вересень — жовтень 1963 р.
Київ

СЛАВА ЛЮДИНІ

Слався, людино, коли по землі
Йдеш ти як ратай, сіяч, будівничий.
Слався, коли і крізь муки й жалі
Праця тебе огріває і кличе.

Слався, коли з-під крила самоти
Вітру і сонцю назустріч виходиш,
З друзями разом майструєш мости,
Разом з братами над світом їх зводиш.

Слався, коли в понадхмарні краї
Мужньо човном блискавичним сягаєш,
Слався, коли у великій сім'ї
Пісню свою по-новому співаєш.

Слався, людино, що оком ясним
Завтрашнє бачиш, як щастя видиме,
Вір мені, брате: і в грудні твоїм
Серце твое первомаєм цвістиме.

1963

БАГРЯНИЙ ВЕЧІР ДОГОРІВ...

Багряний вечір догорів,
І поділ падає на місто,
Переливається намисто
Понаддніпрянських ліхтарів.
По шумі денних голосів
На серці тихо, сумно, чисто.

290

Ніч, лампа, роздум, самота,
Сніги паперу ще німого.
Спокійна творчості тривога,
В мовчанні зімкнені уста,
Ледь-ледь окреслена мета
Знов серце манить у дорогу.

Січень 1964 р.

ПРОРОК ЗОРИ

З дитячих літ живе у серці він,
Як материнське слово незабутнє,
І тихо каже: «Знай, ти не один,
З тобою друг у дні щасливі й скрутні».

Його слова — мов та вода жива,
Що гойть рани, мертвих воскрешає;
В свої обійми правда світова
Його, як сина, радісно приймає.

Коли в важких ти стомишає трудах
Чи закрадеться в душу сумнів чорний,—
Згадай лише, який прошов він шлях,
Який він був у бурях непоборний.

Він голос мав, як кари правий гнів,
Він голос мав, як пісня колискова.
Із муки він народної розцвів,
Щоб людям радість розцвіла чудова.

Зростає покоління молоде,
Нові вогні горять на небокраї,—
Та в далеч з наймолодшими іде
Пророк зорі, що землю всю осяє.

5 березня 1964 р.

291

АНДРІЄВІ МАЛИШКУ

ПРОЧИТАВШИ ТРЕТИЙ ЦИКЛ
«ДОРОГИ ПД ЯВОРАМИ»

Мій побратиме! Інколи пейзажем
Ми про людину найточніше скажем,
І відгук пісні із лугів рясних
Нам часом глибше від глибоких книг.

Всю душу розкриває — до останку!
Ви паходці романівського ранку
Мені прислали, як сердечний дар,
Як сонце, чудом вирване із хмар.

І ось у мене в хаті задрижали
Прозорих бджіл заквітчані цимбали,
І рідний встав понад полями пил,
І в сплесках риби, в передзвоні крил
Мої воскресли спомини і літа.

Зо мною друг — і знов душа розкрита
На чисте все, на світле, на живе,
І надо мною голубінь пливе,
Де дівчина під вербами рясними
Ваш «Рушничок» завісила незримий.

Зо мною люди — ті, з якими ріс,
Яким я серце все своє приніс,
Зо мною Вишня, ніжністю багатий,
І ваша добра, ваша мудра мати,
І ті сільські старанні трубачі,
Що нас вітали піснею вночі,
Коли я плакав, а Козак сміявся,
То плач із сміхом у любов зливався,
Бо все любов'ю в ніч оту було *.
Спасибі Вам — за ласку, за тепло!

9 червня 1964 р.

* Сергія Козака, що теж був із нами в Романівці, розмішила своєрідна гармонія, в яку одягли сільські музиканти-самоуки «Рушничок» Майбороди і Малишка,— але й він, звичайно, був зворушений цією імпрівізацією.— M. P.

ПОЕМИ

МАРИНА*

Віршована повість

ПРОЛОГ-ПОСВЯТА

Неначе цвяшок, в серце вбитий,
Оцю Марину я ношу.

Т. Шевченко

Закрався вечір, одшуміла праця,
Як слози, затремтіли ліхтарі,—
Та діти наші ночі не бояться.

П'ятипромінна світиться вгорі
Зоря для них, і вже чудні слова їм:
Напи, підданці, королі, царі.

Та ми, ох, ми ще добре пам'ятаєм
Ганебний час, коли навчали нас
Тюрму повсюдну називати раєм.

У ладані, в густому шумі ряс,
Під чоботом жандарма стопудовим,
Під колісми золочених коляс,

Не сміючи своїм озваться словом,
Трудяцій люд жив роки і віки,
І думка тліла під глибоким сковом.

Але подвійний страдниці-жінки
Несли тягар у темряві подвійній;
Їм з терни шлюбні плетено вінки,

Не раз воини у пісні безнадійній
Надію виливали нам гірку,
Пили в трутизні трунки чаюдайні.

В дитинстві ще я пісню чув таку,
Що зосталась єдиною для мене,
Хоч досить їх, пісень тих, на віку.

* Уривки.

Само життя колишнє, староденне,
«Благословенне», прокляте життя
У пісні тій. Моя сестрице, нене,

Моя дружино, подруго, дитя,
Для тебе пісню ту переповів я *
Не для плачу та ніжного ниття,

Не для розваги, не для марнослів'я,
Ні! Щоб сказати: глянь в останній раз
На сон тяжкий, на давнє безголів'я

І йди, тверда й незламна, як алмаз,
В ясне майбутнє, йди без відпочинку,
Забувши дні неволі та образ,

Радянська, вільна трудівнице-жінко.

ГЛАВА ДРУГА

Коло броду беру воду,
По тім боці — мої карі очі!
Там козаченько коня напуває
Ta на цей бік поглядає.

Пісня

I

...На те, про що й лягаючи село,
І вставши марило: тоді-бо саме
Всі кріпаки живилися чутками,
Що от, мовляв, не за горами день,
Коли... Тихенько навіть співано пісень,—
Тихесенько, бо й стіни мають уші,—
Що мають закінчитися катуші **,
Знущання панські. Казано: списав
Цар на папері волю, заховав
Хтось волю ту від люду, та чекати

* На жаль, ту пісню я призабув. У ній оповідається про втечу хлопця й дівчини — кріпака й кріпачки. Іх настигає панська погоня, і дівчина каже своєму милому:

Мене, Марку, візьмуть,
А тебе покинуть.
А тебе покинуть,
З пілч голівку здіймуть.

Це все, що зберегла моя пам'ять.— M. P.
** Ка туші — муки, катування.— M. P.

Недовго вже... Любили наслухати
Молодші про одважних гайдамак.
Перед очима уставав байрак,
Та темна ніч, та коні на припоні,
Та ніж свячений у твердій долоні.
— Ех, так би...

— Цитьте! Цитьте і мовчіть!
На слушний час терпливо, діти, ждіть,
На слушний час... А то ще Кутернога,
Підлизник панський, пес отой...

— До нього,—
У старших мову раптом хтось упав,—
Сьогодні пан сказати посилає,
Щоб із села приведено Марину
Пшеничину...

— Яку? Оту дитину?
— Чого ж? Уже шістнадцятий, либо чи,
Виходить їй...—

Зненацька, як огонь,
Спахнув Наум: немов стріла із лука
Була та новина. Його онука,
Мариночка! До двору! Це вже край!
Уже нагляділо несите! Та нехай
Із тими бавився б, що добре знають,
Чого пани в покої закликають —
І немощну навчились гріти плоть...
А голову б ту лису розколоть
Надвое! Випекти б ті очі кляті!
Але Наум мовчить — бо ніч у хаті,
Бо під вікном щось ніби шелестить...
Навчило горе почуття тайті,
Навчило лихо здіплювати зуби...
Мариночко! Дівча лагідне й любе!

Не раз, було, як випаде коли
Година вільна (бо таки ж були
І для раба години вільні часом),
Наум, підперезавшись ветхим пасом,
За пазуху щось потай захова
І йде в село; його дочка, вдова,
Старого звичайненсько привітає,
А він уже гостинця добуває
З-за пазухи. Неначе мишеня,
Що з нірки вибігло посеред дня,

Пробігло хатою і знов у нірку —
Так дівчина майне то при одвірку,
То при вікні, то знову на печі...
— Ану вгадай, онуко, — калачі
Чи щось солодше в узлику оцюому? —
І зморшки сяють на виду старому,
Як сонячне проміння восени
На сивім обрії...

Були й сини
Колись у нього — шкода й споминати,
Минулося!..

І тістечка, й цукати,
Украдені від панського стола —
Украдені! — ласісчка мала
Зубами молодими розгризала...
Та чи ж на те росла і виростала
Коса у неї пишна і густа,
Щоб мишеня для ситого кота
Було поживою? А, грім би з неба!..
Але Наум мовчить; мовчати треба:
Не за горами, може, слішний час...

II

Наївний люд в Шампані світлій пас
Наївні череди. Бриніли роси,
Дзвінки співали. Чом же стоголосий
Котився стогн по ясній землі?
Чому вони — дофіни *, королі
Грицарі в мисюрках **, у шоломах
Не йшли шукати по землях невідомих
Жінок і золота? Чому вони
Копитами грабіжної війни
Веселі виноградники топтали?
Чому своїм підданцям не давали
У мирному убожестві зростать?
Чом кайнова налягла печать
На тихе чоло Франції?

Пожари
Змітали села. Ніби голос кари,

* Д о ф і н — титул наслідників королівського престолу Франції.

** М и с ю р к а — металева шапка з кільчастою сіткою, що спадала на обличчя, шию та плечі.

Лунали грізно сурми бойові,—
А на траві, на вквітчаній траві,
Що їй би тільки щасних колихати,
В обійми хижі падали дівчата,—
Солодка здобич диких вояків,—
І цвіт, що для коханого розцвів,
Рука гвалтовна жадібно зривала.
Дарма їх мука, скарга їх лунала
Стократною луною до небес,
Дарма побожний люд молив чудес
І миродайніх у блакиті видив! —
Ніхто рятунку ані знав, ні відав.
І дівчина, пастушка молода,
Дім отчий для отчизни покида:
Уже їй кіз на пагорбах не пасти!
На чорному коні, у сяйві власті,
В одежі білій виїде вона —
І їй до ніг приклониться війна,
І килими простелить перемога.
А ти ж, а ти, моя пастушко вбога,
Марино простосерда! Нащо ти
Із рідних лук рокована піти
До панських озолочених покоїв?
Не для борні, не для звитяжних воїв
Покинеш, доню, череду свою!
Хоч би в солодкому зомліть бою!
Хоч би згоріти так, як та згоріла!
Ні: мед хмільний недіткнутого тіла
Старі, жадливі вицідять уста,
І заніміс ніжна пісня та,
Що росяними ранками вродилася...
Марино! Серце! Чом ти не втопилася?
Та знай: росте — із пітьми вирина —
Не Орлеанська діва, ні! вона,
Величніша й сміліша! Горду діву
Народ зачав під грім святого гніву,
У близкавицях, в бурі народив...
І виросте, і вже не королів
Та не дофінів вийде рятувати,—
Невільників на вільне скличе свято!

Гей, бідарі по селях, по містах!
Засяє день — і станете під стяг,
Що гріє, ніби полум'я пожару,

І мсту гнобителям, і ситим кару,
І радість визволенним приріка!
І потечуть народи, як ріка,
Одна ріка в єдине, горде море,—
І стогін ваш, і ваші муки й горе,
І сльози, що палають і печуть,
Трояндами земними розцвітуть.

ІІІ

Лише Марко уміє догодити,
Як часом пан, капризний та сердитий
(Подагра, старість, нелади, нудьга...),
Захоче виїхати. Запряга
Марко в ридван улюблені араби
І — но, кохані!

Вже ж Марка Небаби
Ніхто б не міг у світі перейти!
Шумлять гаї, гудуть тонкі мости,
Зміясті вигинаються дороги,
І сонце коням падає під ноги.
А він сидить, вродливий та стрункий,
І грою непохитної руки
Старого конелюба потішає.
«Той машталір, хто кінську душу знає!» —
Пан Пшемисловський любить примовляти.
І справді — коні, як огонь, горять,
Летять, як вітер, слухають, як діти,—
Марко-бо вміє з ними говорити,
Хоча здебільшого якраз мовчить.
Бути фурманом — не віршки ліпить!
Лишє щоб розминутися з шаблоном,
Його я не назуву Автомедоном *.

А дід Марків — той у бувальцях був.
Коли народ, як чорна ніч, загув,
Зібравшися святити у діброві
Дзвінкі ножі, коли Залізнякові
Подав правицю Гонта, — серед тих,
Кого пророк у віршах огняних
Синами, дітьми, квітами взвиває
І славою нетлінною вінчає,

* Автомедон — в «Іліаді» Гомера — правив кінами в колісниці Ахілла. Ідеальний ку-чер.— M. P.

Кіндрат Небаба із найперших став.
Од нього в спадщину Марко й дістав
Веселі очі, рухи гордовиті
Та сміливість — найвищий дар у світі.
Тож не одна, спираючись на тин,
Як проїздить чи переходить він,
Погляне, зашаріється та й блисне
Очима так, аж тому серце стисне.
Ой Марку, Марку! Від дівочих брів
Добра не жди!

Раз поглядом зустрів
Марину він — вона ішла полоти
Картоплю на городі...

Серце! Що ти
Пригадуєш? Чому ти знов болиш?
Чому — немов напровесні спориці
На збитій, стоптаній росте дорозі —
Чуття забуті і забуті сльози
Там виникають, де усе пройшло?
Та менше з тим. Марко через село
Із паном їхав. Глянула Марина —
Він позирнув — і та одна хвилина
Обом їм позначила цілий вік.
Проїхав, оглянувся раз — і зник
У куряві. А сонце по-новому
Світилося у небі голубому.

ГЛАВА П'ЯТА

Було, мати, не вважати,
Що я в тебе одиниця,
Було мене утопити,
Де глибока криниця.
Було, мати, не вважати,
Що високого зросту,
Було мене утопити,
Із найвищого мосту.
Було, мати, не вважати,
Що я тонкого стану,
Було мене утопити,
Де я й dna не достану.

Пісня

I

Як тих гусей шумливі табуни
Напровесні чи рано восени
Здіймаються над ставу тихе лоно,

І каламутять голубінь затону,
І плещуть крилами, і гомонять,—
Так у подвір'ї повози шумлять,
Гостей додому везучи веселих.
Уже й огні погашено по селях,
Уже поснули старші — і дітей
Заколихав піснями соловей
Та у ставочку квакання жабине.
Сміється й плаче серце у Марини:
Сьогодні ж бо — умерти чи втекти!
Пани вже сплять, поснули наймити —
І місяць більш путь-дорогу світить...
А де ж Марко? А може, хто помітить,
Як викралася з горниці вона
І плине, наче хмарка весняна,
Узенькою доріжкою по саду?
Старий Наум дав не одну пораду
І розказав дорогу втікачам.
Ех, лиxo тяжке!
Втік би він і сам,
Коли б літа не налягли на плечі,
Коли б не підгиналися старечі
Без сил ноги!
Втік би у степи,
Де тільки сонця золоті стовпи
Уранці-рано вказують границі.
Як очерет, хвилює там пшениця,
Отари, наче хмари, маячать,
І в небі синім шуляки тримтять,
Шукаючи кривавої поживи.
Там люди — люди вільні та щасливі —
Живуть на лоні ситої землі.
Усім вона: і звірові, і бджолі,
І птахові дає свій щедрий даток.
Не знати, де кінець, а де початок
Тих обширів зелених та буйних.
Лиш де-не-де, по балках степових,
Хатки біліють, зліплені із глини.
Там знайдеться й для красної Марини,
І для її коханого Марка
Розложистого закуток ярка,
Де виросте, як маківка в городі,
Нова катина — і в ясній господі
По праці спочиватимуть вони...

Хоч дід Наум тієї сторони
Не бачив сам... Хоч за доби тієї
Ні на землі, ні над, ні під землею
Таких щасливих не було кутків,
Як він собі, сказати б, уроїв,
Та з уст в уста про них тоді ходили
Перекази і всім серця п'янили,
Як тейлій повів милої весни...
Марино, серце! Що ж тобі за сни
Ввижаються у далечі шовковій?
Дітей ти колихатимеш Маркові
У чистому зеленому степу,—
І ніч розвеселятиме сліпу
Погойдування довгої вервочки...

Від панського будинку недалечко
Велика стайня. Що за коні там!
Сусіднім тільки мариться панам
Таких придбать... А найбистріша пара —
Гнідий Султан і Гандзя темно-кара.
Хоч на одну вони не вийшли масть,
Проте за них пан Людвіг все віддасть,
Що тільки є у нього на подвір'ї:
Легкі, як тес лебедине пір'я,
Стрункі, неначе мрія різьбаря,
Вони — вечірня й ранішня зоря,
Як у Тибурція стоїть в к а с и д і *,
Коли, неначе виліті із міді,
Запряжені в легенький шарабан,
Під ганком стануть, — Пшемисловський-пан
Раніш, ніж сісти, сяк і так любує.
Добрав до них він щонайкращу збрюю,
А балабончики купив такі
Сріблясті та нечувано дзвінкі,
Ще й вистроєні у мажорній гамі,
Що мов говорять людськими словами
(Звичайно — кожен це повинен знатъ —
Годиться балабончики чіплять,
Лиш в далеку ідути дорогу).
Запевне, ю фурмана нема ні в кого
Такого, як Марко, Небабин син.

* К а с и д а — форма ліричної поезії, щось як ода (арабськ.). — M. P.

Бери й малюй, коли на козлах він
Сидить, подібний до античних статуй,
І тонкий бич, в руці його піднятий,
От-от над кіньми блисне й засвистить.
Немає їй грошей, щоб за них купити
У Пшемисловського ті коні-змії
Та машталіра, що один уміє
Їх чарувати, як Орфей * звірів.
Карпович, правда, був колись купив
За пару псів, славетних межі псами,
Та трьох дівчаток з чорними бровами
Десь далеченько фурмана-митця.
Старий уже, смішний собі з лиця,
Той «мазур», Парипсович на прозвання,
Скликав не раз велике дивування,
Як тричі поспіль клумбу об'їжджав
(Та ще й учвал, аж вихор уставав)
Шестериком — у колію єдину.
Та диво це й Небабиному сину
Далося потім добре доказати —
І то не тричі, а разів із п'ять
Обкружений він давнього газона —
І спала з Парипсовича корона.

Не раз, було, Максима-коняра
Ота вечірня й ранішня зоря —
Султан і Гандзя — призведуть до кари.
— Тобі б, лайдаче, у степу отари
Овечі пасти чи свиней глядіть! —
Так Пшемисловський-пан, було, кричить,
Коли чого старенъкій не догляне.
Дарма вже тут: — Та я ж... хотів... я, пане... —
Од різки і проситися школа!
Але Маркові ще така біда,
Відколи фурманує, не складалась,
Уже і челядь крадъкома шепталась,
Що чи не слово знає він таке,
Проте життя було йому тяжке —
Із роду гайдамацького дитина!
Тепер чорнява дівчина Марина
Йому стрілою шлях перетяла...

* Орфей — міфічний грецький музика, що чарівною грою усмиряв навіть звірів.

Як ласощі до панського стола,
Її подати мався Кутернога.
А! Вдатися б до чорта чи до бога —
Однаково — аби лише не віддать!
Султан і Гандзя птицями летять,
Хмарки переганяють сріблоткані...
Кого ж везуть у легкім шарабані
У тиші опівнічній? Хто бичем
Їх тне без жалю?

Голос перший

Що, як не втечем,
Як не втечено, Марку? Що нам буде?

Голос другий

Марино, серце... Утікали ж люди...
Аби лише добрatisь до...

Голос перший

Стривай,

Ти чуєш?

Голос другий

Ластівко, то ж тільки гай
Шепоче віттям... То млинове коло...

А солов'ї жагучі, і спрокволу,
І в жалі заливаючись буйнім,

Про щось говорять — не докажуть їм,
І коні мчать, і коні ринуть,
І тіні місячні біжать,
І кожна з них дивочно мінить
Гаї, що мурами стоять.

Марко з Мариною гадками,
Гадками юними цвітуть,
І сосни довгими руками
Благословляють їхню путь.

А вже з-за гаю, з-за дібропи
Дзвінкий видзвонює копит:

Панич на дикі йде влови,
І вже чепрак * його шовковий
Гризучий проїдає піт.

Вже хриплій голос Кутерноги
Кричить: «Он, он вони! Лови!..»
І віс жахом від дороги,
Від придорожньої трави.

Марко почув... Бичем свисточим
Застиглу розтинає ніч,—
Та перед лихом неминучим
Безсило опустився бич.

Гугоче, стугонить погоня,
Далеко відляски ідуть,
І чути, як шалені коні
Бурхливо дишуть і хропуть.

Куди втікати? Що чинити,
Коли, немов боєць від ран,
Густою піною укритий
Упав знеможений Султан?

I наче в сні Марині сниться:
Темніє гай, синіє ніч —
I наліта, мов жиха птиця,
На них розлючений панич.

I наче в сні: — Паничу, годі!
— Що? Розмовляти? Бидло! Хам!
Зв'язати шельму!
— Я не злодій.
Уже минається панам!

— Минається? Не злодій, кажеш?
Давно таких дозвався прав?
Гей, Кутерного! Чом не в'яжеш?
Сам, може, різок забажав?

I наче в сні Марині сниться,
Як перед лютим паничем

* Чепрак — сукняна підкладка під сідло.

Маркова блиснула правиця
Широким дідовим ножем.

I в відповідь на рух шалений,
На смілий, на прекрасний рух
Ударив гучно стріл огнений —
I цілий світ нараз потух.

Марино! Чом ти не втопилася,
Як ще маленькою була?
Навіщо, нащо ти вродилася —
Присмака панського стола?

Довіку будеш пам'ятати
Обличчя того, хто любив,
Хто дужу руку міг підняти
На панича і на панів!

II

Надходив ранок. Слався по долинах
Тонкий туман. Од співів солов'їних
Луна сміялася. Широкий став
Потягувавсь...

Чимало я стрічав
Людей старих, підстарших, ба й зелених,
Що по трудах, бувало, цілоденних
Десь на ставу, на плесі, в комишиах,
Як тая-чапля, обережний птах,
Чатують над премудрими вудками.
Не раз із ними тихими словами
Перемовлявся я, і полюбив
Цих диваків — не завжди й диваків,—
I перейняв у них тонку науку,
Як на живця ловити хижу щуку,
Як з темного, замуленого дна
Виводити зеленого лина,
Як на бабки знаджати пліті сріблисту.
Не раз було Денисові-артисту
Я заздрив: що за спритність у руці!
(До всього є на цій землі митці;
Денис — той уродився риболовом).
Не раз дощем чи вітром випадковим
Примушений десь притулку шукать,
Заходив я в хатину, де пишать

Півголі діти, а голодна мати
Їх юшкою береться гамувати,
Бо батько, чуйте, рибки наловив...
Ото ж чимало я в товаришів
Мого юнацтва запізнав такого,
Що і в поважну слід забрати дорогу,
А не лише в ту «ідилічну путь»,
Яку, мабуть, пора мені забути
У шумі, в гніві творчості живої...

Старий Мусій з породи був отої,
Що я оце допіру змалював.
Тож затемна він причвалав на став,
Зігнувшись ще більше, ніж зазвичай.
Шептав комиш навколо таємничий,
Угору сонде молоде плило...
Уже й нахабна муха на чоло
Старому сіла, і метелик білий
Цікаво роздивлявсь ца поруділій
Рукав його,— а він собі сидів,
Чатуючи наївних окунів,
Ляшців ледачих, ненажерну щуку...
То хто ж бо там, похожий на опуку,
По лузі котиться? Зирнув Мусій —
І грас усміх на устах ясний:
Онук його, Павлусь!.. Та чом же в нього
Така в очах висвічує тривога?
— Ой діду, діду... там он... у ярку...
Я сам не знаю...

— Ну ж бо, ну, яку
Страховину побачив ти, Павлусь?
— Ой діду... Певне, мертвий... я боюся...

І дід Мусій простує за внучам
У тихий яр. Сплітаючись гіллям,
Стоять дуби зелені, свіжолисті,
Од квітів ллються пахощі струмисті,
Сосновий віддалік шепоче бір,—
А на траві вродливий машталір,
Марко лежить. Скривавлене обличчя —
І мертві очі, темні й таємничі,
Не загоряться вже, не заблищать.
Ех, діду! Не тобі ж і дивувати:

Адже твій син умер під канчуками,
Адже ти знав, що кров'ю і слезами
Твоє життя, життя дітей твоїх
Полите завжди...

Та в очах старих
За здивуванням здогад пробігає,—
І він уже історію читає,
Написану на стоптаній траві,
Де близько при Марковій голові,—
При голові, що не в одній, напевне,
Збудила муку і кохання ревне,—
Широкий ніж, як золото, горить,—
А трохи далі панський кінь лежить,—
А слід коліс, а згублена підкова
Розказує усе йому без слова.
Старий схилився тихо — і нараз
На вій чистий затремтів алмаз.

ГЛАВА СЬОМА

І широкую долину,
І високу могилу,
І вечірню годину,
І що снилось, говорилося —
Не забуду я.

Т. Шевченко

I

Гей, облітає яблуневий цвіт!
Шкода, Марино, перебулих літ!
Приснилися, проснилися... і зникли...
І чорний жах на тебе гострить ікли,
У паничівський вдягшися жупан...
Ще ж не в могилі Пшемисловський-пан,
Ще світять очі в нього, як жарини,—
А вже постава ніжної Марини
Його синкові серце обпекла...
Щоправда, тінню перед ним лягла
Та темна ніч, той вистріл із пістоля,—
Ет, менше з тим! Така Маркові доля
Судилася, бачиться... А й те сказати:
Як! Хлоп насмів не те що утікати,

А проти пана, проти пана стати!
Забулись Робесп'єри і Марати,
Розмови у пивниці запальні
(Додати треба: раз у раз п'яні),
Розвіялась і світова скорбота —
І Генріх навстіж одчинив ворота
Гарячій хвилі пристрасних бажань...
Марино! Згадувати перестань
І заглядати не важся у прийдешнє!
Іще ж недавно пелюстки з черешні
Тобі стелили і Маркові путь,—
Тепер вони... тепер вони гниють,
А твій Марко... Та як же, як забути
Ітиху мову — шелестіння рути,
І погляд той, ту пісню молоду,
І смілу руку, і струнку ходу,
І першу зустріч, і слова останні?
А вже тобі, вклоняючись, мов панні,
Глуаливий Куттернога підкіда:
— Чи то біда? Таж ти ще молода!
Зумій лиш паничеві догодити —
І раювати будеш, а не жити,
За ким ти тужиш? Машталір! Ха-ха!
А чи бойшся, може, ти гріха?
Де він, той гріх? А втім, ясновельможна,
Ти з того тіста зроблена, що й кожна,
І церемоній довгих не чекай,
Не сподівайся. Скажуть — ну і край,
Лягай, мовляв, чи з волі, чи з неволі.
Еге! Спіймали перепілку в полі —
У торбу, й квит! Це дуже проста річ.
Ще й те подумай, що тебе панич
Наш уподобав! Він же, може, з двісті
За тебе країціх перебрав у місті,
Ну, і в селі, сказати, не минав,
Котора гладша та з лиця біліша...
А ти — ти навіть мишеня, не миша!
Шануйся, дівко! Ей, повір мені!
Ну, ще поплачеш три-чотири дні,
Та й догадаєш... Ге! Даремна праця
І говорити з нею... Якже! Цяця!
Царівна! Королівна! Не підходь!
Створив же нацось на землі господь
Дурних дівок та комарів кусливих!

І він одходить, — а речей злостивих
У грудях залишається жало.
Один лише раз повіяло тепло
Марині біdnій в серце занімле:
Хоч пильно гайдуки її гляділи,
Аж, видавалось, просвітку нема;
Проте зумів до неї крадъкома
Заглянути, щоб разом пожуритися,
Знавець на куховарстві й пиятиці,
Оповідач невтомний, дід Наум.
Хоч повен сам тяжких, пекучих дум,
Хоч і забувши приказки жартливі,
Знайшов слова він тихі, голубливі,
Яких ніколи, думалось, не зінав.
Не тямила Марина, що казав
Їй сивий кухар, — тільки пригадала
Літа свої, коли росла-зростала,
І невисокий материн поріг,
І хрещика, і подруг молодих,
І все, що снилось, чулося і забулося...
Заплакала — і стиха усміхнулась.

Так серед степу, пізно восени,
Коли холодний лле з височини
Жорстокий дощ, дрібний, колючий, косий, —
Мале дитя, задрипане та босе,
До матері притулиться лицем,
Їй серце розриваючи плачем, —
Судилось вік обом їм старцовати!
Мале своє візьме на руки мати,
До лона змученого пригорне
І шепче, шепче — і немов ясне
Прогляне сонце крізь тягучі хмарі...
А що в словах? Які б, здавалось, чари?
У них же навіть змісту не добрать!
Що в голосі, де жалощі бринять?
Що в дотику легкому руці ласкавих?
Так вітерець перебіжить по травах,
Остудить їх, провіє, колихне —
І підіймається зело буйне,
І бачить враз: у небі спопелілім
Жадана хмара гостем темнокрилим,
Дедалі виростаючи, пливе,
Життя несе усьому, що живе.

Щасливий майстер, що з тяжкої брили
Прекрасну постать висікає вміло
На радість людям. Біла і німа
Спить за вікном незаймана зима,—
Дими рожеві стигнуть в небі синім,—
А він, ясним осяяній тремтінням,
Чарує камінь подихом весни.
Щасливий! Людські дочки і сини
Крізь твір його із мармуру тяжкого
Побачать нескінченну ту дорогу,
Що в заповідані веде край,
Де сном тяжким одснилися бої,
Сади покрили землю. Тихі води
Оповивають городій й городи,
І легка праця дужкої руки
Лани розвеселяє й квітники...
Щасливий майстер, що бадьюрим рухом
Серця сповняє кволим, слабодухим
І в юний порив з'єднує старих...
Щасливий майстер!

О, коли б я міг,
Сумні свої малюючи картини,
Оте лицے заплакане Марини,
Оті ганебні, давні ті часи,
У відповідь юнацькі голоси
Почути, як признання й нагороду!

Марина, переживши ту пригоду,
Де ніч ясна змінилась чорним днем,
Де мілій з окривавленим лицем
Упав між придорожню муравину,
На іншу обернулася Марину.
Дитячий світ — немов барвінку цвіт,
Що вигляда несміливо за пліт
Своїми ясно-синіми очима.
А далі що? Холодними й тяжкими
Сльозами обважніла сутінь вій.
Ні просвітку, ні одсвіту надій,
Ані луни на голос у пустелі!
Не раз, перебираючи невеселі
Разки думок, пригадує вона:
Був теплий день, світилася весна,

Розбіглися ягнята по долині,
Вівчар заграв у дудку...
Що ж Марині
Приснилося, привиділось тоді?
В її душі, як у ясній воді,
Гурти людей одбились невідомих.
У пишних по-наївному хоромах,
Де під цимбал бренчання та скрипок
Вони водили радісний танок.
Щось від казок, од діда перечутих,
Було в тих людях, золотом обутих,
Повитих у сдваб, у красний шовк...

Враз хмарка надійшла. Вівчар замовк,
Холодний вітерець війнув із яру.
Прокинувши від чудного чаru,
Марина пісню тихо завела,
Що хтось завіз до їхнього села
Та й кинув, щоб росла і виростала.
Не думала Марина, що співала
І як співала, — м у с и л а співатъ.

О пісне! Де тих слів мені добрать,
Які б тебе були, святої, гідні!
Ти — плескіт рік, ти — переливи мідні,
Ти — шемрання смутного комиша,
Народу ти великого душа!
Твій голос серце тugo сповняє,
І рве, й зове, і радість відкриває!

Прийми ж, о рідна, мій низький уклін!
Хоч, може, трохи і ледачий син,
Не раз, проте, блудивши манівцями,
Холодними, безодніми ночами
В тобі рятунку й пільги я шукав
І чоло наболіле притуляв
До теплої, до рідної долоні.
Спасибі ж, нене! На твоєму лоні
Я хтів би і навіki опочитъ!

Марина, світлу переживши мить,
Одне могла — тихенько заспівати...
Проте ще довго пишні ті палати
І вільні люди в вільному танку
Уяву збуджували сторожку.

Був сон — не сон,— тяжкий прочинок буде.
Коли і справді поміж вільні люди
Невільною Марина попаде...

ІІІ

По полю ніч, по полю тінь іде,
По полю бродять тихі перегуки;
Смутні дерева простягають руки
І скаржаться... кому? Ніхто не зна,
Ніхто не скаже. Темна і грізна,
Іще мовчить, не грає громовиця.
Та вже вона, зігнувшись, тайтися
За чорним бором. Блискавка — і тьма.
Далекий грім — ітиша знов німа.
Зірвався вихор, прошумів шалено,
Неначе вершник, що летить, стремено
Згубивши у нерівному бою,
А з ним і славу втративши свою,
І дав коневі вірному на волю
Нести себе по зляканому полю,
Рятуючись від наглої біди.
Тяжких дерев стривожені ряди
Загомоніли раптом, затремтіли,
І довгі трави стебла похилили,
І покотилася недобра вість,
І змовкло все. Якась понура злість
Замкнула небо й налягла на поле,
І наче в світі не було ніколи
Ні променю, ні сміху, ні тепла.

Такої саме ночі до села
Дівочого Марина над'їздила.
Від болю й жаху стерпіла, заніміла,
На статую зійшовши кам'яну,
Вона сьогодні нібито зо сну
Прокинулась, та радості немає
У прокиді. Як хмара та, лякає
Її прийдешність; як сувора ніч,
Куди лиш глянь, страшний стойти панич,—
Не утекти, не вирватись, не крикнути!
Отак би тихо розплівтися, зникнуть,
Розвіятыся, наче синій дим...
Зненацька голос подає Максим,
Коняр похилий, що його послали

Одвезти дівчину:

— Еге! Казали,
Казали люди, що немовби те...
Минеться лихо. А воно пусте,
Пуста розмова. От хоча б з тобою,
Хоч би, кажу, з тобою...

— Що — зо мною?

(Озвалася Марина — і чудний
Їй голос власний здався). По моїй
Ніхто уже і не заплаче долі,
Втекла вона, як вітер той у полі...
Що з того, що літами молода
Та що вродлива? З того ж і біда
Зчинилася! Оце тепер я, діду,
В Дівоче тес, в те прокляте іду,
А й плакала б, та сліз уже нема.
Загину? Хай! Тепер мені дарма,
Тепер уже хоч жити, хоч не жити...
А вчора бачила: маленькі діти
Гулялися на вигоні... Малі,
Що тільки-но їх видно від землі,
Замурзані та голі, жаль дивиться,—
А кожне ж то сміється, веселиться,
Радіє, скаче, ніби те ягня!
Я й здумала: невже ж то все бредня,
Про що нам потай говорили люди?
Невже й у них, у діток цих, не буде,
Як виростуть, щасливих, вільних днів?
Нащо ж, нашо і хто їх научив
Сміятися, надіятися, дивитись
На красний світ — і світом веселитись?
На те, щоб потім... щоб очицям тим —
Зеленим, карим, сірим, голубим —
Недолю, ніч, неволю показати?
Щоб красний світ зійшов на світ проклятий?
Чи це не глум!.. — І враз її слова
Якийсь тривожний шум перебива,—
Не дощ, не грім... щось дивне, щось знайоме,
А разом таємниче й невідоме,
Як власний вид, одбитий у воді!..
Стук копитів... Так, як тоді, тоді!
Стук копитів.— І завмира Марина,
І ціленіє... Аж гуде долина,
Здригається... Здригнувся і Максим,

І дивиться: вже кінська перед ним
Оскалена хропе і пінить морда,
І людська постать, смілова та горда
(Додам для об'єктивності: п'яна)
Із гущави нічної вирина,
Схиляється зненацька до Марини,
Обіруч ловить — і, мов сокіл, рине
Із нею вдвох, аж закурився дим...
Не встиг і крикнути коняр Максим.

ГЛАВА ОДИНАДЦЯТА

Чи буде суд! Чи буде кара!
T. Шевченко

I

Під заїздом на вулиці брудній
Спинилась бричка. Кожному по ній
Збагнути легко, навіть і на коні
Не глянувши, що в багачівськім гроні
Хазайн брички — не з малих ягід,
Що знає він, як виїздити слід
Між люди, як навчати маштала
Ходити коло повозу (нещира
Порода ця, аби лиш попустить,
Не буде брички мити, ні мастиль), —
А звідси й істина незалежна,
Що він людина щира і статечна.
І справді: пан, ще досить молодий,
Та з певним заокругленням, ставний,
Зійшов із брички, спершился рукою
На льокая. Поштивою дугою
Старий прислужник гнувся перед ним,
А він тим часом з усміхом ясним
Зняв із сидіння легко, як пір'їну,
Вродливу пані, річ ясна — дружину.
— Найкращий покій!

— Паночку! Для вас
Найкращий покій знайдеться всякачас!
Давно вже не бували, ясний пане,
Оце-то радість!

— Серденко кохане,
Стомилася? — Немов не чувши слів

Облесних, до жони заговорив
Прибулий.

— Трошки, друже... Ця дорога... —
...Ввійшли в кімнату. Ніжність і тривога,
Що чулася у гостевих речах,
Нам зрозумілі: за дружину страх
Був страх подвійний: страх за дві істоти.
— Сказавши правду, зовсім без охоти
Я йду до міста... Справи, що ж робить! —
А ти спочинь...

Голівка не болить?

— Ні, любий... От що: я б таки хотіла
Увечері... Та ти не скочеш...

— Мила,

Для тебе...

— До театру...

— Ой, гляди,
Щоб не зробила цим собі біди!
— Я берегтимусь, друже. Бач, цікаво
Побачить оголошенню виставу:
«Розбійник і русалка дніпровська».
— Ох, то-то ж неспокійна голова!...
Приїхали — і замість одпочину —
Враз до театру...

— Ну, не будь сердитий...
До вечора ще досить є часу...

— Сердитим бути на мою красу,
Мое життя! Вистава, то й вистава!
Іти, то йти!.. А досить дивна справа
З тим Замітальським, що оце тепер,
На вивершення всіх своїх химер,
З театру хоче відбирати зиски!

— А кажуть, ніби деякі артистки
З його кріпачок мають певний хист...
І ще якийсь там здібний є артист
Із кухтиків... Його імення навіть
Неначебто уся країна славить...
Не знаю тільки...

— Вір отим чуткам!
Правдиво каже дядько мій Адам,
Що з пастухів тоді лише бували
Царі, як по-людському розмовляли
Ослиці... А тепер не те життя!
Ну, звідки б витончені почуття,

Шляхетних душ розрада і окраса,
Взялись у кухаря чи свинопаса?
— Проте, Мар'янку, ти ж колись любив
Простолюду отої немудрий спів,
І навіть нам наспівуеш, бувало,
Як запорозьке військо виступало...

— Минулося, і думати шкода!
Ну, сяк чи так, а все ж не випада
Для справжньої шляхетської натури
Пускатись на такі-от авантюри,
Як Замітальський... Ще бракує лише
Йому самому, дбавши про бариш,
Стрибать перед юрбою вихилясом...
Ну, я піду... Ти тут замов тим часом
Обід... Я скоро, Стасен'ко, верну —
Лише там річ залагоджу одну
З отим купцем, душою кам'яною.—
І він пішов бадьорою ходою,
Ставний і певний.

А вона лежить,
Відпочива. Як марево, тремтить
Хистких думок химерна плетениця...
Мабуть, тобі, красуне, і не сниться,
Що саме в цю кімнату твій Мар'ян —
Іще гультяй-панич тоді, не пан —
Казав не раз приводити дівчаток...
А втім, не він тому поклав початок,
Не з нього вийде, певна річ, і край.
Лежи ж собі! Лежи, відпочивай,
Хороша, як троянда в краснім літі!
До доброго все йде на цьому світі.

II

Востаннє голос тихо пролунав
І впав. Вона умерла серед трав
І квітів, як надія умирає.
Довіку спи, русалко дніпровая,
В якій Марину знати і не впізнати!..
... Та що це, справді? Ну-бо, розмовляти!
Пишіть, скрипки! Ліхтарики, світіться!
Ха-ха! Артистка! Фея! Чарівниця,
У карти програна! Ну, цей от хлів
Найкраще для артистів-кріпаків

Пасує. Геніальні свинопаси,
У сухозлітні прибрані окраси,
Чарують тут немудрих городян...
О, сам господар, Замітальський-пан,
Авантюрист... — А, радий! Дуже радий!
Немає в світі кращої розради...
Як з друзями... Ну, та ходім мерщій!..
У мене кухар, паночку, новий —
Вожу з собою, щоб не голодати...
Дозвольте ж на вечерю запрохати...
Їй-богу, королівський майонез...
Я зараз... —

І м'ячем округлим щез
Він у вікні гнилого коридора:
Провчти, бачте, слід було актора,
Що спав на сцені... Ну, буквально спав!
Короткого «рецепта» написав
Антрепренер на ту «хворобу сонну» —
Полоскотати заспану ворону.
Ні, здумайте! Коли б хоч роль тяжка,—
А то він грав мірошника-дідка,
І вчене ж добре бестію лукаву!
Залагодивши ту негайну справу,
Антрепренер, а краще меценат,
Балетних трошки пощипав дівчат
І вийшов. От, до речі, з тим балетом
Морока теж. Недавно (під секретом
Призвавши) був випадок такий:
В Бердичеві становлено новий
Балет: «Амур, Сатири і Дріади».
Для панства втіхи й мудрої розради —
Тоді-бо саме ярмарок стояв —
Пан Замітальський не пошкодував
Ні грошей, ні людей, ні декорацій.
Одній з дріад доводилось гойдатися
Під стелею... Вся зала аж ревла —
Гарнен'ка збіса дівчина була.
А ніжки — боже! Що за ніжки мала!
Ну, і зненацька — чорт! — вона упала
З огидним криком... Бачите, вона
Була — сказати сором! — вагітна.
Щоправда, не було в тім таємниці
Для Замітальського, але ж дивіться:
То ж треба саме на виставі їй

Упости! Фе! Дріаді чарівній!
Стогнати дико! Та лиха пригода
Все зіпсувала, і чимала шкода
По першій шкоді виникла уп'ять:
Дріаду довелось поховать.
А втім, пусте.

У темній убіральні,
Спустивши вії довгі та печальні,
Сидить Марина. Вже давно пора
Рушати до смердючого двора,
Де трупа Замітальського раює,—
Але вона не бачить і не чує,
Замислилась. В ній виринула знов
Ненависть, глибша за палку любов,
Ненависть, що тоді — вночі — зродилася...
Так, певне так, вона не помилилась:
То ж він сьогодні, він сидів отам,
У барвнім колі повнотіліх дам,
Панів півсонних, паничів крутливих
Та панночок, по-модному примхливих.
Його уста, зрадливі ті уста,
Що слід од них на всі її літа
Наклав печать незмивну, незвитравну,
Його уста, що в сиву ніч безславну
Шепнули слово, бридше над усі,—
Його уста в зневажливій красі
Кривились пересичено й ліниво.
«Ну що, Мар'яночку! Живеш щасливо?
Маєтки, статки, вірна жона!
Навік п'яна я від твого вина,
Мар'яночку! Навіки будь проклятий...»
Ні, ні, не те! Річ марна — проклинати!
Не говори, Марино, а чини!
Усі, усі — одинакові вони.

III

Осіння ніч, густа, як чорна кров,
Залляла землю. Морок поборов
Село, що білими цвіло хатами.
Лиш панських вікон блискотливі плями
Ще майорять, ще тіні крізь шиби —
То профіль, то хвилястий жест руки —

Туманно проступають. Муз і грацій
Ласкавець гойний (скільки тої праці
Він до театру, маєте, доклав!),
Пан Замітальський славно пригощав
Вечерею сусідів і знайомих,
Щоправда, не в таких-то вже хоромах
Живе він — все минає,— а проте
Знайшлось, мовляв, у нього й се і те
Мединських та Карповичів прийняті:
Високий дар — гостинність, пане-брать!
А по вечері, сполоснувши рот
Венгерським, він преловкий анекдот
Їм розказав; жіноцтво червоніло,
Бо дещо... тее... сказано засміло,—
Проте... ну що ж! пристойна зовсім річ!

Густа, як кров, осіння чорна ніч
І панський дім нарешті затопила.
Поснули всі... Вина тонкого сила
До сну своєго чару додала...
Чию ж то постать укриває мла
М'якою материнською полою?
Хто крадькома підходить до покою,
Де згасли і вогні, і голоси?
Свое, видать: не брешуть люті пси,
А лаштуються і скавучать ласково...

Поснули! Сплять! На сон спокійний право
Дала їм ситість і скріпила ніч.
Спить пан Мединський — вчора ще панич,
Що цілував, що рятував Марину...
Спить Замітальський, лису, як коліно,
Поклавши голову між подушок...
Спить пан Карпович, що з чудніх думок
Іще чудніші виплітає вчинки...
Спить сном найневиннішої дитинки
Його жона, приклонниця товста
Ксьондза худого... Як само залася,
На ложі сну розкинулася Стася
І руки жадібиво розкрива...

Ах, сон! Яка зрівняється ява
З його хистким, отруйним колиханням,
Де меж нема ні щастю, ні стражданням,

Де все живе і все не як життя! —
 Поснули! Сплять! Ні муки каяття,
 Ні муки дум — ніщо їх не тривожить.
 От пан Карпович: літом на сіножать
 Він виїхав, — а саме того дня
 «Безбожного Вольтера маячня»
 (Мовляла жінка богобоязлива)
 Чи «розуму людського дивне диво»
 (Так сам Карпович кваліфікував) —
 Ну, словом, того дня Його напав
 Вольтеріанський настрій у квадраті,
 А дурні хлопи, в дурощах завзяті,
 Той день за свято мали, та яке!
 Сказати смішно! Справді, затяжке
 Життя серед таких-от негритосів!
 Лихі дощі крадуться до покосів, —
 А ім байдуже! Свято, сто чортів!
 «Скарає бог!» Ну, звісно, він велів
 Усіх повиганяти канчуками
 На луки (зауважу між рядками,
 Що й сам Вольтер, по широті сказати,
 Умів чудесно господарювати
 І зиски рапувати досконало).
 А все-таки аж зло за серце брало,
 Що ті зулуси * ще такі дурні.
 Ну, певне, й то було б не добре — ні! —
 Коли б завчасно ті тупі селяни
 Релігії розвіяли тумани:
 Вони б запали у бунтарську тьму.
 (Ксьондз-пробош має рацію в тому,
 Та й сам творець безсмертного «Кандіда»
 В неділю завжди їздив до обіда
 Послухати месу, як звичайний пан,
 І добрий приклад дати для селян).
 А взагалі — який народ злостивий!
 Що за звичаї, забобони, співи!
 Яка безоднія дикості німа!
 І головне — пошани в них нема
 До власності святого інституту.

* Зулуси — південноафриканська народність негритянської раси. Тут ужито зневажливо.

В цей келих дум немов долив отрути
 Хлопчак малий, що в панськім полі пас
 Рябу корову... Як то! Чи ж для вас
 Оце культурне, пропу, пасовисько?
 Не встиг же й оглянутися хлопчишко,
 Аж у повітрі засвистів нагай...
 Ще й плаче бидло! Добре ж! Пам'ятай,
 Як у чужому скоті свій виласати!
 Що, губу геть розсік? Ага, прокляте!
 Коли побачать батько твій чи дід
 Цей на виду покари певний слід,
 То ще й різками випарять онука
 Чи сина. То-то ж! Сказано — наукі!
 З цим людом інших способів нема! —
 Ну й що ж? Без каяття, без сорома
 Спить вільнополюбець. Постать хлопченяти
 Його вночі не прийде турбувати,
 Показуючи свій кривавий шрам.
 А ти, найелегантніша з-між дам,
 Мединська молода! Твої свічада
 Показують тобі, яка принада
 Таїться в ніжних лініях грудей,
 В руках, що пан Тибурцій до лілей
 Прирівнює, в бровах оксамитових...
 Та глибоко в озерах тих чудових
 Заховані гидрі гри маси злі,
 Як ти при туалетному столі
 На покоївок гніватися зволиш
 І їх шпильками в білі перса колеш
 За Клеопатри * царственим зразком.
 Так! І тобі спокійним можна сном
 Під ковдрою м'якою спочивати.
 Твій муж — тепер статечний і багатий —
 Забув про дикі молоді літа,
 Поради в тебе щоразу пита,
 І дбас, й пестить, як малу дитину...
 В театрі, правда, вбачивши Марину —
 Оту мужичку, ту «артистку»!.. пхе! —
 Він трохи зблід був. Почуття лихе
 Тоді шпигнуло Стасю... Ну та й годі —

* Клеопатра — дружина давньогрецького героя Мелеагра. Прославилась своюю жорстокістю.

І знову лад панує у господі,
 І навіть суперечок не було,
 Коли до Замітальського в село
 Зaproщено обох погостювати.
 Спить і Мар'ян. Чого йому не спати?
 Продав! Програв! Кого? Яка бредня!
 Тож він ладен був дівку за коня
 Давно віддать! Мужицька ж кров і кістка!
 Ну, а тепер — тепер вона артистка,
 Йи добре! Слава, ситість, лихома!
 Ну, я таємниці жодної нема,
 Що граф Ловягін, гість новоприбулий,
 До чар жіночих аж надмірно чулий
 (Чимало він уваги їм віддав
 І всякі типи славно змалював
 У книзі: «В Малоросію мандрівка».
 Там кінь, собака, молодиця, дівка
 Букетом виступають чарівним),—
 То граф отой, порушений самим
 Замилуванням сuto естетичним,
 Не поскупує з «кушком приличним»
 (Його слова), аби собі дістать
 Венеру ту... Недобре підслушатъ,
 Але Марина чула під дверима,
 Як Замітальський з того «пілігрима
 Краси», «нового елліна», хотів
 Такого «куша», аж і той розкрив
 По вуха рот. Проте — це справа часу
 I вміlostі, бо ж віддаватъ окрасу
 Всієї трупи за якісь шаги,—
 Ге! Пошукуйте іншого слуги!
 А в «куші», як призначатися одверто,
 Потреба є: нема чого вже дерти
 З села,— а трупа... Ну, на трупі тій
 Ще й забанкрутуюш, прошу вас, як стій!..
 Тож Замітальський розіп'яв тенета
 На того переїжджого естета
 I в сні уже червінці загортат...

Осіння ніч, неначе кров густа,
 Круг ран земних застигла, запеклася...
 ...І раптом зо сну кинулася Стася:
 Богонь! Богонь! — Чи це ще уві сні?
 Повзутъ, сичать гадюки вогняні,

Кусають ноги жалами тонкими...
 До вікон — силуетами страшними
 Червоні люди з косами, з вильми...
 — Ага! Танцюсте? Терпіли ми
 Не день, не два! Таж наші то дівчата
 Були для вас повинні танцювати
 Голісінські! Тепер, панове, час,—
 Ви в полум'ї танцюете для нас!
 Тікати! Куди? Чи хочеш ти, щоб вила
 Твоє єдвабне тіло прохромили,
 Мединська пані?

— А, Мар'яне, ти!
 Ех, як же ловко ти умів плести
 Про волю, про братерство, про кохання!
 Ну, друже! Полюбовниця остання
 Тобі й дружині принесла пожар.
 Червону квітку, гідний шлюбний дар.
 — А! Покупець із продавцем неситим —
 Пан Замітальський торгував би світом,
 Коли б на цього покупці були! —
 З Ловягіним із вогняної мли
 Господар білі руки простягає.
 — Пече? Пече? А нам не випікає
 Отрута серця від твоїх розваг?
 Став на вікні і руки ти простяг:
 «Та я ж ваш друг! Та я ж людина щира!» —
 А вже багряна блиснула сокира
 Із темряви...

— Рубай!

Хай гріється!

— Ну, паночку, згадай,
 Як згвалтував дитятко ти, Оксану,
 Мою дочку!

— Нехай ясному пану
 Згадається отой веселий день,
 Коли, п'яних курникавши пісень,
 Він зупинявся часом, дослухався
 До крику, що в конюшні розтинався,
 I збився трохи у лічбі різок
 Та й знов казав почати...

— Хай панок

Припом'яне всі наші муки й горе,
 Солоних сліз, гіркого поту море,

Всі милі жарти, вигадки смішні,
Що задля них збільшав панцинні дні
Учетверо!

— Це ми, твої артисти,
Що для твої, паночку, користі
Нас вирвано із рідних наших нив,
Що удаєм цариць і королів,
Подвійними лишаючись рабами!
Незнаний світ одкрив ти перед нами,
Принади мерехтливі показав,
Щоб кожен ще страшніше відчував
На кожнім кроці гирі стопудові!

— Це ми, що крізь одіння ажурі
Показуєм рожевість наших пліч
Розпусникам заслиненим, що ніч
Годує нас і криє нас ганьбою!
Це ми, це ми зібралися юрбою —

Венери, німфи, феї, ворожки...

— Каліки-дочки, скривджені батьки,
Посиротілі діти, бідні вдови,
Слуга, під ноги слатися готовий,
Покірний ратай, дикий волопас —
Усі прийшли! Вітай же, пане, нас!
Точи меди! Викочуй п'яні вина!

— Це, пане, я, вродливиця Марина,
Твій виграш, скарб твій, лялечка твоя!
Було так темно, сумно так,— а я
Сто сот вогнів для тебе засвітила!

— Бий! Ріж! Пали! —

І вже ширококрило
Огонь буяє по садибі всій.
Ржууть коні і в агонії сліпій
Гризууть повіддя, топчууть копитами
Гарячий діл. Рожевими платками,
Кривавими сніжинками летять
І падають сніжинками сумними
Ті голуби, що милувався ними
Пан Замітальський часто з рундука...
Гей! Слушний час! Як ніж Залізняка,
Як Гонти шабля, знесена угору,
Бліскоче гнів. Воловню і комору,
Скирти, стодоли полум'я жере.
Хай до Сибіру завтра забере
Усіх, усіх залізна, темна сила,—

Однаково! Тюрма! Сибір! Могила! —
Все краще, як безсилля, гніт і глум...
І в заграві встає старий Наум,
Встає Марко із раною на скроні,
З ясним ножем в освяченій долоні,
Кайданники тавровані встають,
І хмари сунуть, і громи гудуть,
І пісня котиться Кармалюкова.
І над усім, як зірка пурпрова,
Стойть вона, заціпивши уста,
Струнка, вродлива, та уже не та,—
Не злякана, заплакана дитина,—
Грім! гнів! покара! — месниця Марина.

1927—1932

Ж А Г А

Поема-відіння

XXV річниці Радянської влади на
нашій славній Україні — присячу

Тебе — від ніжного світанку
Аж по останні смертні дні —
Не як дитя, не як коханку
І навіть не як матір — ні!

Тебе, як вітер у неволі,
Тебе, як сонце у гробу,
Як власні радощі і болі,
Як власну юність і журбу,

Як стиски серця в час прощання,
Як втому наболілих ніг,
Що після довгого вигнання
На отчий клоняться поріг,

Як слово хорошого дитяти,
Як просинь дальньої мети,
Як тінь, котрої не впіймати
І від котрої не втекти,

Як огник в непроглядній ночі,
Як трепет щастя навесні,
Як слози радісні жіночі
У благовісній тишині,—

Тебе ношу я в грудях темних
І в невисипущому мозку,
Мою найкращу з дум наземних.
Жагу ї любов мою палку!

Ласкаве небо, грім залишний,
Була ти, будеш і еси!
Тобі, тобі, моя Вітчизно,
У серці давонять голоси.

ПЕРШИЙ ГОЛОС

Великій і чистій воді,
Що живить, свіжить нас і поить,
Що студить по спраглім труді,
По бой гарячім спокоїть,

Що стомленим сни навіва,
Що юних на подвиги будить,—
Мої найчистіші слова
Хай жертвою чесною будуть.

Хто знає неазмірну жагу,
Той міру словам моїм знає.
Як землю, від спеки тугу,
Липнева жарінь допікає,

Як кожне благає стебло
І кожна травинка голосить,—
О! Темної хмари крило
Найвище нам щастя приносить.

«Вологи, вологи!» — в огні
Шепочутъ прив'ялі діброзви.
І котиться грім вдалині,
Такий довгождано-раптовий!

«Вологи! Життя хоч на мити!» —
У тирсі сухій завмирає...
І раптом війнуло, шумить,
Ворожить, чарує, сліває.

І знову весни вороття,
І ржуть над чорноземом коні,
І світ, як умите дитя,
Сміється на матернім лоні.

Хто знає походів трудних
Каміння, і терен, і порох,
Утому скривавлених ніг,
Жароту доріг неозорих,

Огонь запорошених ран,
Дихання, застрягле в гортані,
І небо, як висохлий жбан,
І землю, зотлілу до грані,

Хто йшов без утоми вперед
І повз невидимою тінню,
Хто знає п'яночче, як мед,
Міражу блакитне тримтіння,—

Той знає, що значить ріка,
Лямована зіллям зеленим,
Вода, що з землі виника
І діше спокоєм студеним.

О воді! О щастя земнє!
О радість — жагу вдовольнити!
Спадай, оросивши й мене,
На жито, на квіти, на віти!

О ріки, ви сестри мої!
Кружляючи разом з землею,
Запліднійте щастям її —
І піснею станьте моєю!

ДРУГИЙ ГОЛОС

— Не кидайсь хлібом, він святий! —
В суворості ласкавій,
Бувало, каже дід старий
Малечі кучерявій.

— Не грайся хлібом, тож-бо гріх! —
Іще до немовляти,
Щасливий стримуючи сміх,
Бувало, каже мати.

Росли малята, з немовлят
Робилися дорослі,
І чуте десять літ назад
Забувано навпослі,

І до архіву слово «гріх»
Здали не без підстави

Ми всі, навчавши слів нових
Дитинство кучеряве.

Проте лишилася у нас,
І зовсім це не хиба,
Глибока шана повсякчас —
Так! — до с в я т о г о хліба!

Бо красен труд, хоч рясен піт,
Бо жита дух медовий
Життя несе у людський світ
І людські родить мови.

Хто зерно сіє золоте
В землі палку невтому,
Той сам пшеницею зросте
На полі вселодському.

ТРЕТИЙ ГОЛОС

Гойдає вогку черемшину
Весни всевладної рука,
І серце пісню солов'їну
На поединок виклика.

У кожнім кетязі пахучім,
У кожнім квіті, що зійшов,
Струмует струменем кипучим
Мое життя, мій спів і кров.

І тропи сходяться ведмежі
Тобі, о пристрасте, до ніг,
І вколо білої одежі
Кружляє черемшини сніг.

О мила, біла, сніжнокрила,
Ти прилетіла, прибула,
І руки навстіж розкрилила,
І шовк одкинула з чола.

Неначе з подиву, зіниці
Розкрились широко, як ніч,
І сон, що вік не пересниться,
З зелених котиться узбіч.

І квіти клоняться пашті,
На мілих танучи устах,
І ніч в янтарному намисті
Стойть до ранку при дверях.

*Одхилялася завіса минулого
в тумані встають силуети*

СИЛУЕТ ПЕРШИЙ

Хлопчина в подертій одежі,
Торбинка: цибуля і хліб.
І вечір, і втома, і вежі
Високого міста. «Коли б!»

Коли б не спіткнуться, не впасті,
Дійти, увійти, досягти!
Коли б хоч не взяти, то вкрасти!
Ні! Взяти! Відняти! Згребти!

І клониться ночі у ноги
Недуга поблідлого дня,
І бризки болота. «З дороги!» —
Пухке на коні панена.

СИЛУЕТ ДРУГИЙ

Вишиває і співає,
І ніхто того не знає,
Де узор вона кінчає,
Де ту пісню починає.

Світу б цілому співала,
Вишивала б — всій землі!
Хата. Мати нездужала.
Хліб зацвілий на столі.

«Натомилася, дитино?»
А піді вогню позич!»
Мертвє зігнуте коліно.
Ніч. У серці вічна ніч.

СИЛУЕТИ

Їх багато, багато, багато.
Темні зморшки на лицях худих.
Тих скалічені, тих лиш підтято,
Тих убито, а мучено — всіх.

Світ — веселка, що з річки до лісу
Простяглася по небу, ясна,
І крізь райдужну видно завісу
Лéгкий зарис рибалки й човна.

Ну, а їм — ні рибалка, ні човен,
Ні веселка, ні небо, ні ліс.
Тільки хріпи глухих перемовин,
Тільки зашморг, що горло затис.

Їх багато, багато, багато...
Біль горба та клятьба на раба...
Клято, проклято і переклято...
І встає на землі боротьба.

ГОЛОС

У петербурзькому заметі
На скам'янілім битюгу
Спинився Олександр Третій,
Народ зігнувши у дугу.

Росія на морозі гола
Казенним гріється вином,
І обіймається Микола
З тобольським п'янім мужиком *.

І ти, і ти, народе рідний,
Серед задушених братів...
Невже ж для цього Вершник Мідний
Коня край прірви зупинив?

* Мається на увазі Распутін.

ПОВІВ БУРІ

Стояв Ісаакій * тьмяно-смутен,
І Вершник охляп не скакав,
Коли підхмелений Распутін
Росію вроздріб продавав.

Нева стогнала від печалі,
В тифу здригалася війна,
Як у Тавричеському залі
Йшла переторжка голосна.

Та сколихнулось поле й море,
У ділі — слово ожило,
Коли з повсталої «Авроры»
Безсмертне гасло загуло.

Снігів розталих подих вольний,
Гіркота прибережних трав...
Панянський, царський, сонний Смольний
Фортцею народу став.

О, годі ранити докором,
Де треба гострого меча!
Палац Кшесінської, як форум,
Стрясла правиця Ілліча.

КАЗКА

Пустила фея золотий клубок,
За ним услід у світ пішла дитина,
І розкривав простори кожен крок,
І трепетала далеч лебедина.

Лежала мати, хора вже давно,
І не пускала ясного дитяти,—
Тож уночі втекло воно в вікно
Цілюючих ліків матері шукати.

Перелісками і ярами йшла,
А де дорога слалася надвое,—
Дитину нитка золота вела,
Як друг незрадний, до води живої.

* Ісаакіївський собор у Ленінграді.

Казала фея, що, мов дзвін, дзвенить
Одно на світі джерело студене
І на сторожі вірно там стоїть
Її, дитини, мужній наречений.

Як місяць, горде має він чоло
І світлі очі — лазурові зорі,
Із-під каміння сам він джерело,
Мов іскру, вибив у борні суворій.

Ішла дитина, і нерівна путь
Не раз вела у нетрі й чорні хащі,
Де гад сичить, де звірі злі ревуть,
Вергаючи отруйний дим із паші.

Ішла дитина, на очах росла,
Змагала в серці острах передвічний,
І в слушну мить їй фея подала
До білих рук булатний меч двосічний.

Ішла вона не день, ішла не рік
І вродою доспіла, як пшениця,
Коли вступила у дівочий вік,
З мечем двосічним у стрункій правиці!

І не один у яр скотився звір,
І не одна розсічена гадюка
Сконала там, де між борів та гір
Пройшла з мечем красуня білорука.

І час настав. У чащі голубій
Переливався ранок, як перлина,
І край безодні, при воді живій,
Зустрілася із Жовтнем Україна.

СОН — НЕ СОН

Ти вся була — пружиста тетива,
Натягнена до краю, до відмови.
Ти вся була — зірниця світова,
Що озорила луки і діброви.

Горіла в пісні свічкою печаль,
Минулих літ єдина осолода.
Позаду — стільки мурів і проваль,
Перед тобою — далеч ясновода.

Дніпро зеленим лукам рокотав,
Трава шептала у лугах ласкава
Про Жовті Води *, славу серед слав,
Про чуб і про сережку Святослава,

Про сірий камінь з іменем Сірка **,
Накресленим правицею безсмертя,
Про дні, коли нога робітника
Топтала вперше хартії подерті,

Про вічну правду мозолястих рук,
Що золоті виводили будови,
Про день, коли Шевченко-самоук
Вістив науку гніву і любові,

Коли, як річка рано навесні,
Влилася ти в нове всесвітнє море,
І в арсенальськім спалено вогні
Неправду сиву і пожовкле горе,—

Ти встала, рідна, навстріч всім вітрам
І на питання — будем чи не будем? —
Світам, сонцям, братам і ворогам
Одповіла могутнім Дніпробудом.

*Колишеться і хвилює мла. У ній просту-
пає білість і золото лаврської дзвіниці,
зелень розлогих пагорбів, ниви, сади, бу-
дови. Ірпінь. Молодий садок.*

Чи пам'ятасяши ти, моя дружино,
Той день весни, солодкої, як біль
Кохання першого? Я у садку

* Жовті Води — місто Дніпропетровської області, поблизу якого 1648 року селянсько-козацькі загони під проводом Б. Хмельницького розгромили польсько-шляхетське військо.

** Сірко І. Д. (рік народження невідомий — помер 1680) — легендарний кошовий отаман Запорозької Січі. На його могилі донині зберігся кам'яний пам'ятник.

З Богданчиком возвузився: садили
Під тином ми акації колючі,
Щоб затінок і захист нам давали
Та садові. Та на пухких грядках
Висаджувала цибульки тюльпанів
І корені потворні, із яких
Прекрасні мали вирости жоржини.
Лунали дружні голоси сусідів,
Пересміхи, перегуки. Шумів
Веселій поїзд, несучи людей,
Всіх до одного сп'янених весною,
І піснею про Галю молодую
В ньому давеніла молодість сама.
Метелик ранній пролетів бездумно,
Немов листок сухий, зненацька сів
На яблуньку, що посадив її
В порядку шефства жвавий Копиленко,
І знову знявся, зляканий Богданом
Чи Булькою, що в радості собачай
Зичливо гавкала на цілий світ.
Текло повітря вогке над землею,
Вітрила-хвари в синяві пливли,
І серце ждало.

Раптом з далини
Почувся — ніби тільки уявився —
Глибокий звук. Я стрепенувся перший
І крикнув: «Гуси!» То були вони,
Мандрівні птиці, вісники весни!
І всі ми приязним дивились оком
На ключ гусей, що плив шляхом

високим,

І причувались в гоготанні їх
Добросусідські вигуки та сміх,
Як тут, у нас. О гуси, гусенята!
Прилињте нині взяти на крилята
Земних дітей! Та ні! Дарма! Дарма!
Мій сад — пустеля, і мій дім — тюрма!

I звертаю я голос на захід, що жевріє за моїм вікном.

Пастушки босоногі
І дівчата у вогких волошках,
Матері, що дітей на порозі стрічали
З грушевою ложкою в добрій руці!
Ковалі й хлібороби,

Учені й співці,
Що з одної виходили хати
На дороги широкі, як світ!
Винажідники і садоводи,
Що одважно й рішуче
Перекроювали шати землі
На свою і нашу вподобу!
Києве мій золотитий,
Ірпінська тиша смолиста
І рожева моя Романівко!
Ріки й луки, поля і заводи,
Духотворені людським трудом!
Світла кімнато моя
З голосними, як дзвони, книгами!
Портрети Шевченка і Руставелі,
Пушкіна бронзовий бюсте,
Початківців наївні листи!
Ніжні щепи, що я садив
Із веселими, милими друзями!
Народу моого жаго невтоленна,
Що вела на круті верхогір'я,
Пурпуровим засіяні маком
І повіті нетлінними лаврами!
Хто це все перекреслив
Чорно-кривавою смugoю?
Хто вкинув у чашу погожого ранку,
Коли мій синок
І тисячі наших синків і доњок
У свіжому бачили сні
Казковé відкриття стадіону,—
Хто вкинув у чашу з ясного кришталю
Отрутий чорної зерно?
Хто небо наше прорізав
Лиходійства кривавим ножем,
Хто землю нашу потряс,
Окаянний, грабіжницьким громом?
Я чую щодня, щохвилини, щоміті
Хрускіт ніжних дитячих костей,
Звірятими лапами ламаних.
Чую хріп передсмертний
Друга мого і моєї сестри,
Матері друга і всіх матерів,
Що у муках святих породили

Чисту радість нових поколінь.
Я бачу криваві, кричущи роти
Катуваних і гвалтованих,
Нівечених і калічених
Рідних, кревних моїх!
Україно!
Болю, щастя мое, Україно!
Дим пожарів твоїх
Небо світу всього застилає!
Україно,
Срібні плуги,
Серпі золоті,
Сонцем засмалені руки!
Україно,
Живий передзвоне
Молотків і сокир,
Гудків ранкових перегомоне!
Україно,
Пісне, квітко моя, Україно!
Хто вікна розбив у засніженій школі,
Де схилялись над синіми вшитками,
Як пташині лукаві голівки,
Наших діток, біляві й чорняві,
Дбало змиті голівоньки?
Хто впустив туди вітер, і холод, і смерть?
Хто проїхав брудними колесами,
Як по ніжних, гарячих тілах,
По гарячих і трепетних книгах?
Як могли не почути в ту хвилю
Тупі тріумфатори,
Що на світ весь, на цілі світи, за світи
З-під коліс розтиналось прокляття
Ковалевого сина, й кріпацького сина,
І тієї, що смерть поборола
Свого слова безсмертного крицею?
Україно!
Прокляттям ти вся загриміла,
Гнівом ти вся налилась
По тонкі золочені вінця,—
І жага животворна твоя
Стала помсти святою жагою!
Ти жива, Україно моя,
Ти жива у родині великій,

У родині народів, що їх
Сила Жовтня навіки з'єднала,
Як єднає нагірні бурхливі річки
І спокійні річки степові
Море в лоні своїм незглибимі!
Ти жива в мозолястих руках трудових,
Що руками вояцькими стали,
Ти жива, бо з тобою в бою,
Всі очоливши братні народи,
Той народ, що великого Леніна дав
Людям і людству!
Ти жива, Україно моя,
Бо у гомоні вод твоїх чистих,
Бо у шелесті нив твоїх рідних
Ворогу — смерть!
Ти жива, бо в безсмертнім братанні,
Що окрилене Партиї вітром,
Що осяяне Партиї сонцем,
Ворогу — смерть!

ГОЛОС ПРОКЛЯТТЯ

Від синього неба і синіх квіток,
Від доброго серця і чистих думок,
Від поля, повитого в ранішній сон,
Як дар, як удар наш, зустріньте прокльон!

Від рук, що пручались на матернім лоні,
Від наших народжень, від наших агоній,
Від пісні, від праці, від книг, від завзяття —
Зустріньте прокляття!

Немає покари, що вам заважка,
На світі немає легкого листка,
Щоб каменем вам на сумління не ліг,
Коли б хто сумління збудити в вас міг!

Немає судді, щоб здолав пом'якшити
Вам вирок смертельний, поріддя несите,
Немає руки, мозолями святої,
Що вас не жадала б скаратъ за розбої!

Те тіло, що впало від месницьких рук,
Здала облітає презирливий круж.

Де крик душогуба навіки замовк,—
З огидою виє зневажливий вовк.

Земля вас не прийме в обійми святії,
Лиш вітер-могута по світу розвіє,
У дебрі-пустині, на піски безводні
Розносячи ваші останки холодні.

Від поля, від моря, від чорних могил,
Від хмари пожарів, що тъмить небосхил,
Від сиріт і вдів, від старців і калік —
Прокльон вам навік!

*I я бачу її, бачу ту, кому до страдницьких
ніг клали поети всього світу і всіх століть
найдорожчі свої приносини. Бачу матір.*

Простягала руки схудлі,
Розчесала русі кудрі,
Ой що кучер до кучера,—
Чи то ж краса докучила?
Чи то ж літа не краснії,
Чи оченьки не яснії?
Ой не краса докучила —
Гримить-гуде за тучами,
Лле зливою злостиовою
Над матір'ю над сивою.

Іди ж, синку, кудрявчику,
Кудрявчику-ласкавчику,
Тройзіллячиком умиваний,
Яр-м'ятою укриваний,
Сподіваний, угріваний!
Уста стулю — мовчатиму,
Сльозу в очах держатиму,
Коня твого за поводи
Сама візьму у проводи.

Іди, іди, дитя мое,
Не вкрий себе ні плямою,
Брати стоять за брамою.
Зовуть брати — в поход іти,
В поход іти, народ вести.
Кладу тобі печать одну,
Як гнів моїх проклять, міцну:
Бий ворога не мружачись,

Усім життям напружачись,
У серце бий недоброго,
Бо роду ж ти хороброго.
Уста стулю — мовчатиму,
Сльозу в очах держатиму,
Листів твоїх чекатиму.

I йдуть сини, несучи в грудях материне благословення,— і где земля — і шумлять води — і труп ворожий сиру землю криє — і в серці озивається слово:

Ти вся — жага, ти вся — горіння,
Ти — лук, стріла і тетива,
Століттям явлене видіння,
Моя зірнице світова!

Не раз тайли муку чорну
Твої затиснені уста,
Коли по воду животворну
Ти йшла, мандрівнице свята.

Як ти верталася додому
Від райдужного джерела
І на коромислі тугому
Дві кінви золоті несла,—

Напав розбійник із-за рогу,
Розбив сосуди золоті
І тіла вічно молодого
Розп'яв безсмертя на хресті.

І ти, розкинувши рамена,
Дивилася, як дітей твоїх
Орда розтоптує шалена,
І ніж разить, і тне батіг,

Як падають доми і вежі
З блакиті гордої у прах,
Як зміями повзуть пожежі
По біло-голубих хатах,

Як від вогню чорніють вишні,
Отари й череди біжать,
І тоне світ у тьмі кромішній,
І стогне поле від проклять,—

І погляд твій німий, о мати,
Понад землею загримів,
Заглушуючи всі гармати
І всіх єднаючи синів.

І почалася велика дія,
Назнаменована пора,—
І ще немає чародія,
Ще не загострено пера,

Ще не розгорнуто сувої,
Щоб пурпурово начертать,
Як з нелюдами у двобої
Людська зарокотала рать.

Відчувши в грудях спільну рану
І спільнний бачивши пожар,
Устав пастух з Узбекистану,
Із Тули — тесля та зброяр.

Устав твій син, о рідна мати,
З синами сестер-матерів,
І на нападницькі гармати
Їх грім правдивий загримів.

І хоч тяжкі іще дороги
До світосяйного кінця,—
З'єднала воля перемоги
Всі чесні голови й серця.

О, бачу я вогнем облиту
Страждущу постать на хресті,—
Та знаю: доки сонця-світу,
Не зникне правда у житті,

І вірю, нене, до загину,
Що зійде промінь у долину,
Неначе шабля золота,—
І в заповідану годину
В прозору тиші голубину
Ти зійдеш, рідна, із хреста!

1942 р. Нова редакція — 1956 р.

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

1. Родина Рильських. Зліва направо: брат поета Богдан, батько — Тадей Розеславович, малий Максим на руках у матері Меланії Федорівни, брат поета Іван і друг родини Й. В. Юркевич. *1900 р.* 128—129
2. Автограф вірша «Троянди й виноград». 128—129
3. У роки війни. Зліва направо: дружина поета К. М. Рильська, М. П. Стельмах, син Богдан і М. Т. Рильський. *Уфа. 1942 р.* 128—129
4. М. Т. Рильський та О. П. Довженко на фронти. *1943 р.* 128—129
5. М. Т. Рильський виступає на III з'їзді Спілки письменників СРСР. *Москва, 1959 р.* 128—129
6. М. Т. Рильський та Е. Х. Мовчан у Параски Амбросій. 192—193
7. М. Т. Рильський у Голосієві. 192—193
8. М. Т. Рильський на полюванні. 192—193
9. М. Т. Рильський за роялем. Праворуч стоїть народний артист Радянського Союзу І. С. Козловський. 192—193

ЗМІСТ

- Про Максима Рильського та його поезію. Олександр Дейч 5

ЛІРИКА

Ліс («Чого це ліс такий смутний...»)	23
Безсонна ніч	23
«Люблю похмурі дні, коли крізь сині хмари...»	24
«День осінній... вітер віє...»	24
Пісня	25
Дівчина	25
«Гей, удармо в струни, браття...»	26
«Слава тим, хто прагне волі...»	27
«На білу гречку впали роси...»	27
«Поле чорніє. Проходять хмари...»	27
«Яблука доспіли, яблука червоні!»	28
«Єсть ім'я жіноче, м'яке і ясне...»	28
«Мені снилось: я мельник в старому млині...»	29
Дитинство	29
«Вже червоніють помідори...»	30
«Коли на могилі моїй...»	30
«Люби природу не як символ...»	31
«Я молодий і чистий...»	32
«Осінь ходить, яблука золотить»	32
«Поете! Будь собі суддею...»	33
«Ні, ні! Прийдешнє — не казарма...»	33
Човен	34
«Шумить, і шепче, і тривожить...»	36
Косовиця	37
Ловці	39
«Як мисливець обережний...»	40
Дощ	41
«Тріпоче сокір, сріблом потемнілим...»	41
«Запахла осінь в'ялим тютюном...»	42
«Збирають світлі, золоті меди...»	42
«Докурюйте сигари, допивайте...»	43
Китаїв	43

«Лягла зима. Завіяло дороги»	44
«Я натомився од екзотики...»	45
«На мосту, над темною водою...»	45
До річниці смерті В. І. Леніна	46
Пам'яті Шевченка	46
«Свіжа зелень розгойдалась...»	47
«Коли дзвенять черешні...»	47
«Піднялися крила...»	48
Перед весною	48
«Епоху, де б душою відпочить...»	50
Великий Жовтень	50
«Щодня в подвір'я наше залита...»	51
«Суворих слів, холодних і шорстких...»	51
Людськість	52
«Ластівки літають, бо літається...»	52
Новий хліб	53
Труди і дні	53
Опівдні	54
«Біжать отари, коні ржуть, реве...»	55
«Цілий день не втихала робота...»	55
«Не надивився, ні! я на сади рожеві...»	56
Мандрівний музика	56
«Яскраві барви, повні тоні!»	59
«Вода й повітря, блискавка і грім...»	60
До мети!	60
Гімни труду і сонцю	61
Ластівки	63
Бенкет	63
Прометей	66
«У присмерку осінньої алії...»	67
«Над копицями стрункими...»	67
Страйколам	68
«Знак терезів — доби нової знак»	69
Засівна пісня	70
Франко	70
Ленін	71
Бетховен	72
Правнукові	72
Декларація обов'язків поета й громадянина	77
Будова	79
Мандрівка	80

Шопен	82
Смерть Гоголя	83
На буряках	84
Журавлі	85
Із циклу «Золоті ворота»	87
На бересі	89
Дружині	90
Моя Батьківщина	91
Дружба («Зійшов з помосту божевільний Лір...»)	92
Чотири вірші	93
«Ми збирали з сином на землі каштані...»	97
Народам радянської землі	98
Чернігівські sonetti	99
Шота Руставелі	101
«Димом котиться весна...»	102
Грибок	102
Україна	103
Горький	107
Із віршів про Пушкіна	107
Горький і Коцюбинський	108
Вінок безсмертя	109
Коцюбинський	109
Лист до загубленої адресатки	110
Благословенні мир і праця	112
«У повітря грають ворони...»	113
В Азербайджані	115
Народам світу	115
Пам'яті Марка Лукича Кропивницького	117
Свиснув Овлур за рікою...	118
Моїй Україні	119
«Восени прилітають невідомі птиці...»	120
Жовтневий Київ	120
Вечірня зоря	121
За рідну землю	121
Слово гніву	122
Москва	124
Україні	124
Вогонь, залізо і свинець	125
Я — син Країни Рад	126
Слово про рідну матір	127

Чаша дружби	130
Янці Купалі скромні намогильні	
квіти	131
Пам'ятник Богдана	132
Славному воїнові-танкістові	135
Олександрові Довженку дружнє по-	
сланіє	135
Сталінград	137
«Мандрівка пахне, аж серце п'яне!»	137
Киеву	138
Мосму красіві	138
Переяславська рада	139
Каневу	140
Воїнові	141
Напис	142
Медитація	143
Перемозі	144
Свято матері	147
«Ніколи я не знав, що так люблю...»	147
Синові	148
Леся Українка	149
Вербова гілка	150
Прага	150
Бедржіх Сметана	152
Два сонети про Горького	153
Хлопчик	154
Янка Купала	157
Яблунька-мати	157
Софія	158
Одужання	158
Дві сили	159
Мости	160
Ліс («Ліс, або, як серби кажуть,	
шума...»)	162
Нащадок	163
Зустріч у Нижньому	164
Пушкіну	165
Материне благословення	166
Домик у Тульчині	167
За мир	168
На Ай-Петрі	169
Урожай	170
Марія Заньковецька	171
«Не бейся смутку, що пливе...»	173

Саксаганський	173
Маяковський	175
Шевченко	175
Клич народів	176
Дружба народів	177
Товаришеві по перу	178
Тихо	179
Пісні	179
Ранок нашої Вітчизни	180
«Коли тривоги життєвої...»	181
Чуваським вишивальницям	181
Визначення поезії	182
Високий спів	182
Партія	184
В дні свята	184
До Польщі	185
Розмова з другом	186
Вірменії	186
Художник	187
Шпаки	188
Порада	189
Перед грозою	189
Війна червоної й білої троянді	190
Троянди й виноград	191
Лісник	191
Приморозок	192
Маркові дуби	193
Ознаки весни	194
Мова	195
Перший грім	195
Вітчизні	196
Ленінградові	196
Черемшина після дощу	197
Лист до волошки	198
Осіннє сонце	199
Представникам «нового мистецтва» .	200
Три дівчини	201
Пісня про пісню	201
Народ і Партія	202
Українському народові	202
«Не забуду вечора хрусткого...»	203
Вірші про Болгарію	204
«З народного напившись джерела...» .	206
Солов'ям України	207

Знову про солов'їв	208
Авіньйонські дзвони	208
Ріо-де-Жанейро	209
Рідна мова	218
Вогні	219
Карпатські октави	222
«Ви багато знаєте, нівроку...»	230
Тріптих про кобзарів	231
«Почорніли заводі в озерах...»	238
«Є така поезія Верлена...»	238
«По полях ми з Вишнею бродили...»	239
«Огорнула темрява кімнату...»	240
Ми сиділи в Гданську	240
Діалог, навіянний дискусією про мистецтво в «Комсомольській правді»	241
Як ідеш ти...	242
Левкові Ревуцькому	242
«Ці білі кетяги бузкові...»	243
Як не любити	243
В затінку жайворонка	244
Дві ластівки	246
Наддеснянські роздуми	246
Спасиби	249
Дощ у Гагрі	249
Краса	250
Що зберегла пісня	251
Поетичне мистецтво	252
Дикий цап	253
Тирса і хохітва	255
Дві елегії й легенька сатира	256
Він у Києві	258
Вірш в альбом	259
Напутніс	260
Слава пісням	261
Легенда віків	262
Дружба («Є квітки, що звуть мороз...»)	265
Зимові записи	266
Сербські пісні	270
Людям і народам	272
Народові-сіячеві	273
Українки	274
Михайлів Стельмаху	276
Вуж	276

На відкриття музею Лесі Українки	278
Туга за молодість	279
Андрієві Малишку в полуцені його віку	280
Шиншина	281
В дні Лесі Українки в Ковелі	283
Над морем	283
Таємниця осіннього листя	284
Слава людині	290
Багряний вечір догорів...	290
Пророк зорі	291
Андрієві Малишку	292

ПОЕМИ

Марина (<i>Віршована повість</i>)	295
Жага (<i>Поема-видіння</i>)	328
Список ілюстрацій	344

Малюнки та портрет роботи
художника В. Є. Переяльського

РЫЛЬСКИЙ МАКСИМ ФАДДЕЕВИЧ

Избранные сочинения

«Школьная библиотека»

(На украинском языке)

Видавництво «Дніпро»,
Київ, Володимирська, 42.

Редактор Л. М. Кирileць

Художній редактор А. І. Клименко

Технічний редактор Б. С. Грінберг

Коректор Н. О. Маслова

Виготовлено на Харківській книжковій фабриці імені М. В. Фрунзе республіканського виробничого об'єднання «Поліграфніга», Харків, Донець-Захаржевська, 6/8.

Здано на виробництво 11.VIII 1975 р. Підписано до друку 30.I 1976 р. Папір № 3. Формат 84×108 $\frac{1}{2}$. Фізичн. друк. арк. 11. Умовн. друк. арк. 18,48+4 вкл. Обліково-видавн. арк. 17,648. Ціна 96 коп. Замовл. 5-404, Тираж 150 000.

У «ШКІЛЬНІЙ БІБЛІОТЕЦІ»
ВИЙШЛИ ДРУКОМ

А. ГЕРЦЕН.

Вылое и думы.

Роман.

Н. ЧЕРНЫШЕВСКИЙ.

Что делать?

Роман.

І. КАРПЕНКО-КАРИЙ.

Вибрані п'еси.

І. КОТЛЯРЕВСЬКИЙ.

Вибрані твори.

Ж.-М. МОЛЬЕР.

Мещанин во дворянстве.

Тартюф.

Комедия. (С французского).

КІЇВ

1977

96 коп.